

XXXIII

რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური

სამეცნიერო სესიის

მასალები

გ ო რ ი

2013 წლის 1 ნოემბერი

თბილისი

2013

მუშაობის გეგმა

1 ნოემბერი, 11 საათი

მისალმებები: პროფ. გიორგი სესიაშვილი — გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის რექტორი

პროფ. **ლალი ეზუგბაია** — არნ. ჩიქობავას სახ. ენათმეცნიერების ინსტიტუტის დირექტორი

მ. ფალავა — ექსპედიცია კლარჯელ მუჰაჯირთა შთამომავლებთან და კლარჯეთში (წინასწარი მოხსენება)

ნ. წულეისკირი — ეკოლინგვისტიკა: კვლევის შესაძლო პერსპექტივები და მიდგომები

თ. ლომთაძე — ქართველ ებრაელთა მეტყველების შესწავლისათვის — მნიშვნელობა და პრობლემები

I სექცია

ხელმძღვანელები: პროფ. **ა. არაბული**, პროფ. **გ. გოგოლაშვილი**

I სხდომა, 12 საათი

1. დ. ან ფ ი მ ი ა დ ი, „ბარბარეს ბარბარიზმები“ (ბარბარე ჯორჯაძის სოციოლექტი „სრული სამზარეულოს“ ენობრივი მასალის მიხედვით)
2. ა. არაბული, ადრეული ქრისტიანობის ზოგი ენობრივი გამოვლენისათვის ხევისურულში
3. მ. ბარიხაშვილი, ტექსტის დამუშავების პრინციპები მულტიმედიაური კორპუსისთვის
4. გ. გოგოლაშვილი, დიალექტთა ფხოური ჯგუფის ხოლმეობითების თაობაზე
5. ე. დადიანი, *ემე* ნაცვალსახელი იმერხეულსა და ტაოურში
6. რ. ენოხი, რ. სადინაძე, ებიან მრავლობითში ფუძის უკვეცელობის შემთხვევები ქართული ენის დიალექტებში
7. ც. კვანტალიანი, რ. ლანდია, ზმნური ფუძეებისა და თემის ნიშანთა კვლევისათვის დიალექტური კორპუსის მიხედვით

8. მ. კიკვაძე, ილია ჭავჭავაძის მოურავის მეუღლის ჩანაწერები როგორც დიალექტური ტექსტი
9. ე. ნაპირელი, ქართული დიალექტური კორპუსი — სამეცნიერო დასკვნების გადამოწმების საშუალება (-ყუ ელემენტის მაგალითზე)

II სხდომა, 15 საათი

10. ი. რუსაძე, პროფ. მიხეილ ალავიძე — ლექსმური დიალექტის მკვლევარი (წიგნის გამოცემიდან 75 წლისთავის გამო)
11. ნ. ფარტენაძე, ქვემდებარისა და შემასმენლის რიცხვში შეთანხმების საკითხი სამხრულ მეტყველებაში
12. ნ. ფხაკაძე, დიალექტურ ერთეულთა ფუნქცია ფორუმულ დისკურსში
13. ხ. ყანდაშვილი, მეორე სუბიექტური და მესამე ობიექტური პირის გამოხატვა კახურში
14. ნ. შარაშენიძე, მოდალობის გამოხატვის ენობრივი საშუალებები ქართული ენის დასავლურ დიალექტებში
15. თ. შიოშვილი, გ. მახარაშვილი, კლარჯული ანდაზები
16. ნ. ცეცხლაძე, ჩვენებურთა მეტყველების ემოციურ-ექსპრესიული დახასიათება
17. მ. ცინცაძე, მ. ბარამიძე, ფონეტიკური მოვლენები კლარჯულში
18. რ. ჭიკაძე, იოტას ფონოლოგიური განდასებისათვის
19. ნ. ჭოხონელიძე, ზოგი ზარ-ფუძიანი ომონიმური ცალების წარმომავლობისათვის
20. ნ. ჭუმბურიძე, ზმნისწინთა სიტყვაწარმოებითი დანიშნულებით გამოყენების შემთხვევები ქართულ მხატვრულ ლიტერატურასა და დიალექტებში
21. მ. ხახუტაიშვილი, ზმნიზედები ქობულეთურ კილოკავში (მუჰაჯირთა მეტყველების მიხედვით)

II სექცია

ხელმძღვანელები: პროფ. პროფ. **ვ. ახალაია**, პროფ. **ვ. შენგელია**

I სსდომა, 12 საათი

1. ვ. ახალაია, ბრუნვის ნიშანთა მაქვემდებარებელი ფუნქცია ზანტორში
2. ს. ბერულავა, მ. ჯღარკავა, თანამედროვე ლექსიკა პროექტ „ლაზური ტექსტების ელექტრონული არქივის“ ფარგლებში მოპოვებული მასალის მიხედვით
3. მ. ბუკია, ლაზური ლექსიკის ადგილისთვის ალიო ქობაიას „მეგრულ ლექსიკონში“
4. თ. გუჩუა, პერფორმატივები მეგრულში (*ევროპელ მოგზაურთა ჩანაწერებისა და ქართული ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით*)
5. ლ. ეზუგბაია, პირველი სუბიექტური პირის ალომორფთა კილოკავური განაწილებისათვის მეგრულ-ლაზურში
6. ი. კეკელია, აფხაზეთის ისტორიული ტოპონიმიიდან („ბედია“, „ილორი“, „ცხომი“//„ცხუმი“)
7. ლ. კელაურაძე, სვანიზმები მეგრულ-ლაზური ენის ლაზურ დიალექტსა და ქართული ენის აჭარულ, გურულ და იმერულ დიალექტებში
8. მ. კობერიძე, დარგობრივი ლექსიკა დიმიტრი ბაქრაძის „ქართლურ-კახური, იმერული, გურული, ქობულური (ჩურუქსული) და აჭარული კილოების მოკლე შედარებით ლექსიკონში“
9. ო. მემიშიში, ზოგი ნაწილაკის ფუნქციისათვის ლაზურში
10. ნ. მგელაძე, კლარჯული **კარტლა**'ს (*ქართლა*'ს) მნიშვნელობისათვის

II სხდომა, 15 საათი

11. კ. მითავგვარია, ლ. გიგლემიანი, ზოონიმების შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულების შესახებ მეგრულში
12. ნ. ოთინაშვილი, ტოპონიმებისა და ანთროპონიმების შედარებითი ანალიზი ქსნის ხეობაში
13. მ. საღლიანი, ნეგაციისათვის სვანურ ენაში
14. მ. საღლიანი, ნ. შავრეშიანი, ლ. გიგლემიანი, მიმართებითი ნაცვალსახელების და მიმართებითი ზმნიზედების სტრუქტურული მოდელები სვანურში
15. ნ. ფონიავა, რელიგიური ლექსიკისათვის მეგრულ იდიომებში
16. ნ. შავრეშიანი, ქვემდებარული დამოკიდებული წინადადებისათვის სვანურში
17. ე. შენგელია, სამოსლის აღმნიშვნელი ლექსიკის ერთი ჯგუფი მეგრულ იდიომატურ გამოთქმებში
18. ვ. შენგელია, გეროშ გემახვენჯი (მიმღეობა — იდიომის ერთ-ერთი კომპონენტი მეგრულში)
19. მ. ცისკარიშვილი — დიგლოსია წოვა-თუშების ქართული მეტყველების ნიმუშების მიხედვით
20. ც. ჯანჭღავა, დო „და“ კავშირი მეგრულ იდიომებში
21. მ. ჯღარკავა, ისქენდერ ჭითაშის „ჩქუნი ჭარა“

კონფერენციის დასურვა

XXXIII

რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური
სამეცნიერო სესიის
მასალები

2013

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის
არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების
ინსტიტუტი
გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი

XXXIII

**რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური
სამეცნიერო სესიის**

მ ა ს ა ლ ე ბ ი

გ ო რ ი

2013 წლის 1 ნოემბერი

თბილისი
2013

სამეცნიერო დიალექტოლოგიური სესია გაიხსნება 2013 წლის 1
ნოემბერს გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტში

მისამართი: გორი, ი. ჭავჭავაძის ქ. № 53, I კორპუსი

რ ე გ ლ ა მ ე ნ ტ ი

მომხსენებელს — 10 წუთი

მსჯელობაში მონაწილეს — 5 წუთი

რედაქტორი — **გ. გოგოლაშვილი**

მუშაობის გეგმა

1 ნოემბერი, 11 საათი

მისალმებები: პროფ. გიორგი სესიაშვილი — გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის რექტორი

პროფ. **ლალი ეზუგბაია** — არნ. ჩიქობავას სახ. ენათმეცნიერების ინსტიტუტის დირექტორი

მ. ფალავა — ექსპედიცია კლარჯელ მუჰაჯირთა შთამომავლებთან და კლარჯეთში (წინასწარი მოხსენება)

ნ. წულეისკირი — ეკოლინგვისტიკა: კვლევის შესაძლო პერსპექტივები და მიდგომები

თ. ლომთაძე — ქართველ ებრაელთა მეტყველების შესწავლისათვის — მნიშვნელობა და პრობლემები

I სექცია

ხელმძღვანელები: პროფ. **ა. არაბული**, პროფ. **გ. გოგოლაშვილი**

I სხდომა, 12 საათი

1. დ. ან ფ ი მ ი ა დ ი, „ბარბარეს ბარბარიზმები“ (ბარბარე ჯორჯაძის სოციოლექტი „სრული სამზარეულოს“ ენობრივი მასალის მიხედვით)
2. ა. არაბული, ადრეული ქრისტიანობის ზოგი ენობრივი გამოვლენისათვის ხევისურულში
3. მ. ბარბახაშვილი, ტექსტის დამუშავების პრინციპები მულტიმედიაური კორპუსისთვის
4. გ. გოგოლაშვილი, დიალექტთა ფხოური ჯგუფის ხოლმეობითების თაობაზე
5. ე. დადიანი, *ემე* ნაცვალსახელი იმერხეულსა და ტაოურში
6. რ. ენოხი, რ. საღინაძე, ებიან მრავლობითში ფუძის უკვეცელობის შემთხვევები ქართული ენის დიალექტებში
7. ც. კვანტალიანი, რ. ლანდია, ზმნური ფუძეებისა და თემის ნიშანთა კვლევისათვის დიალექტური კორპუსის მიხედვით

8. მ. კიკვაძე, ილია ჭავჭავაძის მოურავის მეუღლის ჩანაწერები როგორც დიალექტური ტექსტი
9. ე. ნაპირელი, ქართული დიალექტური კორპუსი — სამეცნიერო დასკვნების გადამოწმების საშუალება (-ყე ელემენტის მაგალითზე)

II სხდომა, 15 საათი

10. ი. რუსაძე, პროფ. მიხეილ ალავიძე — ლექსმური დიალექტის მკვლევარი (წიგნის გამოცემიდან 75 წლისთავის გამო)
11. ნ. ფარტენაძე, ქვემდებარისა და შემასმენლის რიცხვში შეთანხმების საკითხი სამხრულ მეტყველებაში
12. ნ. ფხაკაძე, დიალექტურ ერთეულთა ფუნქცია ფორუმულ დისკურსში
13. ხ. ყანდაშვილი, მეორე სუბიექტური და მესამე ობიექტური პირის გამოხატვა კახურში
14. ნ. შარაშენიძე, მოდალობის გამოხატვის ენობრივი საშუალებები ქართული ენის დასავლურ დიალექტებში
15. თ. შიოშვილი, გ. მახარაშვილი, კლარჯული ანდაზები
16. ნ. ცეცხლაძე, ჩვენებურთა მეტყველების ემოციურ-ექსპრესიული დახასიათება
17. მ. ცინცაძე, მ. ბარამიძე, ფონეტიკური მოვლენები კლარჯულში
18. რ. ჭიკაძე, იოტას ფონოლოგიური განდასებისათვის
19. ნ. ჭოხონელიძე, ზოგი ზარ-ფუძიანი ომონიმური ცალების წარმომავლობისათვის
20. ნ. ჭუმბურიძე, ზმნისწინთა სიტყვაწარმოებითი დანიშნულებით გამოყენების შემთხვევები ქართულ მხატვრულ ლიტერატურასა და დიალექტებში
21. მ. ხახუტაიშვილი, ზმნიზედები ქობულეთურ კილოკავში (მუჰაჯირთა მეტყველების მიხედვით)

II სექცია

ხელმძღვანელები: პროფ. პროფ. **გ. ახალაია**, პროფ. **გ. შენგელია**

I სხდომა, 12 საათი

1. გ. ახალაია, ბრუნვის ნიშანთა მაქვემდებარებელი ფუნქცია ზანტურში
2. ს. ბერულავა, მ. ჯღარკავა, თანამედროვე ლექსიკა პროექტ „ლაზური ტექსტების ელექტრონული არქივის“ ფარგლებში მოპოვებული მასალის მიხედვით
3. მ. ბუკია, ლაზური ლექსიკის ადგილისთვის ალიო ქობაიას „მეგრულ ლექსიკონში“
4. თ. გუჩუა, პერფორმატივები მეგრულში (*ევროპელ მოგზაურთა ჩანაწერებისა და ქართული ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით*)
5. ლ. ვეზუგბაია, პირველი სუბიექტური პირის ალომორფთა კილოკავური განაწილებისათვის მეგრულ-ლაზურში
6. ი. კეკელია, აფხაზეთის ისტორიული ტოპონიმიიდან („ბედია“, „ილორი“, „ცხომი“//„ცხუმი“)
7. ლ. კელაურაძე, სვანიზმები მეგრულ-ლაზური ენის ლაზურ დიალექტსა და ქართული ენის აჭარულ, გურულ და იმერულ დიალექტებში
8. მ. კობერიძე, დარგობრივი ლექსიკა დიმიტრი ბაქრაძის „ქართლურ-კახური, იმერული, გურული, ქობულური (ჩურუქსული) და აჭარული კილოების მოკლე შედარებით ლექსიკონში“
9. ო. მემიშიში, ზოგი ნაწილაკის ფუნქციისათვის ლაზურში
10. ნ. მგელაძე, კლარჯული **კარტლა**'ს (*ქართლას*) მნიშვნელობისათვის

II სხდომა, 15 საათი

11. კ. მითაგვარია, ლ. გიგლემიანი, ზოონიმების შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულების შესახებ მეგრულში
12. ნ. ოთინაშვილი, ტოპონიმებისა და ანთროპონიმების შედარებითი ანალიზი ქსნის ხეობაში
13. მ. საღლიანი, ნეგაციისათვის სვანურ ენაში
14. მ. საღლიანი, ნ. შავრეშიანი, ლ. გიგლემიანი, მიმართებითი ნაცვალსახელების და მიმართებითი ზმნიზედების სტრუქტურული მოდელები სვანურში
15. ნ. ფონიავა, რელიგიური ლექსიკისათვის მეგრულ იდიომებში
16. ნ. შავრეშიანი, ქვემდებარული დამოკიდებული წინადადებისათვის სვანურში
17. ე. შენგელია, სამოსლის აღმნიშვნელი ლექსიკის ერთი ჯგუფი მეგრულ იდიომატურ გამოთქმებში
18. ვ. შენგელია, გეროშ გემახვენჯი (მიმღეობა — იდიომის ერთ-ერთი კომპონენტი მეგრულში)
19. მ. ცისკარიშვილი — დიგლოსია წოვა-თუშების ქართული მეტყველების ნიმუშების მიხედვით
20. ც. ჯანჯღავა, დო „და“ კავშირი მეგრულ იდიომებში
21. მ. ჯღარკავა, ისქენდერ ჭითაშის „ჩქუნი ჭარა“

კონფერენციის დახურვა

ადრეული ქრისტიანობის ზოგი ენობრივი გამოვლენისათვის ხევისურულში

არქეოგრაფიულ-არქეოლოგიური წყაროები მიანიშნებს, რომ ისტორიული ფხოვის ტერიტორიაზე საუკუნეების განმავლობაში მიმდინარეობდა ქრისტიანული რწმენა-წარმოდგენების დამკვიდრების საკმაოდ არაერთგვაროვანი პროცესი. კერძოდ, აქ აშკარად ჩანს ადრეული პერიოდის ქრისტიანობის პირდაპირი თუ ირიბი ნაკვალევი, ხოლო შუა საუკუნეებისათვის ასეთი აქტივობა საკმაოდ შემცირებული ჩანს.

ვვარაუდობთ, რომ ამ რეგიონის დიალექტებში სწორედ ადრეული ქრისტიანობის გარკვეული ნიშნები უნდა იკითხებოდეს. ისტორიისათვის დაფარული, მაგრამ ლექსიკურ მონაცემებში „შენახული“ მოვლენების გასააზრებლად დავაკვირდეთ რამდენიმე ენობრივ ფაქტს:

1. **მოქრისტიანება**: ეს სიტყვა ხევისურულში „მოქცევას“ არ ნიშნავს. მას იყენებდნენ „ჭრილობის განკურნებისკენ წასვლის, მოშუშების“ აღსანიშნავად: „მოკეთდება, განკურნებას დაიწყებს (ჭრილობა)“ (აღ. ჭინჭარაული). ასეთი პოზიტიური მეტაფორული შინაარსი საკმაოდ ხანგრძლივ პროცესს გულისხმობს და, რაც მთავარია, ის არ შეიძლება წარმოქმნილიყო შუა საუკუნეების მძაფრი რელიგიური ბრძოლების კვალზე.

2. **ძირაქი** — ენამოსწრებულს, ენამახვილს ნიშნავს. უეჭველია, აქ ჩვენ გვაქვს ბიბლიური პერსონის - **ზირაქის** — სახელის განზოგადება. როდის შეიძლება ჰქონოდა ძველი აღთქმის ამ არაკანონიკურ წიგნს („სიბრძნე ისო ზირაქისი“) ესოდენი პოპულარობა მთაში, რომ მისი სახელი „ბრძანდამეტყველი“ ადამიანის მეტაფორად ქცეულიყო. ამისი საფუძველი მხოლოდ ბიბლიური წიგნების გავრცელების ადრეულ პერიოდში უნდა ყოფილიყო. მით უფრო საგულისხმოა, რომ ამ წიგნისა და სახელის პოპულარობის რაიმე ნიშანი სხვა რეგიონში არ დასტურდება.

3. **ბარუქა** — ეს არის ველობი ადგილის სახელი არხოტში, სოფ. ახიელთან. დაკავშირებული ჩანს უძველეს სალოცავთან. „ბარუქის წინასწარმეტყველებაც“ ძველი აღთქმის იშვიათი, ასევე არაკანონიკური წიგნია. **ბარუქი** ცნობილია იმით, რომ მას უშუალოდ იერემია წინასწარმეტყველისაგან გადმოსცემია საიდუმლო ცოდნა: „და მოუწოდა იერემია ბარუქს, ძესა ნირისსა და დაწერნა ბარუქმან პირისაგან იერემიადსსა ყოველნი სიტყუანი უფლისანი, რომელნი გამოაცხადნა მისდამი ქარტასა ზედა წიგნისასა“ (იერემია 36, 4). როდის შეიძლება დაეტოვებინა ამ უკიდურეს სასაზღვრო ზოლში კვალი ბარუქის ბიბლიურ ავტორიტეტს და როდის უნდა გამკრთალებულიყო ის მთლიანად, როგორც ისტორიულ-კულტურული მონაცემი, თუ არა ადრეულ პერიოდში, ვფიქრობთ, ნაკლებ საფუძველს არ იძლევა განსჯისათვის.

ვიანორ ახალაია (გორი)

ბრუნვის ნიშანთა მაქვემდებარებელი ფუნქცია ზანურში

ნ. მარი წერდა: „აორისტის და კავშირებითი კილოს ფორმათა ქართულ მიცემითში (Дам. Картском) დაყენებით გამოიხატება დროის გარემოებითი წინადადება: ვუბირათ-**ის** „როცა მის წინ წავითამაშებ“, მოხთან-**ის** „როცა ისინი მოვლენ“, ბაბი ვარ გახუნა-**ის** „შენ თუ ვერ შესძელი დაზავება“.

-ის || **-სი** პარალელურ აფიქსთაგან **-ის** დასტურდება თანხმოვნის მომდევნოდ, ხოლო **-სი** ხმოვნის შემდეგ:

ჯუზი მოხთას-**ის** კაიჩქილული ვიქუმათ (ნ. მარი)

„თხილი როცა შემოდის, ნავით ვიწყებთ გადაზიდვას“

ოწედუ-**სი** სუმ ტორონჯი ქოგეხთუ (არნ. ჩიქობავა)

„რომ შეხედა, სამი მტრედი მოვიდა“

-ის || **-სი** მეორეულია; მათთვის აღსადგენია **ისი** ვარიანტი, რომელიც შემდეგ ცვლილია: ხმოვნის მომდევნოდ (ამ ხმოვნის გავლე-

ნით) მოგვცა **-სი** (მოეკვეცა თავკიდური ხმოვანი **-ისი** → **-სი**), ხოლო თანხმოვნის შემდეგ გადავიდა **-ის** ვარიანტში (მოეკვეცა ბოლოკიდური ხმოვანი: **-ისი** > **-ის**). ისინი უპირატესად ათინურში იხმარება, ნაწილობრივ ვიწურშიც.

ნ. მარი საგანგებოდ აღნიშნავდა: აორისტის III პირის ფორმისაგან ნათესაობითში ბრუნვის სუფიქსის (**ში**) მეშვეობით ვიღებთ ხოლმე წარსული დროის მიმღეობას, რომელიც გამოიყენება გარემოებით წინადადებაში, სხვათა შორის — მიზეზისაც: ვა ნანჭუ - **ში** ნან „ვერ მიღწეული“ (ასე რომ ვერ მიადწია).

ნათესაობითში ბრუნვის ნიშნისეული **-ში** -ს გამოყენება გარემოებით დამოკიდებულ წინადადებაში ფაქტია, ოღონდ, როგორც შენიშნავენ, ფუძისეული ხმოვნის ზეგავლენით დაბოლოება ყველგან კარგავს თავკიდურ **ი**-ს: ეს ბგერა იკარგება ნათესაობითში, მიმართულებითში, დაშორებითსა და მოქმედებითში... როგორც მხოლობითში, ისე მრავლობითში. ბრუნვის ნიშნებადაა: **-ში**, **-შა**, **-შე(ნ)**, **-თე(ნ)**, ყველგან დაკარგულია **-ი** (უნდა ყოფილიყო: **-იში**, **-იშა**, **-იშე(ნ)**, **-ითე(ნ)**. (არნ. ჩიქობავა)

მაშასადამე, **-ში** ← **იში**, **-შა** ← **იშა**... ჭანურში ასეა განაწილებული: **-ში** ვიწურ-არქაბულსა და ხოფურშია, ხოლო **-შა** ათინურში. ისინი ჭანურში ნათესაობითი და მიმართულებითი ბრუნვათა ნიშნებია, რომლებიც რომ, როცა, თუ, სანამ კავშირთა ფუნქციითაც იხმარება. საინტერესოა, რომ აღნიშნული მორფემები მეგრულშიც გვაქვს, ოღონდ მხოლოდ ბრუნვის ნიშნებად და საკავშირებელი ფუნქციით არ გვხვდება.

დიანა ანფიმიადი (თბილისი)

„ბარბარეს ბარბარიზმები“

(ბარბარე ჯორჯაძის სოციოლოგიკტი „სრული სამზარეულოს“ ენობრივი მასალის მიხედვით)

ბარბარე ჯორჯაძე მეცხრამეტე საუკუნის ქართული კულტურის უმნიშვნელოვანესი წარმომადგენელია. გარდა მრავალმხრივი ლიტერატურული და საზოგადოებრივი მოღვაწეობისა, საინტერესოა მისი დამოკიდებულება ქართულ ენასთან, როგორც კულტურულ მოვლენასთან, მისი მნიშვნელობის გააზრება და საკამათო, თუმცა უაღრესად საინტერესო მოსაზრებები ენასა და მეტყველებასთან დაკავშირებით.

ამჯერად ბარბარე ჯორჯაძის ერთ მნიშვნელოვან, შეიძლება ითქვას, ენციკლოპედიურ შრომაზე, „სრულ სამზარეულოზე“ შევჩერდებით, რომელიც ქართულ ენაზე გამოცემული პირველი, სრული სახის კულინარიული სახელმძღვანელოა თავისი ყველა მახასიათებლით.

გარდა ვიწრო, პროფესიული მნიშვნელობისა ეს წიგნი საინტერესოა, როგორც ეპოქის ენობრივი, კულტურული, ეთნოგრაფიული სურათი, რადგანაც კულინარია ადამიანის ერთ-ერთ უმთავრეს ინსტიქტთან დაკავშირებული დარგი, კარგად წარმოაჩენს ენის, როგორც კულტურის, სპეციფიკასა და სახეს.

ბარბარე ჯორჯაძის „სრულის სამზარეულოს“, ავტორის სხვა ნაწარმოებების თუ პირადი მიმოწერის, მისი თანამედროვე ავტორების ტექსტების პარალელური ანალიზის, მეცხრამეტე საუკუნის პრესის ენის სპეციფიკის გათვალისწინებით, ვცადეთ, გამოგვეცალკევებინა ბარბარე ჯორჯაძის ამ კონკრეტული ტექსტის ინდივიდუალური მახასიათებლები, ენობრივი ნიშნები, როგორც მორფოლოგიისა თუ სინტაქსის, აგრეთვე, განსაკუთრებით სემანტიკისა თუ პრაგმატიკის კუთხით.

ბარბარე ჯორჯაძე ამ შესანიშნავი ტექსტის დანიშნულების შესაბამისად პოულობს ერთგვარ სოციოლოგიკტს, რომელიც შეიცავს მეცხრამეტე საუკუნის ქართული სალიტერატურო ენისა და დიალექტების მახასიათებლებს, უცხო ენიდან შემოსულ ლექსიკას თუ კონ-

სტრუქციებს, მისი ენა ერთგვარი მედიუმია მეცხრამეტე საუკუნის სხვადასხვა ფენას შორის კომუნიკაციისათვის, ერთნირად გასაგები ქალაქელი ხელოსნისა თუ პროვინციელი არისტოკრატისათვის.

ბარბარე ჯორჯაძის ენა, ერთგვარი სოციალური და კულტურული მოვლენაა, ეპოქის სულის ანარეკლი.

მ ა ი ა ბ ა რ ი ხ ა შ ვ ი ლ ი (თბილისი)

ტექსტის დამუშავების პრინციპები მულტიმედიური კორპუსისთვის

მულტიმედიურ კორპუსებში ტექსტების რამდენიმე ვერსია გამოიყოფა:

- ხმოვანი
- წერილობითი
- შერეული

მულტიმედიური კორპუსის შესაქმნელად ქდკ-ს (ქართული დიალექტური კორპუსის) ბაზაში შექმნილია ტექსტური კოლექციის პარალელური ვერსიები, რომელთაგან ერთი ქდკ-ის ბაზისთვისაა საერთო წესებით მომზადებული, მეორე კი ქმნის ბაზას თანამედროვე ტიპის ზეპირი (მულტიმედიური) კორპუსისათვის.

პროექტ „საქართველოს ლინგვისტური პორტრეტის“ ფარგლებში დიალექტური ტექსტები ჩაწერილია სხვადასხვა მეთოდოლოგიით, მეტატექსტური და ლინგვისტური მახასიათებლების სხვადასხვაგვარი ფიქსაციით, განსხვავებული ტექნიკური საშუალებით. მოპოვებული აუდიო და ვიდეომასალა უნიკალური საშუალებაა ზეპირი მეტყველების შესასწავლად.

ტექსტებში არსებული ინფორმაციის სტრუქტურირებისას გამოიყოფა კომუნიკაციისათვის ღირებულების მქონე ელემენტები — ლინგვისტური და პარალინგვისტური მარკერები, რომლებიც სხვადასხვა სტრუქტურის მქონე ენებში განსხვავებული ფორმალური სა-

შუალელებით ხორციელდება და ნებისმიერ ენობრივ დონეზე შეიძლება იყოს რეალიზებული (რ. ასათიანი).

ტრანსკრიბირების წესების, მარკირებისა და ტერმინების შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში აზრთა სხვადასხვაობაა. ჰეზიტაციური აღწერა, ფალსტარტების მარკირების პროცესი მეტ-ნაკლებად განსხვავებულია.

მოხსენებაში თეორიულ საკითხებთან ერთად წარმოდგენილი იქნება ფრაგმენტები იმ ტექსტებიდან, რომლებიც მულტიმედიაური კორპუსისთვის არის გამზადებული.

სოფიკო ბერულავა, მარინა ჯღარკავა (თბილისი)

თანამედროვე ლექსიკა პროექტ „ლაზური ტექსტების ელექტრონული არქივის“ ფარგლებში მოზოვებული მასალის მიხედვით

პროექტ „ლაზური ტექსტების ელექტრონული არქივის“ ფარგლებში ლაზეთში ჩაწერილი თანამედროვე ლაზური მეტყველების ამსახველი ტექსტების გაშიფრვისას და გადმოქართულებისას სიძნელეს გვიქმნიდა ისეთი ლექსიკური ერთეულები, რომლებიც დღემდე გამოცემულ არცერთ ლექსიკონში არ არის დაფიქსირებული.

ცხოვრების პირობების ცვლა, პროგრესი აუცილებლად აისახება ენაში, მეტყველებაში, რადგან ენა ყოველთვის სწრაფად და მოქნილად რეაგირებს საზოგადოების მოთხოვნილებებზე. სიახლეებმა ეკონომიკაში, სოციალურ და კულტურულ სფეროებში, მათმა ამსახველმა ცნებებმა გამოიწვია ლაზურის კოგნიტურ ბაზაში შესაბამისი ლექსიკური ერთეულების გაჩენის აუცილებლობა. მთქმელები, გამომდინარე მათი სოციალური, პროფესიული, საზოგადოებრივ-კულტურული ცხოვრებიდან, ცდილობენ მეტ-ნაკლებად ისაუბრონ დახვეწილი ლაზურით, მაგრამ გვერდს ვერ უვლიან თანამედროვე ყოფითი, ტექნიკური, კულტურული და ა.შ. სიტყვების გამოყენებას, რომლე-

ბიც სარფის იქითა ლაზურში, რა თქმა უნდა, თურქულიდანაა აღებული.

ასეთ ნასესხებ ლექსიკაში ვხვდებით როგორც თურქულის მეშვეობით უცვლელად შემოსულ ინტერნაციონალიზმებს, ისე თურქულის ფონოტაქტიკის მიხედვით შექმნილ ვარიანტებს.

გაგებინების თვალსაზრისით სიძნელეს ქმნის საკუთრივ თურქული, თურქულის მიერ სახეშეცვლილი ან კალკირებული ერთეულები, როგორცაა, მაგ.: **ჩუქულეთა** „მოკოლადი“, **საკიზი** „საღეჭი რეზინი“, **ბილგისაიარი** „კომპიუტერი“, **ორგანიკი** „ორგანული სასუქი, ნაკელი“, **ქიმდასალმადდე** „ქიმიური სასუქი“, **კამიონი** „სატვირთო მანქანა“, **ჭეირანი** „ელექტრობა“.

მ ა ნ ა ნ ა ბ უ კ ი ა (თბილისი)

ლაზური ლექსიკის ადგილისთვის ალიო ქობლიას „მეგრულ ლექსიკონში“

2010 წელს გამოქვეყნდა „არტანუჯმა“ გამოსცა ალიო ქობლიას „მეგრული ლექსიკონი“, რომელიც მოიცავს 90 ათას ლექსიკურ ერთეულს და ძირითადად ეფუძნება აფხაზეთსა (შუასოფელსა და სამურზაყანოში) და სამეგრელოში (ოდიშსა და ლაკადაში) მოძიებულ საველე მასალებს, ფოლკლორსა და ეთნოგრაფიაში შემორჩენილ, სხვადასხვა დროის ქართველი და უცხოელი ენათმეცნიერებისა და ლექსიკოგრაფების მიერ შეკრებილ, დამოწმებულ და გაანალიზებულ ზანიზმებს, ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლებს.

ლექსიკონს განსაკუთრებულ ღირებულებას მატებს ის, რომ შექმნილია აბჟუაში, შუასოფელში, სადაც გვერდიგვერდ თანაცხოვრობენ ქართველები და აფხაზები, შესაბამისად ინტენსიურია ენობრივი ზეგავლენები ორივე მიმართულებით.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს ლექსიკონში დადასტურებული ლაზური სიტყვები, რომლებიც სოლიდური რაოდენობითაა წარმოდგენილი.

ცნობილია, რომ აბჟუაში მრავლად ცხოვრობდნენ ლაზები. თ. სახოკიას გადმოცემით, მე-20 საუკუნის დასაწყისისთვის ოჩამჩირეში ცხოვრობდა 608 მოსახლე. ამათში 26 კომლი ლაზი იყო, სამი ბერძენი, ერთი სომეხი, ერთიც პოლონელი, დანარჩენები კი — მეგრელები. შესაბამისად, გასაგებია ის გავლენა, რაც ლაზურმა მოახდინა აბჟუელთა მეტყველებაზე.

საანალიზოდ წარმოდგენილი ლაზური ლექსიკა რამდენიმე ნაწილად დავაჯუფეთ:

1. საერთოქართველური ლექსიკა, რომელიც მეგრულში არ გვხვდება:

დიცხირი „სისხლი“ (გვ. 242) < ლაზ. **დიცხირი** „id“.

ბერე / ბეე „ვაჟიშვილი“ (გვ. 60, 61), **გეგე-ბერ-ი** „გეგეს, წმ. გიორგის ბიჭი“ (გვ. 85), **ლულუ-ბერ-ი** „ჩვილი, ყრმა“ (გვ. 383) < ლაზ. **ბერე** „ბავშვი, შვილი“ (მეგრულში **ბერ[ე]** მხოლოდ გვარსახელების შემადგენელ ნაწილად გვხვდება: **ბერ-ია**, **გიგი-ბერ-ია**, **კაკუ-ბერ-ია**).

მაკიაფი „ტურის ტაბუირებული სახელი“ (გვ. 386) < ლაზ. **მკიაფუ / კიაფუ** „ტურა“.

კანტარი „სიმინდის ფოჩი“ (გვ. 353) < ლაზ. **კანტარი / კანტაი** „სიმინდის კენწერო“.

გენდიხური „კერძი“ (გვ. 93) < ლაზ. **გენდუხერი / გენდულერი** „ლაზური საჭმელია ერთგვარი“.

წულუ „პატარა“ (გვ. 700) < ლაზ. **წულუ** „მცირე, პატარა“

2. სიტყვები, რომლებიც მეგრულში გვხვდება სემანტიკის გადაწვეით, ან მხოლოდ კომპოზიტის ნაწილად:

ნოლა „ქალაქი, დაბა“ (გვ. 526) < ლაზ. **ნოლა** „id“. შღრ. მეგრ. **ნოლა** „მდინარის გამშრალი კალაპოტი, მდინარის ტოტი“.

კულე „მოკლე“ (გვ. 375) < ლაზ. **მკულე / კულე**. შღრ. მეგრ. **ხეკულე** „მოკლეხლიანი, დაავადებულხელიანი“. დამოუკიდებლად ეს სიტყვა (**კულე**) მეგრულში არ ჩანს.

3. ჰიბრიდული კომპოზიტები, რომლის ნაწილი მეგრულში პოვნიერია, ნაწილი კი — უცხოენოვანი:

კალაგალენი „გარეციხე“ (გვ. 352) < ლაზ. **კალა** (თურქ. **kale**) „ციხე“, **გალენი** (მეგრ.-ლაზ.) „გარეთა“.

გერმაკოჩი „ტყის კაცი“ (გვ. 96). < ლაზ. **გერმა** (თურქ.) „ტყე“,

კოჩი (მეგრ.-ლაზ.) „კაცი“.

4. **თურქულიდან და ბერძნულიდან შეთვისებული სიტყვები, რომლებიც მეგრულში არ ჩანს:**

გემინჯი „მეზღვაური, გემის კაპიტანი“ (გვ. 91) < ლაზ. **გემიჯი** < თურქ. **გემიცი** „id“.

ბიბი „იხვი“ (გვ. 62) < ლაზ. **ბიბი** < თურქ. **bibi** „id“.

კალა „ციხე“ (გვ. 352) < ლაზ. **კალა / კალე** < თურქ. **kale** „id“.

თინჩი „დინჯი“ (გვ. 315) < ლაზ. **თინჩი** < თურქ. **dinci** „მორწმუნე“.

კილისა / კლისა „ეკლესია“ (გვ. 265, 271) < ლაზ. **კილისე / ქილისე** < თურქ. **kilise** „id“.

უნოსელი „უგნური, უგონო, შეუგნებელი“ (გვ. 613) < ლაზ.

უნოსელი / უნოსელი „id“ < ბერძ. **υνόστη** „ჭკუა“.

ეს არის მცირე ნაწილი ლაზური ლექსიკისა, რომელიც აბჟუაში გავრცელებულ მეგრულში გვხვდება და წარმოდგენილია ა. ქობალისას „მეგრულ ლექსიკონში“.

გიორგი გოგოლაშვილი (თბილისი)

დიალექტთა ფხოური ჯგუფის ხოლმეობითების თაობაზე

ცნობილი ჭეშმარიტებაა: ქართული ენის მთის დიალექტებისათვის დამახასიათებელია არქაული მოვლენები, რომლებიც თავს იჩენს ძირითადად ფონეტიკასა და მორფოლოგიაში. არქაულ მოვლენათა რიგში ასახელებენ ხოლმეობითობის კატეგორიას.

ხოლმეობითის მორფოლოგიური კატეგორია გვაქვს ხუთივე ფხოურ დიალექტში; მაგრამ არ არის ერთგვაროვანი ვითარება ამ კატეგორიის მორფოლოგიური გამოხატვის თვალსაზრისით. ამ მხრივ ფხოური ჯგუფი სამად შეიძლება დაიყოს:

- ა) მთიულურში ზუსტად ისეთივე ვითარებაა, როგორც ძველ ქართულში, ამიტომ ეს შეიძლება მივიჩნიოთ ტიპურ **არქაიზმად**;

ბ) მოხეტურში სპეციფიკური ვითარებაა; მოშლის გზაზეა ხოლმეობითის ძველი ქართულისებური წარმოება; მაგრამ ფორმათა განვითარება ხდება არა ბარის დიალექტთა უმეტესობისა ანდა ახალი ქართული სალიტერატურო ენის მიმართულეობით, არამედ **-კე** ნაწილაკის დართვით; ეს ფაქტი შეიძლება განხილული იქნეს **ინოვაციად**.

გაცილებით რთული ვითარებაა ფშაურსა და ხევსურულ-თუშურში: ამ დიალექტთა I და II ხოლმეობითების III პირის ფორმები ძველი ქართულისებურია და იგი შეიძლება ჩაითვალოს არქაიზმად (აკეთებდ-ი-ს, აკეთ-ი-ს...); ასე ვთქვათ, „შერეული“ ვითარებაა I-II პირის შემთხვევაში: ორგანული წარმოება რომ გვაქვს ხოლმეობითისა, ეს არქაიზმია, მაგრამ ამ ორგანულ ფორმებში **-ოდ** (ფშაურისათვის) და **-იდ** (ხევსურულ-თუშურისათვის) სუფიქსიანი წარმოება რომ გაჩნდა, ეს ინოვაციაა.

თუ მოხეტურ დიალექტში შეიძლება საუბარი ამ კატეგორიის მოშლის (გაქრობის) ტენდენციაზე, ამასვე ვერ ვიტყვით ფშაგ-ხევსურული ხოლმეობითების შესახებ: ხდება ამ ფორმათა მკაცრი ფორმალიზება; მეტიც, **-ოდ** და **-იდ** ელემენტები გამოყენებულია დიალექტთა ურთიერთგამიჯვნისათვის (ურთიერთგამიჯვნის ტენდენციისათვის იხ. ბ. ჯორბენაძე), რაც ამ ფორმებს სიმყარეს ანიჭებს.

თ ა მ ა რ გ უ ჩ უ ა (ქუთაისი)

პერფორმატივები მეგრულში

(ვერობელ მოგზაურთა ჩანაწერებისა და ქართული ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით)

პერფორმატივი, როგორც მოქმედების ექვივალენტური გამონათქვამის აღმნიშვნელი ცნება, თავდაპირველად ბრიტანელი ფილოსოფოსის ჯონ ოსტინის შრომებში გამოჩნდა. მისი შენიშვნით, პერფორმატივი ისეთი სამეტყველო ერთეულია, რომელიც აუცილებლად გუ-

ლისხმობს მოქმედების შესრულებას, წარმოადგენს ან მხარეებს შორის რაიმეზე შეთანხმებას ან უბრალოდ რისამე დეკლარირებას. მაგალითად, კონკრეტულ სოციალურ აქტში სტანდარტული წინადადების — „თანახმა ვარ, ცოლად შევიერთო“ — წარმოთქმა ნიშნავს დაქორწინებას და ა.შ. (J. L. Austin, *How to Do Things With Words*, 1962). გამომდინარე აქედან, პერფორმატივების განხილვა შეუძლებელია ისეთი სოციალურ-კომუნიკაციური სიტუაციების კონტექსტის გარეშე, როგორებიცაა: ფიცი, განაცხადი, ბრძანება და ა.შ.

მოსხენებაში საუბარი გვექნება რამდენიმე მეგრულ ადათ-წესთან დაკავშირებული პერფორმატიული გამონათქვამის შესახებ, რომელთა ნაწილი — ქართველი ეთნოგრაფების, ნაწილი კი მე-17 საუკუნეში ევროპელი მოგზაურების მიერ სამეგრელოში იქნა ჩაწერილი.

უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვენი თემისთვის საჭირო მასალის თვალსაზრისით, ყველაზე პროდუქტიული მაინც გლოვის, ნიშნობისა და ქორწინების წეს-ჩვეულებები აღმოჩნდა.

- გლოვასთან დაკავშირებული პერფორმატივი:

ოჯახის წევრები გარდაცვლილის სანაცვლოდ შეარჩევდნენ ვინმეს, მისი თვისებების მქონეს, რომელიც მგლოვიარეს წვერს (თმას) სამჯერ ჩამოკრეჭდა ყველას თანდასწრებით და ასე ხდებოდა შვილნაფიცი.

ფიცის ფორმულა: „შენ - მამა (დედა), მე - შვილი!“

- ნიშნობასთან დაკავშირებული პერფორმატივი:

მე-17 საუკუნეში სამეგრელოში საკმაოდ გავრცელებული იყო ქალ-ვაჟის აკვანში დანიშვნის წესი, რომელიც ასე სრულდებოდა:

ვაჟის დედა მიმართავდა თავის შვილს და მიუთითებდას გოგოს აკვანზე: **„აი, შენი ცოლი!“** გოგოს დედა მიუბრუნდებოდა თავის შვილს, უჩვენებდა ვაჟს და ეტყოდა: **„აჰა, შენი ქმარი! ღმერთმა გაგზარდოთ, დაგაქორწინოთ, ერთმანეთთან ბედნიერად და სიამტკბილობით გაცხოვროთ“.**

ნიშნობასთან დაკავშირებული ამ პერფორმატიული გამონათქვამების, როგორც დალოცვის ერთგვარი ფორმულის, ორივე მხარის მიერ სამჯერ წარმოთქმის შემდეგ ნიშნობის წესი შესრულებულად ითვლებოდა და ამ აღთქმის დარღვევა მასში მონაწილე პირებისთვის დაუშვებელი იყო

- ქორწინებასთან დაკავშირებული პერფორმატივი:

საინტერესოა, რომ ჯვრისწერასთან დაკავშირებული პერფორმატიული გამონათქვამები სხვადასხვა კულტურასა თუ ეთნოსში მეტწილად მსგავსია (იგულისხმება რიტუალის წამყვანი პირის მიერ ქორწინების თანხმობასთან დაკავშირებული შეკითხვის დასმა და მასში მონაწილე პირების მიერ პასუხის გაცემა). თუმცა, მე-17 საუკუნის სამეგრელოს მაგალითზე თუ ვიმსჯელებთ, მცირე, გენდერული ხასიათის გამონაკლის შემთხვევასთან გვაქვს საქმე: ჯვრისწერამდე მღვდელი სასიძოსა და საპატარძლოს მიმართავდა ტრადიციული კითხვა-ფორმულით: **„თანახმა ხართ ჯვრისწერის?“** სასიძოსგან ადვილი იყო თანხმობის მიღება, საპატარძლოსგან კი იშვიათად გაიგონებდით **„ჰო“-ს** ან **„არა“-ს**, რადგან საქორწილო ცერემონიალის დროს ქალის მხრიდან ხმის ამოღება იმდროინდელ მეგრულ საზოგადოებაში უწყესობად ითვლებოდა და ქალის ღუმილი ნიშნავდა დასმულ შეკითხვაზე მის თანხმობას.

მკვლევრების შენიშვნით, განხილული გამონათქვამების სპეციფიკურობა იმაში მდგომარეობს, რომ მათ მხოლოდ კონკრეტულ, განსაზღვრულ სიტუაციაში აქვთ მნიშვნელობა, რამდენადაც არ აღწერენ არანაირ მოქმედებას, პირიქით, თვითონ წარმოადგენენ მას. მოხსენებაში ზემოჩამოთვლილი და კიდევ სხვა რამდენიმე ადათ-წესთან დაკავშირებული პერფორმატივებიც შედარებით დაწვრილებით იქნება განხილული.

ეკა დადიანი (ქუთაისი)

ემე ნაცვალსახელი იმერხეულსა და ტაოურში

იმერხეულსა და ტაოურში აქტიურად გამოიყენება **ემე (/იმე)** ნაცვალსახელი, რომელიც მეტყველებაში უმთავრესად პაუზის შემავსებლის ფუნქციას ასრულებს.

1. **ემე** ნაცვალსახელი გვხვდება სხვადასხვა ბრუნვის ფორმით:

აგზე **ემე?** ყოფილა, ნაქილისვარი; დღე რაცხა თქვა **ემემაც**, თე-

ლევინიონმა; ათ ჯვალ **ემეს** ევლებ, ფქვილს; ჩვენი წყალიც ჰა იქედამ მოდის, **ემის** ძირიღამ, ტყეს ძირიღან (იმერხ.)... ფასულიესაც **ემეზე** წასულა, ეგერ, სარებზე; ეს სოფელი **ემიღამ** მოსული არიან, ფოცხოვიღამ (ტაოური).

II. საანალიზო ნაცვალსახელი მრავლობითის იმერხეულსა და ტაოურში სხვადასხვაგვარად აწარმოებს:

ა) იმერხეულში **ემე** ნაცვალსახელი მრავლობითში **-ებ** სუფიქსს დაირთავს. მაგ.: მუა ლარჭები, **ემეები**, ბაღნები; ჩვენ იქ **ემიები** ქვქონდა, პატარა სახლები; ამ **ემეეფში** არიან, ზემოთ ყიშლეფში...

ბ) ტაოურში **ნართანიანი** მრავლობითის ფორმები იხმარება. მაგ.: ერთ აგარაში **ემენი**, დელიყანლები (ვაყები), ბგანები (გოგონები) ბერაბერ ვიფერხულეფთ; ზამთრი დიდი **ემენი**, ღამეღარი არი; **ემეთ** გავრცხავთ, ყაბებ (ჭურჭელს) გავრცხავთ; ნიჩფითაც **ემეთ**, გუბრეთ (ნაკელს) დუყრით.

III. **ემე** ნაცვალსახელი ხშირად შესაბამის ზმნას ერწყმის და ერთიან ყალიბს ქმნის:

ა) იმერხეულში I სერიის ფორმებთან მიცემითის **-ს** ფორმანტი მეტწილად შენარჩუნებულია. მაგ.: მემრე **ემესვიჯებით**, ვჭრით, ყართოფ მოვთხრით; იმათ **ემესიჯებით** და, კლავთ? ღამით ყანას **ემესვიქთ**, დოუცადეფთ...

შღრ. II-III სერიის ფორმები: ერთ ათ წელიწადსაც იქ **ემევიქენ**, ვიცოცხლე; იქ **ემეუქნიან**, მოუხნავან ყანიები ბოინა.

ბ) ტაოურში **ემე** ნაცვალსახელი ძირითადად უნიფიცირებული სახით, სახელობითის ფორმით გვხვდება სამივე სერიის ფორმებთან. მაგ.: თევზი ასე **ემეიჯება**, ფართხალოფს; [გველი] მოა, **ემეგიზამს**, დავსუნავს; იმ შავ ადგილ **ემეიქამ**, გაჰყრი... თუ ზეირმა (შხამმა) **ემე გიყო**, აღარ გამთელდები; სხვა ჰენჭი **გემევიქენე** ქი, კად შედ გომოიდესო... თურქებ **ემე უქნიან**, გოულენიან ერმენები აქედამა (შ.ფუტკარაძე).

ემე ნაცვალსახელი დასტურდება: ლივანურში, აჭარულში, კახურში... ცალკეულ კილოებში გვხვდება: **იმე** (კახ., ლივან.), **ამე** (ხევს., მოხ.), **ისემე/ისამე** (ქართლ., კახ.).

სამეცნიერო ლიტერატურაში **ემე** ნაცვალსახელის წარმომავლობა ახსნილია: **ემე** მომდინარეობს **ამა** ნაცვალსახელისაგან; **იმე**-სა-

თვის ამოსავალია **იმა; ესემე/ისემე** რთული შედგენილობისაა: **ეს, ის + ემე** (არ. მარტიროსოვი, გრ. იმნაიშვილი).

ლ ა ლ ი ე ზ უ გ ბ ა ი ა (თბილისი)

პირველი სუბიექტური პირის ალომორფთა კილოკავური განაწილებისათვის მეგრულ-ლაზურში

მეგრულ-ლაზურში პირველი სუბიექტური პირის ალომორფების კილოკავების მიხედვით განაწილების დამატებითი ანალიზის შედეგად გამოჩნდა:

1. პირველი სუბიექტური პირის {გ-} ნიშნის ალომორფთა პოზიციური განაწილების თვალსაზრისით სხვაობას ბავისმიერთა წინა პოზიციაში განაპირობებს „მორფონოლოგიური შეუთავსებლობის“ დიდების ორი სხვადასხვა გზა: ერთი მხრივ, გვაქვს მეგრულისა და ლაზურისთვის საერთო ტენდენცია: /ვ-/ ალომორფის შენარჩუნება (ცენტრალური არეალი), მეორე მხრივ, განსხვავებული მიმართულება: ლაზურში ნულოვანი მარკერის გაჩენა, მეტათეზი — მეგრულის ზუგდიდურ-სამურზაყანოულ კილოკავში (განაპირა არეალი).

2. ხმოვნისწინა პოზიციაში ლაზურსა და მეგრულში ალომორფთა განაწილება კილოკავური მახასიათებელია, თუმცა ზუგდიდურ-სამურზაყანოულში სხვაობა მეტათეზისის შედეგია.

3. ინტერვოკალურ პოზიციაში ერთმანეთს უახლოვდება ზუგდიდურ-სამურზაყანოული და ხოფური ნულოვანი მარკერის გაჩენით.

4. ყველაზე მეტად მეგრული და ლაზური ერთმანეთს მიჰყვება ალომორფთა განაწილების წესით თანხმონისწინა პოზიციაში, თუმცა აქაც შესამჩნევია კილოკავური სხვაობა ამა თუ იმ ალომორფის განზოგადების მიხედვით: /ვ-/ განზოგადდება მეგრულის ორსავე კილოკავსა და ლაზურის ათინურ კილოკავში, ხოლო /ბ-/ განზოგადდება ხოფურსა და ვიწურ-ათინურში.

5. შეიძლება ითქვას, რომ {გ-} მორფემის ფონოლოგიური

გარდაქმნის პროცესი ყველაზე სუსტია სენაკურ-მარტვილურ მეტყველებაში, ხოლო პროცესი ძლიერდება განაპირა არეალისკენ: დასავლეთით სამურზაყანოელის მიმართულებით, აღმოსავლეთით ათინურის მიმართულებით.

სქემატურად ალომორფთა განაწილება ასე გამოიყურება:

ზანური	პოზიცია პრეფიქსი	- V	V - V	-ც ^{მელ.}	-ც ^{ფშვ.}	-ც ^{მკვ.}	$\begin{bmatrix} \text{ბ} \\ \text{ფ} \\ \text{პ} \\ \text{მ} \end{bmatrix}$
ზუგდ.- სამურზ.	{ვ-}	ვ - , ბ-// ფ- //პ-, ∅-	ვ - //∅ -	ბ-//ვ-	ფ-//ვ- //ბ-	პ-//ვ- // ბ-	ბ-//ფ-//პ-//მ-
მარტ. სენაკ.	{ვ-}	ვ -	ვ -	ვ-//ბ-	ვ-//ფ- //ბ-	ვ-//პ- //ბ-	ვ-
ხოფ.	{ვ-}	ვ -	∅ -	ბ-	ფ-//ბ-	პ-//ბ- //ფ-	∅ // ბ-//ფ- //ვ-//მ
ვოწ. არქ.	{ვ-}	ბ - //ვ-	ბ -	ბ-	ფ-//ბ-	პ-//ბ- //ფ-	∅ // ბ-//ფ- //ვ-//მ
ათინ.	{ვ-}	ვ - //ბ-	ვ -	ბ-//ვ-	ფ-//ბ- //ვ-//ფ-	პ-//ბ- //ფ- //ვ-	∅ // ბ-//ფ- //ვ-//მ

მოხსენებაში ვრცლად წარმოვადგენთ სათანადო მასალის ანალიზს. კვლევა შესრულებულია რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის საგრანტო პროექტის ფარგლებში.

რეუვენ ენოხი (იერუსალიმი), რუსუდან სალინაძე (ქუთაისი)

ეზიან მრავლობითში ფუძის უკვეცელობის შემთხვევები ქართული ენის დიალექტებში

1. სხვადასხვა ეპოქის ქართულ წერილობით ძეგლებში, XIX საუკუნის II ნახევრისა და XX საუკუნის დასაწყისის პრესის ენაში, დიალექტებში, აგრეთვე ქართველ ებრაელთა ბიბლიური წიგნების ტრადიციულ ზეპირ თარგმანებში დასტურდება **ა-** ხმოვანფუძიან სახელთა ეზიანი მრავლობითის უკვეცელი ფორმები (**ღირსებაები, ცხოვრებაები, გამოცემაები, ცნობაები, ჩემისთანაები...**). ჩნდება რამდენიმე ვარაუდი: ა. ეს მოვლენა უძველესია, საკუთრივ ქართული ენისთვის დამახასიათებელი; ბ. ასეთი ფორმები დამახასიათებელი იყო რომელიმე დიალექტური წრისთვის ან ლიტერატურული სკოლისთვის და თავს იჩენდა ამ წრიდან თუ სკოლიდან გამოსულ მწერალთა, მოღვაწეთა ნააზრევში.

2. რთულია ეზიანი მრავლობითის უკვეცელ ფორმათა ქრონოლოგიის განსაზღვრა. სამეცნიერო ლიტერატურის მიხედვით, **ა-** ხმოვანფუძიან სახელთა უკვეცელი ფორმები ძველ ქართულშივე დასტურდება. ი. იმნაიშვილი ასახელებს რამდენიმე მაგალითს: **გუგაები** („გამოსლვ.“), **გუგაძთა** („აბოს წამ.“ იქვე არის ამავე სახელის შეკვეცილი ფორმაც: **გუგისა**)...

ეზიანი მრავლობითის უკვეცელი ფორმები შემჩნეული აქვთ სხვა მეცნიერებსაც: ა. შანიძის „ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლებში“ (1980 წ.) უკვეცელობის ნიმუშად წარმოდგენილი სახელის **ლურჯა-ს** ბრუნების პარადიგმას მრავლობითში ასეთი სახე აქვს: **ლურჯა-ებ-ი, ლურჯა-ებ-მა, ლურჯა-ებ-ს...** **ა-** ხმოვანფუძიან სახელთა თავისებურებებს ეხება ო. ურიდია, რომელიც გ. ერისთავის თხზულებათა ენაში გამოყოფს ფორმებს: **ხეობაები, გორაები, წურბელაები** (> **წურბელეები**)... ქართველ ებრაელთა ბიბლიური წიგნების ტრადიციულ ზეპირ თარგმანებში არსებულ ფორმათა (**ქებაები, საკვირველობაები, კონაებიჟ**) საფუძველზე მიჩნეულია, რომ ქართველ ებრაელთა მეტყველების განვითარების გარკვეულ ეტაპზე უკ-

ვეცელი ფორმები სავსებით ჩვეულებრივი იყო (რ. ენოხი).

3. ებიან მრავლობითში ფუძის უკვეცელობასთან დაკავშირებულ პრობლემათა ასახსნელად მნიშვნელოვანია ქართული ენის დიალექტების მონაცემთა შესწავლა. უკვეცელი ფორმები მეტ-ნაკლებად დაჩნდება როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოს დიალექტებში (**დედაები, ბიძაები, ძმები, დაები, ვაჟები, დანუკები, ხმაები, შეშაები, ლეგენდაები, სხვაები...**), აგრეთვე საქართველოს ფარგლებს გარეთ არსებულ დიალექტებში. ეს მოვლენა ასახულია ქართული ენის დიალექტურ ლექსიკონებში, ტექსტებში, სხვადასხვა გამოცემაში (ავტორები: ი. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ი. ქავთარაძე, შ. ძიძიგური, ქ. ძოწენიძე, ბ. ჯორბენაძე, შ. ფუტყარაძე, შ. ნიჟარაძე, ნ. სურმავა, მ. ფალავა, მ. ცინცაძე, გრ. იმნაიშვილი, ვ. აბაშვილი (კუზიბაბაშვილი), მ. ბერიძე, მ. ბარიხაშვილი...), ქართული დიალექტური კორპუსის მასალებში.

4. ებიან მრავლობითში **ა-** ხმოვანფუძიან სახელთა ფუძის უკვეცელობის შემთხვევები ქართული ენის დიალექტებში, განსაკუთრებით საქართველოს ფარგლებს გარეთ არსებულ დიალექტებში (ინგილოურში, შავშურ-იმერხეთში, ფერეიდნულში) განამტკიცებს ვარაუდს იმის შესახებ, რომ ეს მოვლენა უძველესია, საკუთრივ ქართული ენისთვის დამახასიათებელი.

ი გ ო რ კ ე კ ე ლ ი ა (მარტვილი)

აფხაზეთის ისტორიული ტოპონიმიიდან („ბეღია“, „ილორი“, „ცნომი“ // „ცხუმი“)

ბეღია. სახელწოდების წარმოშობის შესახებ ცნობილია საისტორიო წყაროების მონაცემები.

ამ წყაროების თანახმად, სახელწოდების მნიშვნელობა დაკავშირებულია სიტყვა ბეღთან. „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ მიხედვით ბეღის ერთ-ერთი მნიშვნელობაა „კარგი ხვედრი — იღბალი, ბედნიერება“ (ქეგლ I 1990: 124).

ტოპონიმის სემანტიკის შესაცნობად საყურადღებოა **ბედია** სიტყვის სხვა მნიშვნელობებიც. სამურზაყანოელთა (და, საერთოდ, მეგრელები) მეტყველებაში იგი აღნიშნავს „საღვთოს, ხატზე შესახებულს“, „ხატის ტყეს“. ამასთანავე, ბედიას ეძახიან „ჩაღრმავებულ ადგილს, ქვაბულს“. ამ უკანასკნელ მნიშვნელობასთან სემანტიკურადაა დაკავშირებული, აგრეთვე, **ბედე**, რაც წარმოდგენს ერთგვარ ტაბლას, ზედ ამოჭრილი ჩაღრმავებებით, ღომის ჩასაგებად (ქობალია 2010: 60). საგულისხმოა ის გარემოება, რომ სამურზაყანოსა და სამეგრელოში, ადგილს, სადაც ადრე ხატის ტყე იყო გაშენებული, **ბედიანაჩენს** უწოდებენ (იქვე).

ასეთი განმარტება საფუძველს იძლევა, რომ ეჭვქვეშ დავაყენოთ ისტორიულ წყაროებში ტოპონიმ „ბედიის“ შესახებ დაცული ინფორმაცია, და საფუძვლიანი, ამასთანავე, აუცილებელი კორექტირება შევიტანოთ სახელწოდების მოტივაციაში; ამდენად, შესაძლებელია ბედია ორგვარად გავიანზოთ. კერძოდ, 1. „ხატზე შესახებებული, ხატისთვის მიჩენილი ტყე ან მიწა“; და 2. „ჩაღრმავებული ადგილი, ქვაბული, ტაფობი“.

ილორი სოფელი და თემის ცენტრია ოჩამჩირის რაიონში, დალიძის მარცხენა მხარეს. ზ. დ. 10 მ-ის სიმაღლეზეა და ოჩამჩირეს 3 კმ აშორებს.

მსგავსი ტოპონიმი გვხვდება სამტრედიისა და წყალტუბოს რაიონებშიც. ტოპონიმ ილორ-ის ეტიმოლოგიისათვის საგულისხმოა ა. ქობალიას ლექსიკონში წარმოდგენილი მონაცემების გათვალისწინება.

ლორი, **ილორი** მეგრულში აღნიშნავს როგორც მორს ან მორებად დასაჭრელ ხეს, ასევე ძელს, ძელიცხოველს. ა. ქობალიას „ლექსიკონში“ **ილორია** განმარტებულია როგორც „მორისა, ძელისა; მორვადი, ხლეჩადი; სამორე ტყე; საკერპე ძელისა“, ხოლო **ილორილი** როგორც „დამორილი“ (ქობალია, 2010: 324). იმავე ლექსიკონის მიხედვით **ილორუა** მეგრულში აღნიშნავს „მორებად ხლეჩას, დამორვას (**ილორუ** იხლიჩება, იმორება)“ (იქვე).

ილორის ვარიანტი **ლორი** იმავე ლექსიკონში წარმოდგენილია რამდენიმე მნიშვნელობით: „ლორი მორი, ნახეთქი ხისა; უპირატესად, შუაზე გახეთქილი ხე ან ძალიან სქელი და ფართო ნამორი,

იყენებენ კარვის ბანურ სახურავად ან ხის ციხე-სიმაგრის მძლავრი კედლის ამოსაყვანად“ (იქვე: 383). **ლორია** იგივეა, რაც „ნამორი, ჯირკუტანა“; **ლორილი** აღნიშნავს „დამორილს, შუაში გახეთქილ ხეს“, ხოლო **ლორიში** — „ნახეთქი მორის ნაგებობას (საზოგ.); ხეში გამოღებულ ნავს“ (იქვე: 383). ტყეში საცხოვრებლად გამიზნული და დახეთქილი, გაუჩორკნავი ხეებით აგებული ქოხი, მორის კარავი „ლორიშ კარედ“ იწოდებოდა (იქვე). მორებად დახლეჩილი ხეებით აგებულ ციხეს **ლორიშ ჯიხას** უწოდებდნენ (იქვე). ამასთანავე, **ოლორე** სამორე ტყის აღმნიშვნელი სიტყვაა, ხოლო **ოლორუე** აღნიშნავს მორების დამზადების ან მორების დასაცურებელ ადგილს (იქვე: 538).

მეგრულის სალექსიკონო მასალებში ყურადღებას იქცევს შემდეგი განმარტებებიც: **ილორიშ ნიში** „ილორის ნიში, ტყეში დადგმული ქვითკირის პატარა სვეტი, რომლის თახჩაშიც ესვენა ხატი“; **ილორიშ ოხვამე** „ილორის საყდარი; ძელის საყდარი“; **ილორგანი** „ილორის მხრისა, საკაფი (ტყე)“ (ქობალია, 2010: 324).

ხემათ მოხმობილი საილუსტრაციო მასალით შეგვიძლია სოფლის სახელწოდება „ილორი“ დავაკავშიროთ **ლორ**-თან (მწყემსთა სადგომი კარვის გადასახურავად გამოსაყენებელი ფართო და სქელი, ნაპობი ფიცრის დასამზადებელი ტყე“, ან „ძელიცხოველი, ხატის დასასვენებელი თახჩიანი ნიში“).

დასაშვებია ტოპონიმ „ილორის“ სხვაგვარი გააზრებაც. კერძოდ, მასში შესაძლებელია პირის სახელ ილიას გამოყოფა და კუთვნილობა-ვისობის აღმნიშვნელი -ურ სუფიქსის საწარმოქმნო დერივატად მიჩნევა. მაშასადამე: **ილიაური—ილიური—ილორი**.

ცხომი // ცხუმი // სოხუმი.

მკვლევართა მიერ დადგენილია, რომ **სუხუმი** ქართველური ცხუმის თურქიზებულ ფორმას წარმოადგენს, ვინაიდან თურქულს არა აქვს ც აფრიკატი; ამასთანავე, ვინაიდან სიტყვის დასაწყისში ორი თანხმოვნის თავმოყრას თურქული ენა ვერ ჰგულობს, ამიტომ „ცხუმ“ ფორმის ნაცვლად თურქულში მკვიდრდება სახენაცვალი ფორმა **სუხუმუ** და **სუხუმი**.

ამ ტოპონიმის წარმომავლობის შესახებ სხვადასხვა თვალსაზრისი არსებობს. ერთი მათგანი ეკუთვნის გ. ფიფიას, რომელიც მიიჩნ

ნევს, რომ ტოპონიმ „ცხუმისათვის“ ამოსავალია რცხილის ერთ-ერთი სახეობის ზანური სახელწოდება, **ცვ**, რამაც სხვა ზანურ-მეგრულ სიტყვასთან („ხუმ“) შეთანხმებით მოგვცა ტოპონიმი **ცუხუმ** ანუ „მშრალი რცხილა“ (ფიფია, „სახალხო განათლება“, №10, 1990: 13).

ტოპონიმ „ცხუმის“ გ. ფიფიასეული ანალიზი დაზუსტებას საჭიროებს. თუკი ჩავთვლით, რომ „ცხუმის“ ერთ-ერთი კომპონენტია **ხუმ**- სიტყვა, მაშინ იგი უნდა ითარგმნოს არა როგორც „მშრალი“, არამედ როგორც „ხმელი“. ამასთანავე, კავკასიური რცხილის მეგრული შესატყვისია **ცხემური // ცხიმური**, ხოლო **ცი // ცუ** იგივეა, რაც თელა და თელადუმა (მაყაშვილი, 1991:152).

ამდენად, **ცხომი // ცხუმი** უნდა გავიაზროთ როგორც „ხმელი თელა“.

ლევან კელაურაძე (თბილისი)

სვანოზმები მეგრულ-ლაზური ენის ლაზურ დიალექტსა და ქართული ენის აჭარულ, გურულ და იმერულ დიალექტებში

მეგრულ-ლაზური ენის ლაზურ დიალექტსა და ქართული ენის აჭარულ, გურულ და იმერულ დიალექტებში დასტურდება არა ერთი ლექსიკური ერთეული, რომლებიც, ჩვენი ვარაუდით, ან სვანურიდან უნდა იყოს ნასესხები (ლაზურში), ან სვანურ სუბსტრატს უნდა წარმოადგენდეს (ქართული ენის დიალექტებში).

ლაზური < სვანური

ლაზ. **სტიპო** „მყავე“ < სვან **ლი-შდებ** „აფუება“; (ლიპარტელიანი) **ი-შტბ-ი** „დედდება“ (მდრ.: (საბა) თბე „ხოლო ცომი რა დამყავდეს და საფუარ იქმნას“); ლაზ. **ი-სთერ-ს, ი-სთირ-ს** „თამაშობს“, **ო-სთე(რ)-უ** „თამაში, თამაშობა“ < სვან. (ზს.) **ლი-შდეგ**, (ბქ.) **ლი-შდირ** „თავის შექცევა“ და სხვ.

მიგვაჩნია, რომ ბგერათფარდობა — ქართ.-მეგრ.-ლაზ. **თ** : სვან. **შდ** — უგამონაკლისოა (გამონაკლისის საილუსტრაციოდ წმირად მო-

ხმობილი ძვ. ქართ. სასთაული (> სასთუნალი) ორმაგი პრეფიქსაცი-
ით ჩანს მიღებული < *სა-სა-თავ-ულ-ი), ამდენად ზემოთ წარმოდგე-
ნილი ლაზური სიტყვები, ისევე როგორც ყველა ის ლაზური სიტყვა,
რომლებიც **სთ** (< ***შთ**) კომპლექსს შეიცავს და პარალელს ჰპოვებს
სვანურ ენაში, სწორედ სვანურიდან ნასესხებად არის მისაჩნვეი.

აჭარული, გურული, იმერული < სვანური

(გურ.) **ანკრათ** „ჭორად ნათქვამი; გადაკვრით, ნახევრად მისახ-
ვედრად ნათქვამი“ < სვან. **ანკრ** „ეჭვი, გუმანი; მობეზრება“; **ანკრდ**
„ყურმოკრულად“; (იმერ.) **ზისხა** „იხმარება შედარებისას -ვით თან-
დებულთ მეტად მწარე და ცუდი გემოს აღსანიშნავად. *ზისხასავით
მაქვს პირი, ზისხასავით გემო აქ*“ < სვან. **ზისხ** „სისხლი“; (გურ.)
ფანდელ-ი (ფანდლისა) „მსახური“ < სვან. (ბზ., ბქ.) **ფამლი**, (ლშხ.)
ფამლი „შინაყმა, შინამოსამსახურე, ლაქია“ (<ლათ. ფამულუს, ი
„მომსახურე, თანმხლები“); (გურ., იმერ.) **შტიმ-გ-ა, და-შტიმ-გ-ა**
„თვალის დატყვრეცა, თვალის ბრიალი“ < სვან. (ბზ.) **შტიფ,**
შტიფლამდ, (ლშხ.) **შტიბლამდ, შტიჟლმ** „ელამი, თვალმრუდი, ბრუ-
ტიანი; ღნტ. თვალმზადმოკარკლული“; (ლიპარტელიანი) **შტიგე**
„მოღრეცილი თვალთ იყურება“, **შტიგარ** „ბრუციანი, ელამი“, (დუნ-
დუა) **შტიგარ** „ბრუციანი, ელამი“; (ზ. აჭარ.) **ჭარა** „პირუტყვის
წყლის დასაღვეი ვარცლი; საწნახელი“ < სვან. (ზს., ღნტ.) **ჭარ**,
(ლშხ.) **ჭარ** „ვარცლი“ და სხვ.

აღნიშნულ დიალექტებსა და სვანურ ენას არაერთი ისეთი საზი-
არო ლექსიკური ერთეულიც მოეპოვებათ, რომელთა მაინცდამაინც
სუბსტრატად კვალიფიცირებაც ჭირს, თუმცა მხოლოდ ამ დიალექ-
ტებში გამოვლენილი სიტყვების სათანადო სვანურ მასალასთან შეპი-
რისპირებისას, ვფიქრობთ, გასათვალისწინებელი უნდა იყოს ის გა-
რემოება, რომ ეს სიტყვები შესაძლოა სვანური სუბსტრატის ნაშთს,
ან სვანურიდან ნასესხობას წარმოადგენდეს. ცხადია, ცალკეულ შე-
მთხვევაში ვერც სესხების საპირისპირო მიმართულებას გამოვრიცხავთ.

შდრ.: (გურ.) **გა-კლიმ-გ-ა** „სინჯის აღება, გასინჯვა სასმელისა“ <
სვან. **ი-კმარ-ი** „ისინჯავს; მოინახულებს“; **პრატ-ი** (ზ. აჭარ.) „აგდე-
ბით: გოგო, ქალიშვილი“; (შ. ფუტკარაძე — „ჩვენებულების ქართუ-
ლი“) „გოგონა, ქალიშვილი“ — სვან. (ლიპარტელიანი) **ლი-პრატ-ი**
„მირტყმა პატარა გოგოსადმი“, **ლი-პრენტე** „პატარა გოგოს გაუპა-

ტიურება“, **ხო-პრეტ-ი** „პატარა გოგოს უჩანს სასქესო ორგანო“; (ზ. აჭარ.) **ფუთხო** „ხმელი მუწუცი“, (გურ.) **ფუფხ-ი** „კანის ავადმყოფობა“, **და-ფუფხ-ვა** „ხმელი მუწუცების დაყრა“ — სვან. **ფუთხუ**, **ფურთხუ** „საქონლის მჭლე ხორცისათვის დამახასიათებელი ბუშტუკები; ქონში დაბუდებული მავნე უჯრედი, ხორცის შემაგრებული ბურთულა“ (მდრ.: (იმერ.) **ფუთქ-ი** „პატარა წყალჩამდგარი ბუშტუკი სხეულის ნაწილზე სილამწვრის ან ცემის შედეგად“); (იმერ., გურ.) **ფუწ-ი** „თამაშობის დროს შეცდომა; ფუწიმე! ამბობენ, როცა შეცდომის გასწორება სურთ: უკაცრავად, შემცდაო; თამაშობის დროს შეცდომაზე იტყვიან“. (გურ.) **ფუც-ება** „შეცდომა თამაშში“ — სვან. (ლიბარტელიანი) **ფუწ** „რიკ-ტაფელობის ან კარტის თამაშის დროს მოწინააღმდეგეს ეუბნებიან წაგების დროს“; (გურ.) **ქამ-ი** „ნამი, სისველე“, **და-ქამ-ული** „დანამული, ნესტიანი“, **და-ქამ-ვა** „დასველება ოდნავ“ — სვან. **ქიმ**, (ლშხ.) **ქემ** „ცრემლი“; (გურ.) **დან-ილი-ი** „წვიმის ცოტა ხნით გადაღება, გამოდარება“, **ი-დან-ილა** „წვიმამ ცოტა ხნით გადაილო“ < სვან. (ბზ., ლშხ.) **ღგრ-ი**, **ღგრ-ი** „ოდნავ დარი“ და სხვ.

ლაზურსა და ქართული ენის დასავლურ დიალექტებში გამოვლენილი ლექსიკური სვანიზმები, ამ დიალექტთა გავრცელების არეალში დადასტურებულ სვანურენოვან ტოპონიმიკასთან (მაგ. ლანჩხუთი, ლაითური და სხვ.) ერთად, სავარაუდოდ, აღნიშნულ ტერიტორიაზე სვანთა ოდინდელი განსახლების თაობაზე უნდა მეტყველებდეს.

ციცინო კვანტალიანი, რუსუდან ლანდია (თბილისი)

ზმნური ფუძეებისა და თემის ნიშანთა კვლევისათვის დიალექტური კორპუსის მიხედვით

ქართული სალიტერატურო ენისაგან განსხვავებით დიალექტებში ზმნური ფუძეებისა და თემის ნიშანთა წარმოება უფრო მრავალფეროვანია. ეს მრავალფეროვნება ზმნის ფუძის შედგენილობასაც ეხება და თემის ნიშანთა ნაირსახეობებსაც. დიალექტებში თემის ნი-

შანთა ვარიანტები ფართო სპექტრით არის წარმოდგენილი. ამ ყველაფერს წარმოაჩინეს და თვალსაჩინოს ხდის დიალექტური კორპუსის მიხედვით კვლევა. გამოვყოფთ რამდენიმე შემთხვევას.

1) დიალექტებში სალიტერატურო ენისაგან არ განსხვავდება არც ზმნური ფუძე და არც ზმნის ყალიბი. განსხვავებას ქმნის თემის ნიშანთა ფონეტიკური ვარიანტები.

ყალიბი: V-ზმნური ფუძე — თემის ნიშანი

ა-ბარ-ებ-ს ა-მბ-ობ-ს ა-გინ-ებ-ს

ა-ბარ-ემ-ს ა-მბ-ოვ-ს ა-გინ-ევ-ს

ა-ბარ-ევ-ს ა-მბ-ომ-ს ა-გინ-ავ-ს

ა-ბარ-ევ-ს ა-მბ-ოფ-ს ა-გინ-ამ-ს

2) დიალექტებში სალიტერატურო ქართული ენისაგან არ განსხვავდება არც ზმნური ფუძე, არც ზმნის ყალიბი, მაგრამ ზმნისწინი განსხვავებულია და აწარმოებს ახალ ზმნურ ფორმას, რომელიც სალიტერატურო ქართულ ენაში არ დასტურდება. იცვლება ზმნის მნიშვნელობაც.

ყალიბი: ზმნური ფუძე - თემის ნიშანი

ფარ-ავ ფარავს, დაფარავს

მაგრამ

ამოფარავს = დაფარავს

სალიტერატურო ქართულში ამოფარავს ფორმა არ იწარმოება.

„პურისათვის ჯერ მიწას დავხნავთ, მერმედ დავფარცხავთ, მერმედ პურს **ამოფარავთ**“ (ქვ.იმერ).

3) დიალექტებში არ იცვლება ზმნური ფორმა, არც ზმნის მნიშვნელობა, მაგრამ იცვლება ყალიბი:

ყალიბი: V -ზმნური ფუძე - თემის ნიშანი (ვარიანტებით)

ა-ფას-ებ დააფასებს

ა-ფას-ევ დააფასეფს

ა-ფას-ენ დააფასენდა (სამცხ.ჯავახ.)

ყალიბი: ზმნური ფუძე - თემის ნიშანი

ჰ-ფას-ავ დაჰფასავდნენ = დააფასებდნენ (მთ.-გუდამაყრ.)

4) დიალექტებში შეიცვალა ზმნური ფუძე, ზმნის ყალიბიც და მნიშვნელობაც უცვლელია.

ყალიბი: V-ზმნური ფუძე — თემის ნიშანი (ვარიანტები)

- 1) ა-ფარ-ევ იფარევენ, აფარევენ
ა-ფარ-ეფ გადავაფარეფთ, დააფარეფ
ა-ფარ-ენ დაგვაფარენდა, შეგვაფარენდა
ა-ფარ-ემ დავაფარემდით, დავაფარემ
ა-ფარ-ან თავ აფარანდნენ (სამცხ.-ჯავახ.).
- 2) V-შეკუმშული ფუძე — თემის ნიშანი
ა-ფრ-ი-ს = აფარებს მიწას აფრის (სამცხ.-ჯავახ.).

ხსოვ ზმნური ფუძე დიალექტებში იცვლება და რამდენიმე ვარიანტით გვხვდება.

ყალიბი: V-ზმნური ფუძე

- ა-ხსოვ-ს
- ა-ხსომ-ს
- ა-ხსონ-ს
- ა-ხსოფ-ს

ამგვარად, დიალექტური კორპუსის მიხედვით ზმნური ფუძეებისა და თემის ნიშანთა წარმოების ძალიან საინტერესო სურათი იკვეთება. წინამდებარე მოხსენებაში განვიხილავთ სხვადასხვა ზმნურ ფუძესა და თემის ნიშანს და წარმოვაჩინთ მათი შემდგომი კვლევის მოსამზადებელ სამუშაოებს.

მ ა ი ა კ ი კ ვ ა ძ ე (ბათუმი)

ილია ჭავჭავაძის მოურავის მეუღლის ჩანაწერები როგორც დიალექტური ტექსტი

ილია ჭავჭავაძის ცხოვრების ბოლო წლების შესახებ საინტერესო ცნობებს გვაწვდის მწერლის უკანასკნელი მოურავის, დიმიტრი ჯაშის მეუღლე დარია კობლატაძე-ჯაში. მისი მოგონებები (ჩაწერილი 1955 -1965 წლებში) ღირებულია როგორც ისტორიული, ისე ლინგვისტური თვალსაზრისით. მოგონებები ასახავს აგრეთვე მეოცე საუ-

კუნის სამი ათეული წლების ამბებს, რომლებიც განსაკუთრებით კარგად დამახსოვრებია დარია კოპლატაძეს.

დარია ჯამი უშუალო მოწმე იყო საგურამოს ამბებისა და დიმიტრი ჯაშთან ერთად ილიას სიცოცხლის ბოლო სამი თვის განმავლობაში ყველაზე უფრო ახლო იყო მის ოჯახთან, ოღლა გურამიშვილთან.

მოგონებებს ეტყობა განათლებული ქალის ხელი. მას სტიკვა მაშინდელი საქართველოს სატკივარი, ქვეყნის ბედი, განიცდის ქვეყანაში შექმნილ მდგომარეობას. მოგონებების მთავარი მიზანია, გაიფანტოს ის ცრუ შეხედულებები, რომელთა მიხედვით ილიას მკვლელობის ორგანიზატორად დარია ჯამის მეუღლე-დიმიტრი ჯამი იყო მიჩნეული (ი. ჯამი 1963-1965, წინასიტყვაობა).

წერილების ენაზე დაკვირვებამ გამოავლინა შემდეგი თავისებურებანი:

ფონეტიკური მოვლენებიდან ადგილი აქვს სუბსტიტუციას. ხშირია მ/ვ მონაცვლეობა: **სიმაჯრი**.

მოსალოდნელი კუმშვის ნაცვლად სახელები შეუკუმშავი ფორმითაა წარმოდგენილი: „**ჯვარის** წერის ცერემონიას დაესწრენ...“

საკუთარი სახელები გვხვდება კნინობითის ფორმით: „**ლადიკო და ილიკო** დარჩიები“.

პირველი პირის ნაცვალსახელს ნათესაობით ბრუნვაში დართული აქვს -ს: **ჩემს მიმართ**.

ზმნებში დაკარგულია მესამე ირიბი ობიექტის ნიშანი-ჰ: „რომელსაც ცოლად **ყავდა** სახლის პატრონის ქალიშვილი მაშო“; „იგი მკლავ გაყრილი **მიყვებოდა** ქართველს“.

მესამე სუბიექტური პირის მრავლობითობას გამოხატავს არა ნენ, არამედ-ენ: **დაესწრენ, სეირობდენ...**

დაკარგულია შუალობითი კონტაქტის ნიშნისეული -ნ: „დიმიტრი ცდილობდა ილიასთან ნდობა **მოეპოვებია**; ნდობა **დაემსახურებია**;

აღრევაა რიცხვში მონაცვლე ზმნებთან: „**ჩავჯექით**, ბარგი დავაწყვეთ ეტლში...“ „კაკლის ხის ძირას **დაჯდენ** ჩრდილში“.

ხშირია თემის ნიშანთა მონაცვლეობა: „ავადმყოფს სიცოცხლეში **ჭირია** ექიმი“.

ზმნიზედები და თანდებულები წარმოდგენილია ძველი ქართულის ნორმით:

„დავბინავდით ვეძინსკის **ქუჩაზედ**...“; „მთელი სომხეთის ბედი და ხვედრი ჩემს **კისერზედ** მადევსო“; „რომ მოკვდება, **მერმედ** რა უშველის...“

ირიბი ნათქვამის გამოსახატავად გამოყენებულია **-ო ნაწილაკი**: „მითხრეს, რომ ახატანის ბიჭები ეშალებიან ილიას **მოკვლისათვისო** და თქვენც დიდი სიფრთხილე **გმართებთო**.

წერილებში დადასტურებულია განკერძოებული სიტყვები და გამოთქმები, კერძოდ: განკერძოებული გარემოება, დანართი, ჩართული: „დიმიტრი სოფრომიჩ, აი იქ, **დიდი ხის ძირას**, ცივი და გემრიელი წყაროს წყალია, მოიტანე!“; „ეს ჩვენი ვანო, **დიდად განათლებული კაცი**, ცამ ჩაყლაპა თუ მიწამ...“ „**მადლობა ღმერთს**, თუ მშრომელი კაცის ნაშრომს ღმერთმა მადლის თვალი მოავლო“.

ლექსიკის გარკვეულ ნაწილს ქმნის დიალექტური ფორმები, ბარბარიზმები: „**პაპიროსს-პაპიროსზე** ეწეოდა“; „შევედით მეორე სართულის **ზალაში**“, „ეზოს ოთხი **სტრაენიკი** იცავს“.

წერილებში გვხვდება ფრაზეოლოგიზმები, ევფემიზმები, დისფემიზმები: „გლახობას უკვე **რევოლუციის ნიავმა დაბერა**“; „**სიტყვა რომ ენაზე არ გაგიშრეს**, ღვინო დაგვილიე“!

სიკვდილის მოახლოებას ერთი მხრივ ევფემიზმი გამოხატავს, მეორე მხრივ დისფემიზმი: „ასაკმაც თავისი **ზარი შემოკრა**“; „მაგ კნიახს მალე **დაამიწებენ** ჩვენი სოფლის ბიჭები“; „მე ვანო ინაშვილი არ ვიყო, თუ ეგ კახელი თავადი არ **ჩავაძაღლო**“.

დადასტურებულია ხელოვნური ფორმები: „მიშუამდგომლოს, რომ ჩემს შვილს შეეძლოს სახლში ღამის გათევა და **თავდები გამიკეთოსო**“.

მარიამ კობერიძე (გორი)

**დარგობრივი ლექსიკა დიმიტრი ბაქრაძის
„ქართლურ-კახური, იმერული, გურული, ქობულური
(ჩურჩუქსული) და აჭარული კილოების მოკლე
შედარებით ლექსიკონში“**

1878 წელს სანკტ-პეტერბურგში საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიის განკარგულებით დაისტამბა დიმიტრი ბაქრაძის წიგნი „არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში“. მასში განხილულია ავტორის მიერ 1873 წელს გურიასა და აჭარაში შეკრებილი მდიდარი ფაქტობრივი და ეთნოგრაფიული მასალა.

დიმიტრი ბაქრაძეს მოგზაურობისას სოფელ კობალაურში პირველად მოსვლია აზრად შეედგინა ჩურჩუქ-სუს, აჭარის, გურიის, იმერეთისა და აღმოსავლეთ საქართველოს ყოფა-ცხოვრებაში სახმარ სახელწოდებათა მცირე შედარებითი ლექსიკონი. მასალების მოძიებაში მას დაეხმარნენ ოჯახის მასპინძლები და ახალგაზრდა გურული კალანდაძე, რომელიც კარგად იცნობდა იმერეთს. კალანდაძე უხსნიდა იმერულ და გურულ სახელწოდებებს. როგორც ავტორი აღნიშნავს, ეს ლექსიკონი შემდეგ მან შეამოწმა და შეავსო გურიაში და ზემოთ დასახელებულ მონოგრაფიას დაურთო (დანართი I) ზოგ ეთნოგრაფიულ განმარტებებთან ერთად.

ლექსიკონში სიტყვები დალაგებულია არა ანბანურად, არამედ დარგობრივი პრინციპით. სქოლიოში მოცემულია მცირე განმარტებები შენიშვნების სახით. გამოყოფილია ათი ჯგუფი: 1. ასაკი, ნათესაობა და თვისება; 2. ტანსაცმელი; 3. იარაღი; 4. ცხენის აკაზმულობა; 5. სახლი და მისი მოკაზმულობა; 6. სამზარეულო და საჭმელი; 7. საოჯახო მეურნეობა; 8. ბოსტნეული, კულტურული და ველური მცენარეები; 9. შინაური და გარეული ცხოველები; 10. ოროგრაფია და ტოპოგრაფია; ზოგი ფიზიკური მოვლენა, სხვადასხვა ცნობა.

საანალიზო მასალა ყურადღებას იქცევს სინონიმური მნიშვნელობის სიტყვებით. მაგ.: **დიდი-დედა** (ქართ. -კახ.), **ბებია** (ქართ.-კახ., იმერ., გურ.), **დინე** (ქობ., აჭარ.); **ძალუა** (ქართ.-კახ.), **ბიცოლა** (იმერ., გურ.), **მუსადია** (გურ.), **მუსალია**, **აბლა** (ქობ., აჭარ.).

საკინძი (ქართ.-კახ.), **პერანგის შესაბნევი** (იმერ.), **გულისბირი** (გურ.), **საკისური** (ქობულ., აჭარ.); **ახალუზი** (ქართ.-კახ., იმერ., გურ.), **სათბური** (ქობ., აჭარ.) — „სათბური მუხლებამდეა, ჩითისა, დაბამბული, სახელოიანი“; **ტალი** (ქართ.-კახ.), **კაუი** (იმერ., გურული., აჭარ. ქობ.); **საქონე** (ქართ.-კახ., იმერ., გურ.), **იალდანი** (ქობ., აჭარ.) — „იალდანი ბრინჯაოსია. მასში ინახავენ საჭმელ ზეთს იარაღის საწმენდად“; **ბანი** (ქართ.-კახ.), **სახურავი** (იმერ.), **ნაბურავი** (ქობ., აჭარ.), **საკუჭნაო** (ქართ.-კახ.); **ბეღელი**, **ხულა** (იმერ., გურ.), **ხულა** (ქობულ., აჭარ.); **სუფრა** (იმერ., გურ.), **სუფრა**, **ფეშხუმი** (ქობულ., აჭარ.) — „სუფრა ქართლ-კახეთსა და თვით იმერეთში მაგიდის გადასაფარებელია, **ფეშხუმი** კი საეკლესიო ჭურჭელი. ქობულეთსა და აჭარაში მაგიდას ასე უწოდებენ, ალბათ, იმიტომ, რომ მას ფეშხუმის ფორმა აქვს“; **ქვაბი** (ქართ.-კახეთ.), **კარდალი** (იმერ., გურ., ქობ., აჭარ.) — „კარდალში ღომს ხარშავან. ღომის საზელ ჯოხს გურიაში, ქობულეთსა და აჭარაში ჩოგანი ჰქვია, ხოლო რითაც ღომს ამოარიგებენ, ლაფერას ეძახიან, იმერეთში კი პირიქით — ლაფერა ჩოგანია, ხოლო ჩოგანი — სუთი“; **ლითონი** (ქართ.-კახ.), **სიქლინჯი** (გურ., ქობ., აჭარ.); **გოგრა** (ქართ.-კახ.), **კვანი** (იმერ.), **ხაპი** (გურ.), **ხაპე** (ქობ., აჭარ.).

ზოგი მასალა ლექსიკონში წარმოდგენილია გარკვეული ფონეტიკური ცვლილებებით. მაგ: **ჩაბრახტი** (ქართ.-კახ.), **ჩაბრასტი** (გურ., ქობულ., აჭარ.) — „**ჩაფრასტი** დიდი ხანია აღარ იხმარება გურიაში. იგი გვხვდება გურიის ეკლესიების ფრესკებზე. ჩაფრასტი სხვა არაფერია, თუ არა ღილების მწკრივი გულსაფარზე. **ვარცლი** (ქართ.-კახ.), **ვარცხლი** (გურ., ქობ., აჭარ.); **თევზი** (ქართ. აკახ.), **თებზი** (გურ., ქობ., აჭარ.); **ღერძი** (ქართ.-კახ.), **ღერწი** (გურ., ქობ., აჭარ.); **ხუმირა** (ქართ.-კახ.), **ხემირა** (იმერ., გურ., ქობ., აჭარ.); **ხურმა** (ქართ.-კახ., გურ., ქობ., აჭარ.), **ხუმლა** (იმერ.); **როხმელა** (ქართ.-კახ., იმერ.), **ოხმელა** (გურ., ქობ., აჭარ.).

ერთი და იგივე სიტყვა რამდენიმე ცნებას გამოხატავს ან სხვა დანიშნულებისაა სხვადასხვა კილოების მიხედვით. მაგ.: **კალო** (ქართ.-კახურ., იმერ., გურ., ქობ., აჭარ.) — „ქართლში, კახეთში, ზემო იმერეთსა და ზემო აჭარაში კალოზე ხორბალს ან ქერს ლეწავენ, გურიაში, ქობულეთსა და ქვემო აჭარაში კალოს ეტყვიან იმ აღ-

გილს, სადაც მოტეხილ სიმიდს აქუჩებენ“; **ვაზი** (ქართ. კახურ.), ვენახი (იმერ., გურ., ქობ., აჭარ.). — „დასავლეთ საქართველოში ვაზი სხვა მნიშვნელობით იხმარება, ვიდრე აღმოსავლეთ საქართველოში. იქ იგი რტოს ნიშნავს“.

კილოების მიხედვით ძირითადად მსგავსია სამზარეულოსა და საჭმელების აღმნიშვნელი ლექსიკა. მაგ.: **კალმანი, ნაფოტა, ზუთხი, ლოქო (თევზის სახეები).**

საინტერესოა ბოტანიკური ტერმინოლოგია. მაგ., ვაშლის ჯიშები გურიასა და ჩურუქ-სუმი: **შაქარ-ვაშლა, ნეფის ვაშლი, პანტა ვაშლი, რკინა ვული, კობიზური**; იმერეთში: **შაქარ-ვაშლა, ბორა-ვაშლი, კიტრა-ვაშლი, პანტა-ვაშლი**; ყურძნის ჯიშები ჩურუქ-სუმი: **ჩხავერი, კლარჯული, თეთრუშა, სამარხი, ხოფათური**; გურიაში: **საკმეველა, ხემ-ხუ, ტრედის-ფეხა, ორონა, მსხილა-თაობანი, მტევან-დიდი, კაბისტონი, აჯაინი**, იმერეთში: **მწვანე, ძველ-შავი, კუნძა-საფერე, დონდ-ღდაბი** (დიდი მტევანი), **კაშური**; მსხლის ჯიშები ჩურუქ-სუმი: **საენკენიო მსხალი, სატრი მსხალი, კაცისთავი, ხეჭეჭურა (ყველაზე საგვიანო), ინჩითური, სასელე.**

ზოგი ლექსიკური ერთეული დადასტურებულია გურულში, ქობულურში და აჭარულში, მაგრამ შესატყვისი არ არის მითითებული ქართლურ-კახურსა და იმერულში, ან კიდევ პირიქით. მაგ.: **მერე** — „ნაკვეთი, რომელზეც დიდი ხანია აღარ უთესიათ“ (გურ., ქობ., აჭარ.); **მოღულა** — „ნაკვეთი, რომელზეც ყანა ჰქონდათ და დიდხანს დასვენეს, ბუჩქნარით დაიფარა და ისევ წმენდენ საყანედ“ (გურ.); **ოჯენჯალი** — „ღირეა, რომელზეც ჯაჭვი კიდა“ (გურ., ქობ., აჭარ.)....

მოხსენებაში წარმოდგენილი იქნება ავტორის მოსაზრება ლექსიკონის მნიშვნელობაზე, გურულისა და აჭარულის, ჭანურისა და მეგრულის მსგავსებაზე ლექსიკის მიხედვით.

ქართველ ებრაელთა მეტყველების შესწავლისათვის — მნიშვნელობა და პრობლემები

ქართველ ებრაელთა მეტყველების შესწავლას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება როგორც ქართული, ასევე ებრაული ენის ისტორიული, დიალექტოლოგიური, სოციოლინგვისტური თუ ფსიქოლინგვისტური თვალსაზრისით.

საქართველოში 26 საუკუნოვანი თანაცხოვრების მიუხედავად, ამ დიასპორის მეტყველების ენობრივი ანალიზი საგანგებო კვლევის საგანი თითქმის არასოდეს გამხდარა. უფრო მეტიც, ძალიან ცოტა გვაქვს ჩაწერილი მეტყველების ნიმუშებიც. არსებული გამოკვლევები და მასალები, რა თქმა უნდა, მნიშვნელოვანია, თუმცა — არასაკმარისი.

ებრაელთა მეტყველების შესახებ შრომები ეკუთვნის კ. დუმბაძეს, რ. ენოხს, თ. ლომთაძეს, ნ. ბაბალიკაშვილს, ი. გაგულაშვილს, გ. ბენ-ორენს და სხვებს, რომლებშიც ნაჩვენებია, აღნიშნული და გაანალიზებულია ძველი ებრაული ენის რეკონსტრუქციის საკითხების მნიშვნელობისათვის ქართველ ებრაელთა მიერ გამოყენებული ზოგიერთი ლექსიკური ერთეულის წარმოთქმა, ენობრივი კონტაქტების თვალსაზრისით ქართულ-ებრაული ფონეტიკური, მორფოლოგიური და ლექსიკური კონტაქტების შედეგები, ქართულ ქალაქურ ჟარგონში ებრაიზმების გავრცელების ისტორიის საკითხები; ჩაწერილი და გამოცემულია „თავსილის“ ტექსტი, რომლის ენობრივმა შესწავლამ გაამდიდრა ქართული დიალექტოლოგიისა და ქართული ენის ისტორიის კვლევები და აგრეთვე, ძველი აღთქმის თარგმანების, განსაკუთრებით თარგმანის ზეპირი ტრადიციების კვლევა და წინ წასწია ებრაული ენების თეორიული და პრაქტიკული პრობლემების შესწავლის საქმე.

აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ გამოკვეთილია ქართველ ებრაელთა მეტყველებაში დადასტურებული ენობრივი მოვლენების ანალიზის ძირითადი კონტურები ფონეტიკურ, გრამატიკულ თუ ლექსიკურ დონეზე, თუმცა საჭიროა ქართველ ებრაელთა

მეტყველების დაწვრილებითი კვლევა, დაწყებული წარმოთქმიდან, დამთავრებული გრამატიკული და ლექსიკური საკითხებით, რათა ყველა ენობრივ მოვლენას მიეცეს სათანადო კვალიფიკაცია, თუმცა ეს გარკვეულ სიძნელებთანაა დაკავშირებული, რადგან საქართველოში დღეს აღარ გვაქვს ებრაელთა კომპაქტური დასახლებები, ხოლო აქა-იქ შემორჩენილ ებრაელებთან ბევრი მათთვის დამახასიათებელი ენობრივი მოვლენა უკვე ნიველირებულია. სასურველია მეტყველების ნიმუშების ჩაწერა მოხდეს საზღვარგარეთ, რადგან სატელევიზიო გადაცემები გვიჩვენებენ, რომ საქართველოს გარეთ მცხოვრებ ქართველ ებრაელებს ჯერ კიდევ აქვთ შემორჩენილი მათთვის დამახასიათებელი ინტონაცია და ენობრივი ფორმები.

ო მ ა რ მ ე მ ი შ ი შ ი (ბათუმი)

ზოგი ნაწილაკის ფუნქციისათვის ლაზურში

მეგრულ-ლაზურში ზმნისწინთა სისტემა გაცილებით რთული და მრავალრიცხოვანია, ვიდრე ქართულში, ამასთანავე ზოგი ზმნისწინი სხვადასხვა მნიშვნელობას აძლევს ზმნას.

ლაზურში **გოტონ** (ქართ. **გატან**) ზმნისწინს შეუძლია ზმნების სემანტიკური გარდაქმნა (ტრანსლაცია): **გონ-წიფს** „აღებს“, **გო-წიფს** „ატყავებს“, **გონ-დგინერი** „გაზვიადებული“, **გო-დგინერი** „შემოდგომილი“, **გონ-ტახერი** „განელებული“, **გო-ტახერი** „შემოტეხილი“...

ზმნისართული ზმნისწინი **ოკონა** (ქართ. **უკანა**) გამოხატავს უკუქცევითობას და ზმნას უცვლის მნიშვნელობას: **ღურუნ** „კვდება“, **ოკონა-ღურუნ** „იზნიდება“, **ოკონა-ხთუ** „უკუიქცა“, **ოკონა-ტკოჩუ** „უკუტყორცნა“...

ნუგზარ მგელაძე (ბათუმი)

კლარჯული კარტლა's (//ქართლა's) მნიშვნელობისათვის

გეოგრაფიული სახელწოდება **კარტლა** (**//ქართლა**) კლარჯეთში — ნიგალისხევშია დადასტურებული. იგი ნიგალისხევში ჭოროხის აუზის ერთ-ერთ ქართულ სოფელს აღნიშნავს, რომელიც ჭოროხის-პირიდან ამალღებულ ფერდობზე მდებარეობს. ამჟამად სოფელს თურქულად **თუთუნჯულირ ქოი's** (**tütüncüler köyü**) ეძახიან.

სოფლის სტრუქტურა უბნობრივ განსახლებას ეფუძნება. თითოეულ უბანს საკუთარი სახელწოდება გააჩნია, სადაც მოსახლეობის მენსიერებაში შემონახულია დასახლებული პუნქტების ძველი ქართული სახელწოდებებიც. მაგალითად, ასეთია **გუგუცური**, **თეთრები...** ადრე აქ ქართველთა მოსახლეობის დამასაბუთებელი სხვადასხვა ტიპის ტოპონიმი არსებობდა, ისეთები, როგორცაა **კოცანახეთი** (საძოვარი), **ჭიტავრი** (ყანა), **ჭა** (საძოვარი), **საქონდრია** (თხილის ბაღი)...

კარტლა ისე, როგორც **ქართლა** ქართველთა აღმნიშვნელ ეთნონიმთან — **ქართველთან** და ეთნოგრაფიული ჯგუფის გამომხატველ ტერმინთან **ქართელთან**, ასევე, ქართველთა სამშობლოს სახელწოდებასთან — **საქართველოსთან** და ხორონიმ — **ქართლთან** უნდა იყოს დაკავშირებული.

ეთნონიმ **ქართველი's** შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში არაერთი, ხშირად, ერთმანეთისაგან განსხვავებული მოსაზრებაცაა გამოთქმული (ექვთ. თაყაიშვილი, ს. ჯანაშია, ნ. ბერძენიშვილი, გ. მელიქიშვილი, თ. გამყრელიძე, ოთ. ლორთქიფანიძე, დ. მუსხელიშვილი...).

ვფიქრობთ, **კარტლა** (**//ქართლა**) უშუალო მიმართებაშია დასავლეთ საქართველოში დადასტურებულ ეთნოგრაფიულ ტერმინებთან **ქალტა's**ა და **ქართა's**თან, რომლებიც თხის, ცხვრისა და საქონლის სადგომი, მოღობილი ადგილი, ბაკი-საჩხე იყო. ამ ხრივ გასათვალისწინებელია ოსეთში გავრცელებული სახელწოდება **ქურთათა**. მეცნიერთა ერთი ნაწილი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა ამ სიტყვის ეტიმოლოგიას. მას ოსური **კაერთა's** მეშვეობით ხსნიდა და

საკუთრების ფორმებს უკავშირებდა. ოსური **კაერთა** ეზოს აღნიშნავს. არც იმას გამოიციხავენ, რომ სიტყვა **კაერთა** ირანული წარმომავლობის იყოს. მათი აზრით, კავკასიის სხვადასხვა ხალხში ტოპონიმ **ქურთათა**'ს მსგავს ტერმინოლოგიაში მიწაზე აღრეფეო-დალური საკუთრების ფორმები აირეკლებოდა (ალ. რობაქიძე). ქურთათის ხეობის ტერიტორიებს მეზობელი რეგიონის მოსახლეობა საზაფხულო საძოვრებად იყენებდა, სადაც პარალელური სამეურნეო ბაზები — დროებითი სადგომები იყო მოწყობილი, რომელთაც **ქართა** ერქვა. იგი დროთა განმავლობაში მუდმივ საცხოვრებელ ადგილად იქცეოდა ხოლმე და სოფლად ყალიბდებოდა (ბ. გამყრელიძე). სწორედ **ქართა**'ს, როგორც მოღობილი ადგილის სახელწოდებას, რომელიც კლარჯული სოფლის სახელის **კარტლა**'ს (**ქართლა**) სემანტიკური და ფონეტიკური შესატყვისი უნდა იყოს, კავშირში ჩანს ეთნონიმ **ქართთან**. აქედან გამომდინარე, ქართველთა თვითსახელწოდების ფორმირება შემდეგნაირად უნდა განვითარებულყო: **ქართა-ელი** > **ქართაველი**, სადაც კეთილხმოვანობისათვის ხმოვნებს შორის „გ“ არის ჩართული > **ქართველი** (გ. მელიქიშვილი), თუმცა ცალკეული ავტორი ასეთ გადასვლებს საეჭვოდ მიიჩნევს, რადგან ეთნონიმი **ქართი** არსად დამოწმებული არ არის. აღნიშნული შეხედულების თანახმად, თბილისის მეგრული სახელწოდება და ტოპონიმი **ქართი** სწორედ **ქართლი**'დან მომდინარეობს და იგი უკანასკნელ ხანს მწიგნობრული გზით შეიქმნა. სინამდვილეში უმარცვლო **უ**-ნით ეთნონიმი **ქართუ** არსებობდა, რასაც მეგრელთა მიერ აღმოსავლელ-ქართველთა სახელწოდება **ქორთუ** მოწმობს. მეცნიერთა ერთი ნაწილის ვარაუდით, ეს **ქართუ**, ადვილი შესაძლებელია, პუნქტსაც და ქვეყანასაც აღნიშნავდა, რის საფუძველზეც სწორედ მისგან ნაწარმოები სახელია **ქართუ-ელი**, რომელიც წყაროებში დამოწმებულ უძველეს ფორმად მიაჩნიათ. მისგან მომდინარეობს საყოველთაოდ ცნობილი **ქართველი** (დ. მუსხელიშვილი). მიუხედავად ამისა, ერთ-ერთ ბოლო გამოკვლევაში მკვლევრები ანვითარებენ აზრს: ძველ ქართულში არ გვაქვს ***ქართუ** ფორმა, მაგრამ დასტურდება **უ/უ** სონანტის ქართულში **ვ** თანხმოვანში გადასვლის შედეგად **-ელ** სუფიქსით ნაწარმოები **ქართუ-ელი** — **ქართუ-ელი** — **ქართველი**. ამდენად, ქართულ-ზანური

ენობრივი ერთიანობისათვის უნდა დავუშვათ ***ქართუ** სახელის არსებობა ქართველისა და ქართველთა ქვეყნის მნიშვნელობით, რომელმაც მეგრულ-ლაზურში ზანური ხმოვანთგადაწევის შედეგად კანონზომიერად მოგვცა **ქართუ**, ხოლო საკუთრივ ქართ-ულში -**ელ** ბოლოსართის დართვით მივიღეთ ისტორიულად დადასტურებული **ქართველ-ი** ფორმა (თ. გამყრელიძე).

ამრიგად, კლარჯული **კარტლა** (**//ქართლა**) უშუალოდ უნდა უკავშირდებოდეს საერთო ქართულ **ქართაჰს** შემოღობილის მნიშვნელობით, რომლებიც გამოირიცხული არაა საფუძვლად დაედო **ქართლსა** და **საქართველოს** ისე, როგორც ქართლელსა და ეთნონიმ — **ქართველს**. აქვე ინტერესშემცველია ასევე კლარჯულში, სოფელ **კარტლა**ში დადასტურებული სიტყვა **ბერე**, რომელიც „შემოღობილს“ — თხისა და ცხვრის სადგომს აღნიშნავდა. **ბერ** (**//ბერა**) საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ანალოგიური მნიშვნელობით დასტურდება. სავარაუდოა, ეთნონიმ **იბერსა** და ქვეყნის საქართველოს ძველ სახელწოდებას — **იბერიას** ამ სამეურნეო ტერმინოლოგიასთან განსაზღვრული კავშირი ჰქონდეს.

კობა მითაგვარია, ლელა გიგლემიანი (თბილისი)

ზოონიმების შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულების შესახებ მეგრულში

მეგრული საკმაოდ მდიდარი და მრავალფეროვანია ფრაზეოლოგიური გამონათქვამებით, მათი წარმომავლობის გარკვევა კი მეტად მნიშვნელოვანია.

მრავალფეროვან ფრაზეოლოგიურ მაკროსისტემაში სხვადასხვა მიკროსისტემებს (ანუ ფრაზეოლოგიურ ბუდეებს) გამოყოფენ;

ამჯერად ჩვენი მოხსენების ძირითადი თემაა ზოონიმების შემცველი ფრაზეოლოგიური ერთეულების სტრუქტურულ-სემანტიკური ანალიზი მეგრულში.

მეგრულ მასალაზე დაკვირვების შედეგად გამოიკვეთა რამდენიმე სემანტიკური ჯგუფი:

1. იდიომი, რომელიც არის საკუთრივ მეგრული:

მეგრ. **გერიშ გიმახვენჯი** „გულადი, შეუპოვარი [ზედმიწ. — მგელზე მჯდომი, მგელიგლეჯია (ქალი)]“...

2. იდიომი, რომელსაც პარალელი ეძებნება ქართულსა და სვანურში, ესენია:

მეგრ. **ჯოლორიშ ბედი ულუ** უმართლებს (ზედმიწ. — ძაღლის ბედი აქვს)“

სვან. **ჟელიშ ბედ ხულჟა** „ბედნიერია (ზედმიწ. — ძაღლის ბედი აქვს)“...

3. იდიომი, რომელიც ნაწილობრივ თანხვედრას პოულობს ქართულთან ან სვანურთან:

მეგრ. **ჩხოუქ ინაღვარუ** „ყრუ ადამიანი (ზედმიწ. — ძროხამ ჩაბღავლა)“

სვან. **წელი ყულ მან ხესმი** „შეუსმენელია (ზედმიწ. — სახედრის ყროყინი არ ესმის)“ და ა. შ.

მოსხენებაში დაწვრილებით იქნება განხილული ზოონიმების შემცველი ჩვენ მიერ მოძიებული ყველა ფრაზეოლოგიური ერთეული მეგრულში.

ელენე ნაპირელი (თბილისი)

ქართული დიალექტური კორპუსი — სამეცნიერო დასკვნების გადამოწმების საშუალება

(-ზე ელემენტის მაგალითზე)

როგორც ცნობილია, -ზე მრავალფუნქციური ნაწილაკია და საკმაოდ პროდუქტიულია ქართული დიალექტების ერთ ნაწილში.

-ზე სუფიქს-მორფემოიდი თავს იჩენს ქართული ენის წერილობით ძეგლებში XI საუკუნიდან; თუმცა ახალ სალიტერატურო ქარ-

თულში ასეთი ფორმები არ დამკვიდრებულა და მხოლოდ დიალექტებში შემოგვრჩა.

საენათმეცნიერო ლიტერატურაში (არნ. ჩიქობავა; ი. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ი. ქავთარაძე; ბ. ჯორბენაძე, მ. კობაიძე, მ. ბერიძე; კ. ტუიტი; კ. კუბლაშვილი; მ. ფალავა; ნ. სურმავა...) გამოთქმული შეხედულების თანახმად, **-ყე** ელემენტისთვის გამოყოფილია **თანდებულის, ნაწილაკის, სუფიქს-მორფემოდის** ფუნქციები.

ჩვენ შევისწავლეთ **-ყე** ნაწილაკისა და თანდებულის და მათი ფონეტიკური ვარიანტების (**-ყენ/ყენა, -წყენ, -ყი, -ყ...** **-კე, -კენ...**) რებრეზენტაცია ქართული დიალექტების კორპუსში.

აღსანიშნავია, რომ ქართული დიალექტური კორპუსის მიხედვით, აღნიშნული ელემენტის გეოგრაფიული გავრცელების არე კიდევ უფრო ფართოვდება, ვიდრე ეს სამეცნიერო ლიტერატურაშია მითითებული.

გამოქვეყნებულ დიალექტურ ტექსტებში **-ყე** ხან წინამავალ სიტყვასთან ერთად იწერება, ხან დეფისით და ხან ცალკე. ქდა-ში ტექსტური მასივის უნიფიკაციის ეტაპზე **-ყე** ყოველთვის სიტყვასთან ერთადაა გადმოცემული, რათა კონკორდანსში მისი ყველა რეალიზაცია ერთად იყოს დაფიქსირებული.

კორპუსულმა კვლევამ საინტერესო სურათი აჩვენა **-ყე** ელემენტისა და მისი ფონეტიკური ვარიანტების ფუნქციისა და გეოგრაფიული გავრცელების შესახებ ქართულ ენობრივ სინამდვილეში. გამოიკვეთა შემდეგი სიახლეები:

- **-ყენ** ელემენტის დადასტურება **ფერეიდნულში ნაწილაკის** ფუნქციით;
- დადასტურებითი და **-ც** ნაწილაკის ფუნქციით **-ყე** ელემენტის გამოყენება **ინგილოურში**.
- **-ყე** ელემენტის დადასტურება იმერხელში, რამაც, შესაბამისად, გააფართოვა ამ ნაწილაკის გამოყენების გეოგრაფიული არე.

მოხსენებაში ამ საკითხებზე მსჯელობა ვრცლად იქნება წარმოდგენილი.

ნიკოლოზ ოთინაშვილი (გორი)

ტოპონიმებისა და ანთროპონიმების შედარებითი ანალიზი ქსნის ხეობაში

-ურ სუფიქსიანმა სახელებმა ჩვენი ყურადღება მიიქცია, ისინი ოთხმოცზე მეტია და თუ შევუდარებთ ისტორიულ დოკუმენტაციას, ეს რიცხვი გაორმაგდება. **-ურ-ულ** ხეობაში აღნიშნავს წარმომავლობას, მისი ერთ-ერთი ფუნქცია არის კუთვნილების გამოხატვა.

-ურ ზოგადად სხვადასხვა დანიშნულებისა და წარმოშობისაა, მათ შორის ტოპონიმთა ერთ ნაწილში შედის ტერმინის შემადგენლობაში და ქცეულია ადგილის სახელოდებად. ეს კი გვეხმარება გადაშენებული გვარ-სახელების აღდგენაში.

როგორც პროფესორი აკ. შანიძე თხზულებათა მესამე ტომში აღნიშნავს **-ურ** სუფიქსი სხვა სახელთან აღნიშნავს თვისებას სათანადო საგანთან მიმართებით. როგორც ჩანს, მას აქვს სხვა ფუნქცია სხვადასხვა დიალექტში.

1774-82 წლების ქსნის ხეობის სტატისტიკურ აღწერაში ანთროპონიმების საწარმოებლად ხშირ შემთხვევაში გამოყენებულია **-ურ** სუფიქსი.

მიგვაჩნია, რომ გვარების საწარმოებლად გამოყენებული **-ურ** სუფიქსი იგივეა რაც ტოპონიმებში გამოყენებული **-ურ**-ი.

ქსნურ მეტყველებაში **-ურ** / **-ულ** სუფიქსებს ძირითადად კუთვნილებასა და სადაურობის გამოხატვის ფუნქცია გააჩნია, ისტორიულად დაერთვოდა სახელებიც, რომელიც შემდგომ გვარებად იქცა.

იზოლდა რუსაძე (ქუთაისი)

პროფ. მიხეილ ალავიძე — ლენხუმური დიალექტის მკვლევარი (წიგნის გამოცემიდან 75 წლისთავის გამო)

პროფ. მიხეილ ალავიძის, ჯერ კიდევ მე-4 კურსის სტუდენტის, პირველი საენათმეცნიერო ნაშრომი „ლენხუმური ლექსიკონი“ სხვა დიალექტურ ლექსიკონთან ერთად (კრებული გურული, ზემომერული და ლენხუმური ლექსიკონები) 1938 წელს ცალკე წიგნად გამოცემა სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალმა. ამ წიგნში პროფ. მიხეილ ალავიძემ წარმოადგინა ლენხუმური დიალექტური ლექსიკა, რომელიც მოსახლეობის საქმიანობასთან დაკავშირებულ სიტყვებს შეიცავს.

სტუდენტობის წლებშივე შეუდგა მიხეილ ალავიძე ლენხუმური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებისა და ეთნოგრაფიული მასალების შეკრებას. ეს მასალა „ლენხუმური ზეპირსიტყვიერების“ სახელწოდებით 1951 წელს გამოიცა. წიგნი მთლად 150 გვერდია. ახლავს მიხ. ალავიძის წინასიტყვაობა, საიდანაც ვგებულობთ, რომ „ლენხუმური მდიდარი და მრავალფეროვანი ხალხური შემოქმედება დღემდის თითქმის უცნობი იყო“. იშვიათად იბეჭდებოდა ლენხუმური ფოლკლორული მასალები ქართულ პრესაში. არავის უწარმოებია ლენხუმის ისტორიის, ეთნოგრაფიისა და მეტყველების საფუძვლიანი შესწავლა. სხვა საკითხებთან ერთად ამ ნაშრომში ავტორმა შეიტანა ლენხუმური დიალექტური მასალაც. მან შეადგინა ლექსიკონი და ამ წიგნს დაურთო 141-150 გვერდებზე. ამ ლექსიკონში არა მარტო ზეპირგადმოცემებში გამოყენებული ყველა სიტყვაა წარმოდგენილი, არამედ — უცნობი გეოგრაფიული სახელებიც. აქვეა დაბეჭდილი ზოგიერთი ცნობა, რომლებიც ისტორიული ადგილებისა და ძეგლების (სოფელი, მთა, ციხე, ტაძარი) შესახებ მოიპოვება გამოჩენილ ქართველ მეცნიერთა შრომებში. ამ წიგნში 85-132 გვერდებზე მოთავსებულია „ეთნოგრაფიული ნარკვევი“, სადაც უცნობი სიტყვების განმარტება ტექსტშივეა მოთავსებული. ასეთ სიტყვათა რაოდენობა აქ რვაასს აღემატება.

ორივე წიგნმა მოწონება დაიმსახურა. განსაკუთრებით აღსანიშ-

ნავია ის მაღალი შეფასება, რომელიც აკად. კონსტანტინე გამსახურდიამ მისცა ლეჩხუმურ ლექსიკონს. მან ამ ლექსიკონებში მოთავსებული არაერთი სიტყვა ქართული სალიტერატურო ენისათვის საჭიროდ და გამოსადეგად მიიჩნია.

პროფ. მიხეილ ალაგვიძის მიერ ლეჩხუმში, ასევე იმერეთსა და რაჭაში მოპოვებული ბევრი დიალექტური ერთეული შესულია ქართული ენის რვატომიან განმარტებითს ლექსიკონსა და პროფ. ალ. ღლონტის „ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონაში“. ეს დიალექტური სიტყვები სანდო პირველწყაროა და აუცილებელი და საჭიროა ქართველურ ენათა ისტორიულ — შედარებითი შესწავლისათვის.

მედეა საღლიანი (თბილისი)

ნეგაციისათვის სვანურ ენაში

უარყოფა, როგორც საენათმეცნიერო ლიტერატურიდან არის ცნობილი, არის გრამატიკული თუ სემანტიკური პროცესი ან კონსტრუქცია, რომელიც გამოხატავს გამონათქვამის (წინადადების, ფრაზის...) შინაარსის სრულ ან ნაწილობრივ ნეგაციას. სხვაგვარი განმარტებით კი, ეს არის ბაზისური ფრაზის (მტკიცებითი, კითხვითი, ბრძანებითი) ერთ-ერთი სტატუსი, რომელიც მდგომარეობს ფრაზის პრედიკატის უარყოფაში. ვინაიდან უარყოფა მთელ ენობრივ სისტემას მსჭვალავს, ამიტომ იგი უნივერსალურ მოვლენად მიიჩნევა, თუმცა, მიუხედავად ამისა, ენებს შორის მაინც მნიშვნელოვანი სხვაობა გვაქვს იმის მიხედვით, თუ რა სახით ხდება უარყოფის გამოხატვა, ანუ როგორია მათში გამოყენებული უარყოფის სისტემები. ამ მხრივ, რასაკვირველია, სხვაობა გვაქვს თვით ერთი და იმავე ენის განვითარების სხვადასხვა საფეხურებზედაც.

წინადადებას, რომელიც შეიცავს უარყოფით სიტყვას ან ზმნის უარყოფით ფორმას, უარყოფით წინადადებას უწოდებენ. უარყოფა კი შეიძლება იყოს ორგვარი:

1. აბსოლიტური, სრული უარყოფა, როდესაც უარყოფილია მთელი წინადადება (მაგ.: **დემეგ**, მი ამიშ მამაგუემ მიმვერა! (ბქ.) „არა, მე ამისი არაფერი გამიგია!“...);

2. ნაწილობრივი (არასრული) უარყოფა, როდესაც უარყოფილია წინადადების მხოლოდ ერთი კომპონენტი (მაგ.: მი **დემეგ მასდიკ** ამიშ ლიხტემ (ბქ.) „მე არ მწყინს ამისი გაკეთება“, ეშხუ ფიცხნლ **მამ მიწუა** (ჩოლ.) „ერთი ნამცეცი არ მინახავს“ და ა. შ.).

ქართულში, რამდენადაც ცნობილია, უარყოფით წინადადებას სამი ნაწილაკი გამოხატავს: 1. კატეგორიული და მკაფიოდ გამოხატული უარყოფის ნაწილაკი **არ**, 2. შესაძლებლობის ფარგლებით შეზღუდული **ვერ** და 3. აკრძალვითი ბრძანებითის სპეციალური უარყოფითი ნაწილაკი **ნუ** (ა. შანიძე). ცხადია, მკვლევართა მიერ გამოწვლილვითაა შესწავლილი ამ ნაწილაკების განაწილება ზმნის სხვადასხვა დროისა და კილოს ფორმებთან (ზ. ჭუმბურიძე, ბ. ჯორბენაძე, მ. მიქელაძე...). ამასთანავე, დადგენილია ისიც, რომ მთის იბერიულ-კავკასიურ ენებში, გარდა წოვა-თუშურისა, მხოლოდ ოდენწილაკებიანი უარყოფა გვაქვს, რაც აღნიშნული სისტემის სიძველეზე მიუთითებს (დ. იმნაიშვილი). რაც შეეხება სვანურს, იგი საკმაოდ მდიდარია უარყოფითი ნაწილაკებით და, აგრეთვე, მათგან ნაწარმოები უარყოფითი ნაცვალსახელებით, ზმნისართებითა და კავშირებით, რომელთა გავრცელების არე და მნიშვნელობა, ცხადია, სხვადასხვაგვარია სვანურ დიალექტ-კილოკავთა მიხედვით.

ქართულ **არ**, **ვერ** და **ნუ** უარყოფით ნაწილაკებს სვანურში უპირისპირდება უარყოფით ნაწილაკთა მრავალრიცხოვანი ვარიანტები (მაგ.: **მან** (ლშხ.), **მამა** (ბქ.), **მამ(ა)** (ლნტ.), **მამ(ა)** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **მად^რე** (ბქ.), **მანდ(ე)** (ლნტ.), **მანდ^რე** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **მადმა** (ზს.), **მანდ^რა** (ლნტ.), **მან** (ლშხ.), **მან(ა)** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **მოდე** (ბქ.), **მოდ(ე)** (ბზ., ლშხ., ჩოლ.), **მოდმა** (ბქ.), **მოდმა** (ჩოლ.), **დემ** (ბქ., ლნტ.), **დემა** (ლნტ.), **დემე** (ბქ.), **დემეგ** (ბქ.), **დესაცა** (ლნტ.), **დენ^რა** (ბზ., ქს.), **დემ^რა** (ბზ., ლშხ.), **დემამ** (ბზ., ლშხ.), **დემის** (ბქ.), **დემის** (ბზ.), **ბაი/ბაი** (ლხმ.) „არ, არა“...; **მანდ^რე**→**მანჩიჩი** (ლნტ.), **მანჩიჩათ** (ლნტ.), **მანჩიჩიჩი** (ლნტ.), **მანჩ** (ლნტ.), **დემ** (ზს., ქს.), **დემსა** (ლშხ.), **დემმა** (ლშხ.), **დემამ** (ლშხ.), **დომ** (ბზ., ქს.) „ვერ“...; **ნო** (ზს., ლნტ.), **ნოსა** (ლნტ.), **ნონ(ა)** (ბზ., ლშხ.),

ნომა (ბქ., ლნტ.), **ნომა** (ბზ., ლმზ.)/**ნუმ(ა)** (ბზ., ლნტ.)/**ნემ** (ლნტ.)/**ნემ(ა)** (ზს.), **ნომმა** (ზს.), **ნომის** (ლნტ.), **ნომის** (ლმზ.), **ნომეგ** (ბქ.), **ნოსა** (ბზ.), **ნე** (ბქ.), **ნემ** (ლმზ.), **ნემეგ** (ბქ., ლმზ.) „ნუ“...), რომელთა სიმრავლეს, ძირითადად, დიალექტური ნაირსახეობები განაპირობებს. აღნიშნული ნაწილაკები კი, როგორც წესი, გარკვეული კანონზომიერებით არის განაწილებული და სწორედ მათი საშუალებით გადმოიცემა სვანურშიც წინადადების უკუთქმიობა.

გასული საუკუნის 40-50 წლებში იყო ცდა სვანურში არსებულ უარყოფით ნაწილაკთა, ნაცვალსახელთა, ზმნისართთა და კავშირთა როგორც აღნუსხვისა, ისე მათი მნიშვნელობის დადგენისა და შეძლებისდაგვარად, უარყოფით ნაწილაკთა ხმარების წესებისა და შედგენილობის გარკვევისა (თ. შარაძენიძე), თუმცა აღნიშნული საკითხი გამოწვლილვით დღემდე არავის შეუსწავლია.

ამჯერად ჩვენი ნაშრომის ძირითადი მიზანია ნეგაციის კატეგორიის ზოგადი მიმოხილვა სვანურის ყველა დიალექტის (მათ შორის ჩოლურული მეტყველებისა და ლახამულური კილოკავის) მონაცემთა გათვალისწინებით.

მედეა საღლიანი, ნატო შავრეშიანი,
ლელა გიგლემიანი (თბილისი)

მიმართებითი ნაცვალსახელებისა და მიმართებითი ზმნიზედების სტრუქტურული მოდელები სვანურში

სვანურში განსაზღვრებით დამოკიდებულ წინადადებაში დამოკიდებულის მთავართან შესაერთებლად გამოყენებული მაქვემდებარებელი კავშირის ფუნქციის მქონე *მიმართებითი ნაცვალსახელები* (მაგ.: **ხედი||ხედი||ხედუმა||ხედუმა||ხედუმა||ხედუმა||ხედუმა||ხედუმა||ხედსი** „რომელიც“, **ერუმა||ერუმა||დერუმა||დერუმა||ერუმა||დარბ** „რომელიც, ვინც“, **დეშუმა||ესუმა** „ვისიც“, **ესუა** „რომელსაც, ვისაც“, **მამამა** „რაც“, **მანუმი||მანუმი||მანუმი||მანუმი||მანუმი||მანუმი||მანუმი** „რამდენიც, რამხელაც“, **ჟოშა||ჟოშა||ჟოშა||ჟოშა||ჟოშა** „რამდენიც“, **მანუაგამა||**

ხედ+ჟნა+დ+ი+მაგ „რომელმაც“ ← კითხვითი ნაცვალსახელი **ხედი** + მიმართებითობის მაწარმოებელი ნაწილაკი **-ჟნა** + მოთხრობითი ბრუნვის ნიშანი **-დ** + გაძლიერებითი ნაწილაკი **ი** (← **ი** + **ი**) + განსაზღვრებითი ნაცვალსახელი **მაგ**, მოსალოდნელი იყო ***ხედი-დ-ჟნა-ი-მაგ** ან ***ხედი-დ-ი-ჟნა-მაგ**

ხედ+ჟნა+შდ+ი+მაგ „რომლისთვისაც“ ← კითხვითი ნაცვალსახელი **ხედი** + მიმართებითობის მაწარმოებელი ნაწილაკი **-ჟნა** + მოქმედებითი ბრუნვის ნიშანი **-შდ** + გაძლიერებითი ნაწილაკი **ი** (← **ი** + **ი**) + განსაზღვრებითი ნაცვალსახელი **მაგ**, მოსალოდნელი იყო ***ხედი-შდ-ჟნა-ი-მაგ** ან ***ხედი-შდ-ი-ჟნა-მაგ**

ხედ+ჟნა+თე „რომლისკენაც“ ← კითხვითი ნაცვალსახელი **ხედი** + მიმართებითობის მაწარმოებელი ნაწილაკი **-ჟნა** + მიმართულების აღმნიშვნელი თანდებული **-თე**

ხედი+არ+ს+ჟნა „რომლებსაც“ ← კითხვითი ნაცვალსახელი **ხედი** + მრავლობითი რიცხვის მაწარმოებელი სუფიქსი **-არ** + მიცემითი ბრუნვის ნიშანი **-ს** + მიმართებითობის მაწარმოებელი ნაწილაკი **-ჟნა**

ხედ+არ+დ+ჟნა „რომლებმაც“ ← კითხვითი ნაცვალსახელი **ხედი** + მრავლობითი რიცხვის მაწარმოებელი სუფიქსი **-არ** + მოთხრობითი ბრუნვის ნიშანი **-დ** + მიმართებითობის მაწარმოებელი ნაწილაკი **-ჟნა**

ხედ+ოლ+უ „რომლებიც“ ← კითხვითი ნაცვალსახელი **ხედი** + მრავლობითი რიცხვის მაწარმოებელი სუფიქსი **-ოლ** + მრავლობითი რიცხვის მაწარმოებელი სუფიქსი **-უ**

ხედ+ოლ+უ+ს „რომლებსაც“ ← კითხვითი ნაცვალსახელი **ხედი** + მრავლობითი რიცხვის მაწარმოებელი სუფიქსი **-ოლ** + მრავლობითი რიცხვის მაწარმოებელი სუფიქსი **-უ** + მიცემითი ბრუნვის ნიშანი **-ს**

ხედ+ოლ+უ+ხენ+ქა „რომლებიდანაც“ ← კითხვითი ნაცვალსახელი **ხედი** + მრავლობითი რიცხვის მაწარმოებელი სუფიქსი **-ოლ** + მრავლობითი რიცხვის მაწარმოებელი სუფიქსი **-უ** + თანდებული **-ხენ** + თანდებულ-წინდებული **ქა...**

ფერ+ჟნა/ჟნა/ჟნა „რომელიც“ ← კითხვითი ნაცვალსახელი **ფარ** + მიმართებითობის მაწარმოებელი ნაწილაკი **-ჟნა/ჟნა**

ფარ+ი+მაგ „ვინც“ ← კითხვითი ნაცვალსახელი **ფარ** + გაძლიერებითი ნაწილაკი **ი** (← **ი** + **ი**) + განსაზღვრებითი ნაცვალსახელი **მაგ**

ფერ+ჟნა||ფერ+ჟნა ← კითხვითი ნაცვალსახელი **ფარ** + მიმართე-

ბითობის მაწარმოებელი ნაწილაკი -**ჟნა||-ჟნა**

ერ+ჟა+დ „ვინც“ ← კითხვითი ნაცვალსახელი **ძარ** + მიმართებითობის მაწარმოებელი ნაწილაკი -**ჟა** (← -**ჟნა||-ჟნა**) + მოთხრობითი ბრუნვის ნიშანი -**დ**

ერ+ჟნა+დ||ერ+ჟნა+დ „ვინც“ ← კითხვითი ნაცვალსახელი **ძარ** + მიმართებითობის მაწარმოებელი ნაწილაკი -**ჟნა||-ჟნა** + გაძლიერებითი ნაწილაკი **ნ** (← **ი + ი**) + მოთხრობითი ბრუნვის ნიშანი -**დ**...

ფეშ+ჟნა „ვისაც“ ← კითხვითი ნაცვალსახელის **ძარ**'ის მიც. ბრ. ფორმა + მიმართებითობის მაწარმოებელი ნაწილაკი -**ჟნა**

ემ+ჟნა+შ „ვისიც“ ← კითხვითი ნაცვალსახელის **ძარ**'ის ნათესაობითი ბრუნვის ფორმა + მიმართებითობის მაწარმოებელი ნაწილაკი -**ჟნა** + ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანი -**შ** (← -**იშ**)...

ეს+ჟნა+ს „ვისაც“ ← კითხვითი ნაცვალსახელის **ძარ**'ის ნათესაობითი ბრუნვის ფორმა + მიმართებითობის მაწარმოებელი ნაწილაკი -**ჟნა** + მიცემითი ბრუნვის ნიშანი -**ს**

ეს+ჟნა+შ+ხენ+ქა „ვისგანაც“ ← კითხვითი ნაცვალსახელის **ძარ**'ის ნათ. ბრ. ფორმა + კითხვითი ნაცვალსახელის **ძარ**'ის მიც. ბრ. ფორმა + მიმართებითობის მაწარმოებელი ნაწილაკი -**ჟნა** + ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანი -**შ** (← -**იშ**) + თანდებული -**ხენ** + თანდებულწინდებული **ქა**...

მპ+ზუ „რამდენიც, რამხელაც“ ← კითხვითი ნაცვალსახელი **მპ** + მაწარმოებელი ელემენტი **ზუ** (← ქართ. ზომა)

მაა+ზუმ+ნ||მპ+ზუმ+ნ||მა+ზუმ+ნ „რამდენიც, რამხელაც“ ← კითხვითი ნაცვალსახელი **მა||მპ** + მაწარმოებელი ელემენტი **ზუმ** (← ქართ. ზომა) + გაძლიერებითი ნაწილაკი **ნ** (← **ი + ი**)

მა+ზუმ+ჟნა||მა+ზუმ+ჟნა||მპ+ზუმ+ჟნა „რამდენიც, რამხელაც“ ← კითხვითი ნაცვალსახელი **მა||მპ** + მაწარმოებელი ელემენტი **ზუმ** (← ქართ. ზომა) + მიმართებითობის მაწარმოებელი ნაწილაკი -**ჟნა||-ჟნა**

მპა+ზუმ+ს+ნ „რამდენსაც“ ← კითხვითი ნაცვალსახელი **მპა** + მაწარმოებელი ელემენტი **ზუმ** (← ქართ. ზომა) + მიცემითი ბრუნვის ნიშანი -**ს** + გაძლიერებითი ნაწილაკი **ნ** (← **ი + ი**)

მპა+ზუმ+ს+ჟნა „რამდენსაც“ ← კითხვითი ნაცვალსახელი **მპა** + მაწარმოებელი ელემენტი **ზუმ** (← ქართ. ზომა) + მიცემითი ბრუნვის ნიშანი -**ს** + მიმართებითობის მაწარმოებელი ნაწილაკი -**ჟნა**...

ჟოშა „რამდენიც“ ← კითხვითი ნაცვალსახელი **ჟოშა** + მიმართებითობის მაწარმოებელი ნაწილაკი **-ა** (← **ჟა**)

ჟოშა+ს+ი „რამდენსაც“ ← კითხვითი ნაცვალსახელი **ჟოშა** + მიცემითი ბრუნვის ნიშანი **-ს** + გაძლიერებითი ნაწილაკი **ი** (← **ო + ი**)

ჟოშ+ჟა „რამდენიც“ ← კითხვითი ნაცვალსახელი **ჟოშა** + მიმართებითობის მაწარმოებელი ნაწილაკი **-ჟა**

ჟოშ+ჟა+დ „რამდენიც“ ← კითხვითი ნაცვალსახელი **ჟოშა** + მიმართებითობის მაწარმოებელი ნაწილაკი **-ჟა** + მოთხრობითი ბრუნვის ნიშანი **-დ...**

შა+კალიბ ← კითხვითი ნაცვალსახელი **შა** + მაწარმოებელი ელემენტი **კალიბ** (← ქართ. ყალიბ-ი)

შა+კა+ჟა ← კითხვითი ნაცვალსახელი **შა** + მაწარმოებელი ელემენტი **კა** (← **კალიბ** ← ქართ. ყალიბ-ი) + მიმართებითობის მაწარმოებელი ნაწილაკი **-ჟა...**

იმ+კალიბ ← კითხვითი ნაცვალსახელის **შა**'ს მიც. ბრ. ფორმა + მაწარმოებელი ელემენტი **კალიბ** (← ქართ. ყალიბ-ი)

იმ+კაი+ჟა ← კითხვითი ნაცვალსახელის **შა**'ს მიც. ბრ. ფორმა + მაწარმოებელი ელემენტი **კაი** (← **კალიბ** ← ქართ. ყალიბ-ი) + მიმართებითობის მაწარმოებელი ნაწილაკი **-ჟა...**

შა+გჟარ ← კითხვითი ნაცვალსახელი **შა** + მაწარმოებელი ელემენტი **გჟარ** (← ქართ. გვარ-ი)

შა+გჟა+ჟა ← კითხვითი ნაცვალსახელი **შა** + მაწარმოებელი ელემენტი **გჟარ** (← ქართ. გვარ-ი) + მიმართებითობის მაწარმოებელი ნაწილაკი **-ჟა...**

იმ+ე ← კითხვითი ზმნისართი **იმე** (← **იმეგ**) + ნაწილაკი **ე** (← **ი**) **ი**

იმ+ა+ჩუ ← კითხვითი ზმნისართი **იმ** (← **იმეგ**) + მიმართებითობის მაწარმოებელი ნაწილაკი **-ა** + თანდებული **-ჩუ**

იმ+ა+ხო ← კითხვითი ზმნისართი **იმ** (← **იმეგ**) + მიმართებითობის მაწარმოებელი ნაწილაკი **-ა** + თანდებული **-ხო...**

შომას+ი ← კითხვითი ზმნისართი **შომა** + მიცემითი ბრუნვის ნიშანი **-ს** + გაძლიერებითი ნაწილაკი **ი** (← **ო + ი**)

შომ+ა||შომ+ა ← კითხვითი ზმნისართი **შომა** + ნაწილაკი **-ა||-ა** (← **ჟა**)

შომ+ჟა ← კითხვითი ზმნისართი **შომა** + მიმართებითობის

მაწარმოებელი ნაწილაკი -ჟნა და ა. შ.

მოხსენებაში სრულად იქნება წარმოდგენილი ზემოდასახელებულ მიმართებით ნაცვალსახელთა და მიმართებით ზმნიზედათა ყველა სტრუქტურული მოდელი.

ნათელა ფარტენაძე (თბილისი)

ქვემდებარისა და შემასმენლის რიცხვში შეთანხმების საკითხი სამხრულ მეტყველებაში

სამხრულ მეტყველებაში ქვემდებარისა და შემასმენლის რიცხვში შეთანხმებისას არ არის მტკიცე წესი დაცული. შეიმჩნევა მრავალფეროვნება. კერძოდ:

1. ზმნა — შემასმენელი მრავლობითში გვხვდება:

ა) მხოლობითში მდგარ სულიერი საგნის აღმნიშვნელ ქვემდებარესთან:

მე სიძე მყავან; მეც მყავდა ბიჭი, ყურბნეთში არიან; ნენეა მომიკდენ, ბაბოა დიმიქორწილდენ; ნენეა მეც მომიკტენ; ანალული მომიკდენ; ჩვენ მარადიდელი რძალი მყავან; ერთი ძროხა მყავს, ერთი, ისიც მეყოფიან; ბუზი აფრინდებიან; კაცმა დაგაწერიეს თუ ქალმა?; თურქმა პარვა იციან; მაჭახლეელი ხოჯა მყავან; ბაბოა არ მყავან მე, იმან დაგაწერიეს; იმას დუღუძანნიან თქვენი თავი; მუსაფირი გიმიხარდებიან, მიამებიან; ბაბოა ხეირსუზი მყავდენ...

ბ) მხოლობითში მდგარ უსულო საგნის აღმნიშვნელ ქვემდებარესთანაც:

კაფე მაქვანან, იქ ვსაქმობ; თხილი მომივდენ; მავიწყდებიან ქართული; ტრაქტორი მყავან; მანქანა ყავან მას...

გ) მრავლობითში მდგარ უსულო საგნის აღმნიშვნელ ქვემდებარესთან:

სახლები აქ არიან; სახლები გაქვან თქვენ?; აქა წყლები მაქვან; აქა თუთები არიან...

დ) როცა ქვემდებარედ გვხვდება კრებითი არსებითი სახელი, ან მასთან მსაზღვრელად გამოყენებული გაურკვეველი რაოდენობის აღმნიშვნელი სახელი - „ბევრი“:

ხალხი გავლენ იქ; აქ დიდ ხალხს უცოცხლიან; ხალხი ჭალაში არიან; ხალხი რაცხას დეიჭერებენ; ხალხი ცხოვრობდენ... „თურქეთში ბევრი ხალხი ცხოვრობენ“; „საქონელი ბევრი იყვენ და არ ყოფნილობდენ ბალახი“; „ბევრი ხალხი იქნებიან“; „ბევრი ხალხი შეიყრებიან“; „აქ ბევრი ქურთი არიან“; „აქ ბითევი ქართველი არიან“... ამავე ტიპისაა: „ბევრი ალთუნი არიან“...

ე) როცა ქვემდებარედ განსაზღვრებითი და განუსაზღვრელობითი ნაცვალსახელია:

ზოგი რჩებიან, ზოგი წადიან; ანგლიზა თელმა (ყველამ) იციან; ვინცხას უყვარან; ვინმემ არ დამაწავლეს; რაცხა თისი ემეა აქვან; ვინცხას კი დავიწყებული აქვან; ვინცხამ კი იქა იკითხეს; ყველაძ რაცხას მღერობენ; ზოგი შერიგდებიან ...

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ სამხრულში **ზოგი** მრავლობითის ფორმითაც გვხვდება: **ზოგებმა ნახეს; ზოგები ამბობენ, ზოგების საქმე კაია...**

ვ) როცა ქვემდებარეს (როგორც მხოლოდობითში, ისე მრავლობითში მდგარს) განსაზღვრებად ახლავს ერთზე მეტი ან განუსაზღვრელი რაოდენობის გამომხატველი რიცხვითი სახელი:

სამი ბიჭია, სამივეს მანქანა ყავან; ბიჭი ორი არიან; შვიდი — რვა კაცი იყვენ; ორი გოგო ისტამბულ არიან; ერთი ქალი მყავდენ...

ფუტკარი ჩვენ ბევრი მყავდენ; ბევრი ქალები მოსული არიან სამსუნდან; აქ ბევრი მოლები არიან; ბევრი ხალხი შეიყრებიან; მიწა ბევრი მაქვანან; აქ ბევრი ქურთი არიან; ასკერში ბევრი ერმენები არიან; ორი — სამი გენჯი ბიჭები იყვენ, ორი ქალი ახლდა და ილაპარაკეს; ათი ძმები ვართ...

ზ) ორცნებიანი კომპოზიტით გადმოცემულ ქვემდებარესთან:
„წადიან რძალ-შვილი“; „ბახლები გათხოვლი არიან, მარტოერთი ბერ-დედაბერი ვართ“; „დედამთილ-მამათილ არ ყავს, მემიკედენ“.

2. შედარებით ნაკლებია მრავლობითში მდგარ სულიერი საგნის აღმნიშვნელ ქვემდებარესთან მხოლოდობითის ფორმით შეწყობილი შემასმენელი: **კაცები მოვიდა;** „აქა იქნება თხიები, ქიები ექნება, ისენიც ექნება“; „სახში არ დევლაპარაკებთ, აქევრი კაცები არ გეიტანს“; ხან ისინი გამიდის, გავდივართ...

3. საინტერესოა ისეთი ფორმები, სადაც მხოლოდითში მდგარ ქვემდებარესთან შემასმენელი მრავლობითშია, მაგრამ გამოხატულია არა ქვემდებარის მრავლობითობა, არამედ დამატებისა, ოღონდ სუბიექტური პირის ნიშნებით:

ის რაში დაგჭირან თქვენ; შავი **თუთა** არ **მაქვან** ჩვენ; **ღმერთ-მა** გზები **გეგისხნან**; **ის მეყოფიან** ჩვენ; ჩვენ ახლა **სამარგელი მაქვანან...**

მამია ფაღავა (ბათუმი)

ექსპედიცია კლარჯელ მუჭაჯირთა შთამომავლებთან და კლარჯეთში (წინასწარი მოხსენება)

მიმდინარე 2013 წლის ზაფხულში ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველოლოგიის ინსტიტუტის მუდმივმოქმედმა კომპლექსურმა ექსპედიციამ იმუშავა კლარჯელ მუჭაჯირთა შთამომავლებთან (6-25 ივლისი) თურქეთის რესპუბლიკის რამდენიმე ილში (საქარია, კოჯაელი, სტამბული...) და ისტორიულ კლარჯეთში (3-12 აგვისტო), — ჭოროხის ქვემო წელში (ბორჩხისა და მურღულის რაიონებში). ექსპედიციის შემადგენლობაში შედიოდნენ:

I. მამია ფაღავა (ხელმძღვანელი), თამარ ჩოხარაძე (მაგისტრანტი), მათა ბარამიძე (დიალექტოლოგია);

II. თინა შიოშვილი, გიორგი მახარაშვილი, მემედ ალი ქესკინი (დოქტორანტი), ნიაზ ზოსიძე (ფოლკლორი);

III. ნუგზარ მგელაძე, ზაზა შაშიკაძე (თანახელმძღვანელი), მალხაზ ჩოხარაძე, რუსლან ბარამიძე (ეთნოლოგია);

ნიკა ტულუში (ოპერატორი), ტარიელ დიასამიძე (მძღოლი).

ვრცელი იყო ექსპედიციის გეოგრაფია: ქოჯაელის ილის გოლჯიქის რაიონის სოფლები: **ჰამიდიე** (ბორჩხა), **აივაზ ფინარი** (ძვ. **ჩათალ ტაში**), **სირეთიე** (მურღული), **მამაურიე** (ძვ. ჩურუქ ბადერი),

იჯაადიე (ძვ. ალი მეზარი), **ირშადიე** (ძვ. ბეგლიქი), **ნუსრეთიე** (ძვ. დოშემე), **ლუთფიე** (ძვ. ბეგოლი), **სოფულარი** (მამანეთი//მამანათი), **ნიმეთიე** (ცოცხობა)//ცოცხობანი, **ენი ფერჰადიე**, **ესკი ფერჰადიე**...

იზმიტის (ქოჯელის) რაიონი: **ბილაბილი**, **ნუსრეთიე** (ძვ. თათარ ქოა), **შირინ სულიე**, **ჩუბუქლუ ბალა**, **ჰავუზლუ ბახჩე**... **აზი-ზიე** (ახლა ქ. კარასუს უბანი, ძვ. ჰამიდიე), **დემირაჩმა**, **კოზლუდი**, **ქოიდეგი**.

ბურსის ილის (გუბერნია) იზნიქის რაიონის აჭარული სოფლები: **ქირქ ხარმანი**, **სარი სუ**, **ჰაჯი ოსმანი**, **ქირიშთი**, **ელმალი**... (ხეობას აჭარას ეძახიან).

იზნიქი (ძვ. ნიკეა)...

ალოვას ილჩეს სოფლები: **ჩენარჯი**, **თეშვიქიე**, **ესენქოა**, **თერ-მალი**...

არმუთის რ-ნი: **ჰაირიე**, **მეჯიდიე**, **სელიმიე**.

გემლიქის რ-ნი: **ჰაიდარიე**, **ჰამზალი**...

საქარიას (ადაფაზარი) ილი, ხენდეკის რ-ნი: **ქოშქი**, **იქ ბაალიე** (ავანა), **ესენთეფე** (ტრაპენი), **ბიხიაზიქი** (ქართლა), **შეჯქეთიე** (ქა-მელეთი), **იქრამიე** (ხატილა — ზემო და ქვემო), **ჰამითლი**...

გეფეს რ-ნი, სოფ. **ნუროსმანიე**.

საფანჯას რ-ნი, სოფ. **ერდემლი** (ძვ. ულვიე). საფანჯას რაიონში სხვა ქართული სოფლებია: **მურადიე**, **მაჰმუდიე**, **გოლდიბი**, **კადი-ფენარი**, **ახჩაი**, **კირქფენარი**, **დანექი**... ქართველები ცხოვრობენ საფანჯეშიც, რაიონულ ცენტრშიც.

ყარაფურჩეკი (დაბა), **მეჯიდიე**, **აჰმედიე**, **ქურუჩეკი** (აქაზის რ-ნი), **ქანლიჩაი** (უმეტესად აჭარლები ცხოვრობენ), **შერეფიე** (იუსუფელიდან (ტაო) გადმოსახლებულები ცხოვრობენ), **რიშადიე** (ამ სოფელში ხატილელები (ართვინის მახლობელი ხეობა) სახლობენ. აქ ქართულად გაჭირვებით, მაგრამ მაინც ლაპარაკობენ, მაშინ როცა ხატილელებმა მთლიანად დაივიწყეს მშობლიური ენა)...

ისტორულ კლარჯეთში ექსპედიციამ იმუშავა **ქლასკურში**, **ხება-ში**, **მარადიღში**, **დევსქელის**, **მურდულისა** და **ხატილას** ხეობებში.

ყველა დასახელებულ სოფელში, ბუნებრივია, ერთნაირად არ შეუენახავთ წინაპართა ენა და ტრადიციები (ზოგიერთ სოფელში სუ-

ლაც დაუვიწყიათ ქართული, ახსოვთ მხოლოდ, რომ მათი წინაპრები ბათუმიდან მოსულან). ქართულად ლაპარაკობს უმეტესად უფროსი და საშუალო თაობა, ახალგაზრდობა — იშვიათად.

მოპოვებული მასალები საყურადღებოა:

1. სამხრული კილოების, სამხრული ფოლკლორის, ეთნოლოგიის, ზოგადად სამხრული ყოფისა და კულტურის შესასწავლად;

2. მუჰაჯირთა შთამომავლების კომპაქტური დასახლებები თურქეთის რეგიონებში და შეგროვებული დიალექტოლოგიური მასალები ცხადყოფს: ა. მუჰაჯირთა შთამომავლების მეტყველება არაა ერთიანი და საინტერესოა იგი კონკრეტული დიალექტის შესასწავლად; ბ. მუჰაჯირ კლარჯთა შთამომავლების მეტყველებაში ხელშესახებია სხვაობა მურღულისა და დევსქელის ხეობებისა (გუწოდოთ — ზემოკლარჯული) და ბორჩხის (გუწოდოთ — ქვემო კლარჯული) მეტყველებას შორის. ყველაზე ხელშესახებია სხვაობა სახელისა და ზმნის სინტაქსურ ურთიერთობაში;

3. კლარჯეთიდან გადასახლებულ მუჰაჯირებს ახალ სამშობლოში საკარმიდამო მოუწყვიათ მშობლიურის მსგავსად, შეუნახავთ მამა-პაპათა ადათები და ტრადიციები, ადგილებზე უწოდებიათ ქართული სახელები: ბორჩხა, აჭარა, მამანეთი//მამანათი...

4. კლარჯელ მუჰაჯირთა შთამომავლებმა არ იციან ძველი ქართული გვარ-სახელები, მაშინ როცა აჭარლებმა და მაჭახლელებმა უმეტესად იციან. ქართული გვარის ნაცვლად კლარჯი ასახელებს ლაღაბს/ლაყაფს (სიგელს, ძეგლს, მეტსახელს) ან ჩამომავლობის სახელს (სულალე), რაც გვარ-სახელი ნამდვილად არ არის.

5. მუჰაჯირთა სოფლებში ცხოვრობენ ლაზებიც. ადგილობრივები განარჩევენ: „მოხტი ლაზი" — ვინც ლაზური იცის, „ოფლი" — ოფელი, ვინც ლაზური არ იცის...

ნათია ფონიავა (თბილისი)

რელიგიური ლექსიკისათვის მეგრულ იდიომებში

მოხსენებაში განვიხილავთ რელიგიური ლექსიკის შემცველ მეგრულ იდიომებს. საანალიზოდ აღებულია ლექსიკონებიდან მოძიებული მასალა, ასევე ჩვენ მიერ ჩაწერილი ფრაზეოლოგიური ერთეულები.

მოპოვებული მასალის მიხედვით, გამოვლინდა შემდეგი ღერძული (საყრდენი) სიტყვების მქონე იდიომები:

ღორონთი „ღმერთი“: **ღორონთიშა ტოტიშ მოსუმალა** „მიუწვდომლის მიწვდენა“ (ზედმიწ. „ღმერთისათვის ხელის შეხება“) (ალსანიშნავია, რომ **ღორონთ**- ფუძის შემცველი ფრაზეოლოგიური სიტყვებები განხილული აქვს ც. ჯანჯღავას);

ეშმაკი: **ეშმაკეფიშა მიკოფურტინუა** „გონზე მოსვლა, ჭკუის მოხმობა, სიკეთისაკენ შემობრუნება, ბოროტ განზრახვაზე ხელის აღება“ (ზედმიწ. ეშმაკებზე მიფურთხება“);

ანგელოზი: **ვადომიშქურინუა ანგელოზეფი** „არ შემაშინო, გული არ გამიხეთქო“ (ზედმიწ. „ანგელოზები არ შემაშინო“);

ჯვარი: **ჯვარ უწერს** „ცუდი აშოროს, ყოველგვარი უბედურება ასცდეს; ჯვარი სწერია“ (ზედმიწ. „ჯვარი უწერია“);

ხატი: **ხატიშა გინოჩამა** „დაწყევლა, შეჩვენება, შერისხვა“ (ზედმიწ. „ხატზე გადაცემა“);

წირუა „წირვა“: **წირუა გაგთუცონ** „დაღალა, ძალა გამოაცალა“ (ზედმიწ. „წირვა გამოუყვანა“);

პაპა „მღვდელი“: **ბორო პაპაშ ნანათა** „ბრიყვი, უჭკუო“ (ზედმიწ. „სულელი მღვდლის მონათლული“);

თანაფა „აღდგომა“: **თანაფაქ გომთანდგ** „ძლიერ გახარება, აღფრთოვანება, შვების გრძნობა (რაიმე შემთხვევის გამო)“ (ზედმიწ. „აღდგომა გამითენდა“);

ზიარობა „ზიარება“: **ზიარობაშ წყარცალო მოჭიშაფა** „ხსნა, შველა“ (ზედმიწ. ზიარების წყალივით მოსწრება“);

წმინდა შური „წმინდა სული“: **ვარე წმინდა შურიში** „არაა პატიოსანი, წესიერი“ (ზედმიწ. „არაა წმინდა სულის“);

წკონდა წყარი „წმინდა წყალი“: **წკონდა წყარიში მამუშალო** „ნამდვილი, ჭეშმარიტი; უზადო, უნაკლო“ (ზედმიწ. „წმინდა წყლის დამღევი“);

მამაო ჩვენო: მამაო ჩვენოცალო კითხირი „გაზებირებულოვით და ჩქარ-ჩქარა წაკითხვა რაიმესი“ (ზედმიწ. „მამაო ჩვენოსავით კითხვა“);

მონასტერი: მონასტერიში არიება/მუნორთა „არეულობისა და უთავბოლოობის გამეფება, უწესრიგობა“ (ზედმიწ. „მონასტრის არევა, გადაბრუნება“);

ჭითა კვერცხი „წითელი კვერცხი“: **ჭითა კვერცხი** „წითელი კოჭი. განსაკუთრებული, გამორჩეული ვინმე“ (ზედმიწ. „წითელი კვერცხი“);

სანთელი: სანთელით ოგორალი „ძნელად საშოვარი, იშვიათი რამ, ვინმე“ (ზედმიწ. „სანთლით საქებარი“);

წესიშ ეგაფა „წესის აგება“: **წესიშ ეგაფა** „სამაგეეროს მიზღვა, ბოლოს მოღება“ (ზედმიწ. „წესის აგება“);

ჯოჯონეთი: ჯოჯონეთიშ მამხალა „უმნო, უსახური, გონჯი ქალი“ (ზედმიწ. „ჯოჯონეთის მამხალა“);

ჯანდაბა: ჯანდაბაშა ულა „შორს, მოუსავლეთში, დასაღუბავში წასვლა“ (ზედმიწ. „ჯანდაბაში წასვლა“);

ღდინი „რჯული, რწმენა“: **ღდინიშ გომანუა** „შურისძიება, სამაგალითოდ დასჯა“, (ზედმიწ. „რჯულის, სარწმუნოების გატრუსვა“);

ცოდა „ცოდვა“: **ცოდაში კითხირი** „უბედურება, საშინელება“ (ზედმიწ. „ცოდვის კითხვა“);

მეტანია: მეტანიას გიორთგ „ძლიერი წუხილი რაღაცის გამო, ბოლოს ცემა“ (ზედმიწ. მეტანიას აკეთებს“);

ელისამეთი „იერუსალიმი“: **ელისამეთიშე ჭინა** „უმიზნო ცქერა, განზე ყურება“;

ზემოსხენებული ღერძული სიტყვების მქონე ყველა იდიომს აქვერ წარმოვადგენთ. ამ ეტაპზე სტატისტიკური კვლევა არ გვიწარმოებია, ვინაიდან ჩვენ ხელთ არსებული მასალა არ არის სრული, თუმცა ზოგადი დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ მეგრულ იდიომებში **ღორონთ-** „ღმერთი“ ფუძეზე უფრო **ემშაკ-** „ემშაკი“ ფუძე გვხვდება; ასევე ნათლად იკვეთება ბუნებრივი ტენდენცია, რომ **ღორონთ-**ს

უკავშირდება დადებითი სემანტიკის გამოხატვა, **ეშმაკ**-ს — უარყოფითი.

მეგრულში გამოვლენილი ზოგიერთი იდიომი ქართულში ვერ დავადასტურეთ: **ხეს სანთელიში აშაქუაფა** „იმედის გაცრუება, მოტყუება, დაღალატება“ (ზედმიწ. „ხელში სანთლის ჩაწვა“).

მოძიებული მასალის ვრცელ ანალიზს მოხსენებაში წარმოვადგენტ. საკითხის სრულყოფილად შესწავლის მიზნით ამ მიმართულე-ბით კვლევის გაგრძელება მომავალშიც ივარაუდება.

ნ ი ნ ო ფ ხ ა კ ა ძ ე (ქუთაისი)

დიალექტურ ერთეულთა ფუნქცია ფორუმულ დისკურსში

სხვადასხვაგვარი საკომუნიკაციო სიტუაცია ამჟღავნებს ენობრივი კოლექტივის მსოფლხედვის თავისებურებებს, მენტალურ ბუნებას, სოციალურ მიმართებებს. ახალი ტექნოლოგიების განვითარებამ ხელი შეუწყო სოციალური ურთიერთობების გაფართოებას, რაც შესაბამისად აღსახა ენაზეც. ელექტრონულმა კომუნიკაციამ ინტერაქციას შესძინა ჰიბრიდული სახე, რომელშიც წერიითი და ზეპირი მეტყველების მახასიათებლებს დაემატა ელექტრონულიც. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ქართული ინტერნეტფორუმების ენა.

მიუთითებენ, რომ ფორუმულ მეტყველებაზე გავლენას ახდენს როგორც მედიუმის ტექნიკური მონაცემები, ასევე საკომუნიკაციო სიტუაცია, ქართული ენის ლინგვისტური მახასიათებლები და მომხმარებლის პირადი მონაცემები.

ლინგვისტური ხერხები, რომლებითაც მომხმარებელი აზრის გამოხატვას ცდილობს, მრავალრიცხოვანია. მათ შორის ერთ-ერთი ხშირად გამოყენებული ხერხია სამეტყველო კოდთა მონაცვლეობა.

სამეტყველო კოდთა მრავალფეროვან მიმართებებს შორის საინტერესოა სტანდარტული ენისა და დიალექტების მონაცვლეობა, რაც ფორუმულ მეტყველებაში სხვადასხვა ფუნქციის მქონეა.

დიალექტურ ერთეულთა რეალიზების სპეციფიკას განსაზღვრავს დიალოგში ჩართულ პირთა სოციალური სტატუსი, საკომუნიკაციო მიზანი, სასაუბრო თემა, პერსონალური მახასიათებლები. ინტერაქციის ძირითადი ემოციური ველია იუმორი, ირონია, კონტრასტულობის ხაზგასმა, სოციალურ იერარქიაზე მინიშნება, რეგიონული მახასიათებლების აქცენტირება.

სტატიაში ქართული ინტერნეტფორუმების ენა განხილულია სტანდარტული ენისა და დიალექტების მონაცვლეობის ჭრილში, წარმოჩენილია ფორუმულ დისკურსში დიალექტურ ერთეულთა გამოყენების სიხშირე, პირობები, ფუნქციები.

ხ ა თ უ ნ ა ყ ა ნ დ ა შ ე ვ ი ლ ი (თბილისი)

მეორე სუბიექტური და მესამე ობიექტური პირის გამოხატვა კახურში

ქართული ენის კახურ დიალექტში ზმნაში მეორე სუბიექტური პირისა და და მესამე ობიექტური პირის ნიშნების (ჰ-, ს-) ვარიანტები მრავალფეროვანია. როგორც ცნობილია, ნორმის მიხედვით თანამედროვე ქართულში მეორე სუბიექტურ პირს ნიშანი აღარ აქვს. მესამე პირდაპირი ობიექტური პირის ნიშანი ზმნაში არ აღინიშნება, ხოლო ირიბი ობიექტური პირი კი გამოიხატება.

ამ მხრივ კახურში საინტერესო ვითარება გვაქვს. მასალის დამუშავების შედეგად გამოვლინდა, რომ ზმნაში პირდაპირ ობიექტს მესამე პირში ნიშანი ჩვეულებრივ მოუდის. ეს ნიშნებია :

მ: მომშლის, გამშლის, გამწვართნის.

ზ: ზ-დემდა.

მჰ: შე-მჰ-კრავს

მ-ის გვერდით **ჰ-**ს გამოყენება, ვფიქრობთ, აძლიერებებს მნიშვნელობას. **შეაკრავს** ნიშნავს, რომ ძნას შეკრავს, ანუ მოქმედებას მომავალში შეასრულებს, ხოლო **შემჰკრავს** აღნიშნავს, რომ ძნას მაგრად შეკავს.

არის ისეთი შემთხვევები, სადაც უნდა იყოს მესამე პირდაპირი ობიექტის პირის ნიშანი, მაგრამ ზმნაში არ ვლინდება. ასეთი შემთხვევები ძირითადად გარეკახურში შეინიშნება:

ნოცამს.

ამ ზმნის დიალექტური ფორმა არის **ახოცამს** (ზმნას თავში უნდა ჰქონდეს **ა** პირდაპირი ობიექტური პირის ნიშნად).

ირიბი ობიექტური პირის ნიშნები ჩვეულებრივ აღინიშნება ზმნაში. ეს ნიშნებია:

ა: აჭეროდა.

ჰ: ჰკიდიო.

ზ: ზდომნია.

შ: დაშუირდება.

სამპირიან ზმნაში გამოხატულია მესამე ირიბი ობიექტური პირის ნიშანი. მაგალითად: **მოჰგვარა.**

კახურში აგრეთვე დასტურდება მოჰგვარა ზმნის პარალელური ფორმები: **მოფგვარა // მაფგვარა**, მოჰგვარა სალიტერატურო ქართულიდან უნდა იყოს შესული და დამკვიდრებული.

გარეკახურში დასტურდება ისეთი შემთხვევები, სადაც მოსალოდნელი მესამე ირიბი ობიექტის ნიშანი — **ა** ზმნაში არ არის წარმოდგენილი: **ყვანდა.**

ამგვარი ზმნები ძირითადად გარეკახურში გვხვდება. ეს ინდივიდუალური თავისებურება ჩანს. მთქმელი ზემოიშვრეთიდანაა ჩასახლებული და შესაძლოა ეს ფაქტი განაპირობებს იმას, რომ იგი არ იყენებს კახური დიალექტის ფორმებს. დიალექტური ნორმის მიხედვით უნდა იყოს **აყვანდა.**

მნიშვნელოვანია ერთი ფაქტიც: ქართული ენის კახურ დიალექტში ზმნაში გამოიყენება მეორე სუბიექტური პირის ნიშანი **ა**.

ა: აზინარ.

აწევზარ.

აღსანიშნავია, რომ დღევანდელ კახურ დიალექტში ამგვარ ზმნებში ს- გვაქვს პირის ნიშნად:

სწევზარ.

მისდინარ.

როგორც ჩანს, ხდება დიალექტური ფორმის „გალიტერატურება“ ისევ დიალექტური ფორმით. მეორე სუბიექტური პირის ნიშნად

ს მორფემის გამოყენება ზმნაში მეტწილად ახალგზარდების მეტყვე-
ლებაში შეინიშნება.

ნ ა ტ ო შ ა ვ რ ე შ ი ა ნ ი (თბილისი)

ქვემდებარული დამოკიდებული წინადადებისათვის სვანურში

ქვემდებარულია დამოკიდებული წინადადება, რომელიც მიემარ-
თება, ხსნის და აზუსტებს მთავარ წინადადებაში ნაცვალსახელით
გამოხატულ ან ნაგულისხმევ ქვემდებარეს. მაგ.:

ერუჭმს ჩჷჷ მჷლ ხაყა, **ეჯემ** ხეკუეს უ'ანდიანას (ლნტ., სვან. ქრესტ.,
293,18) „ვისაც ცხენი არ ჰყავს, მან უნდა ითხოვოს“

იარნ ხიმნარიდ ათხე მიშგუთი გარვლას, **ეჯიარ** გარ ახგანდად უჷ
(ლშხ.) „ვინც ისმენთ ახლა ჩემ საუბარს, მხოლოდ ისინი წამოდექით“

სვანურში აღნიშნულ ჰიპოტაქსურ წინადადებებში კორელატი
თითქმის ყოველთვის წარმოდგენილია, მთავარში მისათითებელი
სიტყვის გამოტოვების შემთხვევები იშვიათია: დერუჭმ ქჷმ არდახ,
ქორთე ესჷომახ (ჩოლ.) „ვინც გარეთ იყვნენ, სახლში შერბოდნენ“

როგორც ცნობილია, სახელით გამოხატული წევრების ამხსნელ
დამოკიდებულ წინადადებებში საკავშირებელ საშუალებებად, ძირი-
თადად, მიმართებითი ნაცვალსახელები გამოიყენება. სვანურში ქვე-
მდებარულ დამოკიდებულ წინადადებაში დამოკიდებულის მთავართან
შესაერთებლად გვხვდება მაქვემდებარებელი კავშირის ფუნქციის
მქონე შემდეგი მიმართებითი ნაცვალსახელები: **ერუჭმ|ერუჭმ|დერ-
უჭმ|დერუჭმ|ერუჭა|მარნ** „ვინც“, **ესუა|დერუჭმან** „ვისაც“, **იარსნ**
„ვისაც“, **ხედუჭმ|ხედუჭმ|ხედუჭმ|ხედუჭმ|ხედნ|ხედი** „რომელიც“,
მჷ|მჷ|მჷ|მჷ|მჷ „რაც“... სხვადასხვა ბრუნვის ფორმით და **ერე|ერ|ე**
„რომ“ მაქვემდებარებელი კავშირი.

საკავშირებელ სიტყვათაგან სვანურის ამ სახის ჰიპოტაქსურ
წინადადებაში გაბატონებულია **ერუჭმ|ერუჭმ|მარნ** „ვინც“ მიმართე-
ბითი ნაცვალსახელი, რომელიც **-უჭმ, -ი** „ც, ცა“ ნაწილაკდართული

დასტურდება. აღნიშნულ ნაწილაკთა გამოყენების თვალსაზრისით, სვანურის დიალექტებში არაერთგვაროვანი სურათი გვაქვს. ლაშხურის და ჩოლურული -ი ნაწილაკიან მიმართებით ნაცვალსახელებს ანიჭებენ უპირატესობას, დანარჩენი დიალექტებისაგან განსხვავებით, სადაც -**ჟაჟა**-**ჟა** ნაწილაკი დომინირებს:

ეჭი დემ ივნი თამადად, **ჟარ-ი** არაყს დეშა ითრე (ლშხ.) „ის არ დგება თამადად, ვინც არაყს ვერ სვამს“

მახე ამსტალდი დავრას **იარ-ი** ქა იკუჟენი, მეტარ ხამჭირ ევის ლიბჟინალ (ჩოლ.) „ახალგაზრდა ადამიანის სიკვდილს ვინც გებულობს, ძალიან ეზარება მას ამის გამხელა („გაცხადება“)“

მანკუ ხოშა **ერ-ჟა** ირი ქორისგა ლუაჟმარე, ეჭი ხოყელტ სგუბები (ბქ., სვან. პროზ. ტექსტ., 77,37) „უფროსი ვინც იქნება სახლში კაცი, ის მიუძღვება წინ“

მოსხენებაში განხილული იქნება ზემოთ ჩამოთვლილი საკავშირებელი საშუალებებისა და მისათითებელი სიტყვების გამოყენების შემთხვევები, ასევე ქვემდებარული დამოკიდებული წინადადებების პოზიცია სვანურის ყველა დიალექტის (მათ შორის ჩოლურული მეტყველების) მონაცემთა გათვალისწინებით.

ნინო შარაშენიძე (თბილისი)

მოდალობის გამოხატვის ენობრივი საშუალებები ქართული ენის დასავლურ დიალექტებში

მოდალობა არის გამონათქვამისადმი მთქმელის დამოკიდებულების გამოხატვა სხვადასხვა ენობრივი საშუალებით. იგი სემანტიკური კატეგორიაა, ამასთანავე უნივერსალური და ყველა ენაში გადმოიცემა, მაგრამ განსხვავებული ენობრივი მონაცემებით. მოდალობის კატეგორიის გამოხატვა ქართულ ენაში ხდება კილოსა და მოდალური ფორმების მეშვეობით. დიალექტებშიც იგივე ენობრივი სისტემა მოქმედებს, რაც სალიტერატურო ქართულში და იგივე მოდალური ფორმები ფუნქციონირებს, მაგალითად, დიალექტებში მთქმელის და-

მოკიდებულებას გამოხატავს **უნდა, ეგებო, იქნება** მოდალური ფორმები. დიალექტებში მოდალობის გამოსახატავად ასევე დასტურდება ისეთი ენობრივი საშუალებები, რომლებიც არაა დამახასიათებელი სალიტერატურო ენისათვის. ამგვარი საშუალებებია **ქე / ქი**, მოდალური ელემენტები, რომელიც გვხვდება დასავლურ დიალექტთა უმრავლესობაში. ასევე ვლინდება მოდალური კონსტრუქციები, რომლებშიც მონაწილეობს **ქე / ქერო** და **წივე** კავშირები, რომელთა საშუალებით შექმნილი კონსტრუქციები სხვადასხვა სემანტიკას გამოხატავს. ამ კონსტრუქციებში ვლინდება მთქმელის დამოკიდებულება და შეფასება წინადადებაში გადმოცემული ფაქტისადმი. ეს კონსტრუქციები საინტერესოა იმის გამოც, რომ სალიტერატურო ქართულში მათი შესაბამისი კავშირები არ დასტურდება.

ეთერ შენგელია (თბილისი)

სამოსლის აღმნიშვნელი ლექსიკის ერთი ჯგუფი მეგრულ იდიომატურ გამოთქმებში

სამოსლის სხვადასხვა სახე არსებობს, რომელთაც, ბუნებრივია, შემადგენელი ნაწილები გააჩნია. ბევრი მათგანი გამოვლენილია იდიომატურ გამოთქმებში.

1) მეგრ. **ოჯალეში || ოჯალე** „საყელო“

მეგრ. **ოჯალეში || ოჯალე ეფშა მაფუ** 1) „ბევრი მოვალეობა მაკისრია;“ 2) „ბევრი ვინმე მყავს სარჩენი“ (ზედმიწ. „საყელო სავსე მაქვს“).

მეგრ. **ოჯალეშის ალაციმა** გადმოცემის მიხედვით, შიმშილობის წლებში სუფრიდან შინ წასაღებ საჭმელს იპარავდნენ და საყელოდან იყრიდნენ უბეში. აქედან გამოთქმა: **ოჯალეშის აღგმოცენსგ** „საყელოში მიცვივა, ე. ი. უგემურად, ნაქურდალივით ვჭამ, დამნაშავედ ვგრძნობ თავს“.

მეგრ. **ოჯალეშიშ(ი) ელაფართხუა** „საყელოს ამოფერთხვა“. როგორც აღნიშნავენ, ავბელობის ჟამს სუფრაზე ნაპარავს საყელო-

დან, საკინძიდან იყრიდნენ უბეში, ამიტომ საყელოს ამოფერთხვით ამტყიცებდნენ, ნაქურდალი არა მაქვსო. ვადატანით ნიშნავს: „ამ საქმეში უბრალო ვარ“ (შდრ. ქართ. **საყელოს ამობერტყვა** „რისამე მოცილების ნიშანი, ბოროტსა და სიავეს განრიდება, უდანაშაულოდ აღიარება თავისა“).

2) მეგრ. **ორტყაფუ** „სარტყელი“

მეგრ. **ორტყაფუ მოლაფირი აფუ** „ძალზე მოშიებუღია (ზედმიწ. „სარტყელი შესხნია, ჩავარდნია“ (შდრ. ქართ. **ქამრის დაკარგვა**).

მეგრ. **ორტყაფუცალო ქგოიკარკატანქე (II ქგოიფოთანქე) ხეშა** „გაგანადგურებ, დაგიმორჩილებ“ (ზედმიწ. „ქამარივით დაგიხვევ ხელზე“).

3) მეგრ. **ნაბადი**

მეგრ. **ნაბადით ვარე რთვილი ქიცანა (II ქიანა)** „სიმართლვე არ იკარგება“, არაფერი არ დაიმალება“, „გაუშუქდავენებელი არაფერი არ დარჩება“ (ზედმიწ. „ნაბადით არ არის ქვეყანა დახურული“).

მეგრ. **ნაბადიშორო მიკოფინდღუა კოჩი** „მთელი ადგილი ხალხს დაეკავებინა; ადგილი აღარ იყო; ხალხის ტევა არ იყო“ (ზედმიწ. „ნაბადივით იყო მოფენილი ხალხი“).

მეგრ. **მა დო ჩქიმი ნაბადია** „მთელი ჩემი შესაძლებლობით აქა ვარ“, (ზედმიწ. „მე და ჩემი ნაბადიო“).

4) მეგრ. **ჯიბე** „ჯიბე“

მეგრ. **ჯიბე ეფშა (II გოკასილ-ი)** „მდიდარი, ბევრი ფულის პატრონი“, (ზედმიწ. „ჯიბესავსე, გატენილი“ (შდრ. ქართ. **ჯიბეგატენილი**).

მეგრ. **ჯიბეშა ალახუნაფა** „მოტყუება, გაცრუება, ჯობნა რამე საქმეში, უპირატესობა ჭკუით, შეძლებით, ღონით, ცოდნით“ (ზედმიწ. „ჯიბეში ჩასმა“ (შდრ. ქართ. **ჯიბეში ჩასმა (ვისიმე)**).

მეგრ. **ჯიბეწკმა უკარსათ ვორექე** „ხელმოკლედ, უფულოდ ვარ“ (ზედმიწ. „ჯიბესთან უკაცრავად ვარ“, შდრ. ქართ. **ჯიბესთან უკაცრავად ყოფნა**).

მეგრ. **აბა, ჯიბეშა ქიმიქანჩევა!** „აბა, ფული გაეციო“ (ზედმიწ. „აბა, ჯიბეზე მოიქაჩე (ხელი)“ (შდრ. ქართ. **ჯიბეს გაიკარ ხელია!**).

მეგრ. **ჯიბე გორხვილი** „ლატაკი“ (შდრ. ქართ. **ჯიბეგახვრტილი**).

მეგრ. **ჩიბე ფართხილი** „არაფრის მქონე“ (ზედმიწ. „ჯიბე გამოფერთხილი“).

მეგრ. **ჩიბეშა ჭუკი აფუ ალაღურელი** „არაფერი არ გააჩნია“ (ზედმიწ. „ჯიბეში თავი ჰყავს ჩამკვდარი“ (შდრ. ქართ. **ჩიბეში თავები უთამაშებენ**).

მეგრ. **ჩიბე ჭვილ-ი** „ძუნწი“ (ზედმიწ. „ჯიბედამწვარი“).

5) მეგრ. **ძიქვა || შალვარ-ი || შალუარ-ი** „შარვალი“

მეგრ. **ძიქვას || შარვალს ეშე გამგონწყვნქე** „სასწაულს დაგმართებ, შეუძლებელს გაგიკეთებ“ (ზედმიწ. „შარვალს ზემოდან, კაბასავით გაგხდი“).

მეგრ. **ძიქვამო ონთხორალი** „შარვლით დასამარხი (წყევლის ფორმულაა, რაც ნიშნავს — „სუდარა არ გღირსებოდეს“. გადმოცემის მიხედვით, სუდარა საშიშვლო იყო, ხელმოკლე ჭირისუფალი მკვდარს იმით მარხავდა, რაც ეცვა ან ჩაცმულს ოდნავ წააფარებდა სასუდარო ნაჭერს“).

საანალიზო ლექსიკური ერთეულები საინტერესოა სტრუქტურულ-სემანტიკური, ისტორიულ-ეტიმოლოგიური, ეთნოგრაფიული, ლინგვოკულტუროლოგიური თვალსაზრისით. ისინი ფორმოზრივ და სემანტიკურ შესატყვისებს ავლენენ ქართულ სალიტერატურო ენასა და დიალექტებში დადასტურებულ იდიომებთან, თუმცა ზოგჯერ სემანტიკა განსხვავებულია.

ვ ა ჟ ა შ ე ნ გ ე ლ ი ა (თბილისი)

გერიშ გემახვენჯი

(მიმღეობა — იდიომის ერთ-ერთი კომპონენტი მეგრულში)

იდიომა ენობრივი სისტემის ერთ-ერთი ძირითადი სტრუქტურულ-სემანტიკური ერთეულია, რომლის კვლევა მნიშვნელოვანია როგორც მორფოლოგიურ-სინტაქსური, ისე შინაარსობრივი თვალსაზრისით. ამ ენობრივი ერთეულის სათანადოდ შესწავლა ქართველურ

ენებში ჯერ კიდევ დიდ ძალისხმევას მოითხოვს. ეს განსაკუთრებით მეგრულ-ლაზური ენის მიმართ ითქმის. ამ ხარვეზის გარკვეულწილად ამოვსებას ისახავს მიზნად მკვლევართა ჯგუფი, რომელიც რუსთაველის ფონდის მიერ დაფინანსებული პროექტის ფარგლებში მუშაობს. ამ მუშაობის ერთი, მცირე ნაწილი წარმოდგენილი იქნება ამ მოხსენებაში.

მოხსენება ეხება ისეთ იდიომატურ გამოთქმებს, რომლებიც სტრუქტურული თვალსაზრისით მსაზღვრელ-საზღვრულებია: მსაზღვრელი ნათესაობით ბრუნვაში დასმული არსებითი სახელია, საზღვრული — მიმღეობა, სასუბიექტო თუ საობიექტო.

ა) სასუბიექტო მიმღეობა იდიომში

1. **გურიშ გემანვენჯი** „ყოჩაღი, გამბედავი“, ზედმიწ. „მგლის (მგელზე) მჯდომი“. გამოთქმა ისეთი ადამიანის (განსაკუთრებით ქალის) მიმართ გამოიყენება, რომელიც ვაჟკაცობით, გაბედულებით გამოირჩევა. სტრუქტურით ეს გამოთქმა მართული მსაზღვრელ-საზღვრულია. საზღვრული **გემანვენჯი** სასუბიექტო მიმღეობაა (მაწარმოებელია პრეფიქს-სუფიქსი **მა — ჯ**). ამ მიმღეობას იდიომში შეიძლება სხვა ვარიანტები ჩაენაცვლოს: **გემანვენჯი** || **გემანუნალი** || **გი-მანუნალი**;

2. **ტურაშ მაქკალარი** „მოხერხებული, მარჯვე“, ზედმიწ. „ტურის მწველავი“. იტყვიან ადამიანზე, ვინ მოხერხებულობით არის გამორჩეული. **ქვალ-** „წველა“ ზმნის ფუძეა, მიმღეობას **მა — აღ** აწარმოებს;

3. **წყირიშ მატყაბარალი** „წვრილმანი, ყველაფერზე წამსვლელი ადამიანი“, ზედმიწ. „რწყილის გამტყავებელი“. მიემართება ადამიანს, რომელიც ცდილობს წვრილმანი საქმიანობით დიდი სარგებელი ნახოს. მიმღეობა ნაწარმოებია **ტყაბარ-** „გატყავება“ ფუძისაგან **მა — აღ** კონფიქსით.

4. ანალოგიური მნიშვნელობით იხმარება **წყირიშ მაყვარალი** ზედმიწ. „რწყილის (და)მკოდავი“. მიმღეობის მაწარმოებელი აქაც არის **მა — აღ**.

5. **შურის ეშმაღალარი** „გამწვალებელი, მტანჯველი, სულის ამომრთველი“, ზედმიწ. „სულის ამომღები“. **მა — არ-**ით ნაწარმოებ მიმღეობას თუ მასდართ ჩავანაცვლებთ, იდიომატურობაც შენარ-

ჩუნდება და სათანადოდ მნიშვნელობაც: **შურიშ ეშალა** „სულის ამორთმევა“.

6. **გურიშ მაცვილარი** „გამამწარებელი, დამაღონებელი, გულის მომკვლევი“. მიმღეობაში გვაქვს პრეფიქს-სუფიქსი **მა — აღ**.

7. **წყარიშ მაკაკალი** „უსარგებლო, უაზრო საქმის მკეთებელი“, ზედმიწ. „წყლის მნაცველი“. აქაც იგივე მაწარმოებელი გამოიყოფა.

8. **ბუაშ მაჯინე** „ცოცხალი არსება“, ზედმიწ. „მზის მომზირალი“. მეორე კომპონენტად წარმოდგენილ მიმღეობაში **ჯინ-** ძირი და კონფიქსი **მა — ე** გამოიყოფა.

9. **დიდაშ მაცვილარი!** ზედმიწ. „დედის მკვლელი!“ გამოიყენება დანაწების, მწუხარების გამომხატველი შორისდებულის მნიშვნელობით (უღრის დაახლ. ქართულ **აფსუს!** შორისდებულს)

ბ) **საობიექტო მიმღეობა იდიოშში**

1. **დინაშ ონთხორალი** „სამარცხვინო, დასამიწებელი“, ზედმიწ. „მიწის ჩასათხრელი“ (შდრ. ქართ. მიწაში ჩასადები). მიმღეობაში გამოიყოფა **ნთხორ-** ძირი და საობიექტო მიმღეობის მაწარმოებელი **ო — აღ**.

2. **ქვარაშ ორცხონჯი** „მავნე, უსარგებლო, ურგები“, ზედმიწ. „მუცლის სავარცხელი“. მიმღეობაში წარმოდგენილია **რცხონ-** ძირი და **ო — ჯ** მაწარმოებელი.

3. **თოლიშ ჭკომილი** „გათვალული“, ზედმიწ. „თვალის ნაჭამი“. მეორე კომპონენტად გვაქვს ნამყო დროის საობიექტო მიმღეობა (**ჭკომ-** ძირია, **-ილ —** დერეგაციული სუფიქსი).

4. **ტყაშ გითნასნაბა** „ველური, ტყეური“ (ზედმიწ. „ტყის გამომხტარი“). იტყვიან უკულტურო, უზრდელ ადამიანზე. მიმღეობაში გამოიყოფა **სნაბ-** ძირი, რთული პრევერბი **გით-**, პრეფიქს-სუფიქსი **ნა — ა**.

5. **კითიშ ოკვათალი** „იშვიათი, ძნელად საშოგნი რამ“, ზედმიწ. „თითის მოსაჭრელი“. მიმღეობის მაწარმოებელი **ო — აღ, კვათ-** — ძირი.

6. **კვარჩხეშე ჭკადილი** „უკულმართი, უკეთური“, ზედმიწ. „მარცხნიდან დაჭედლი“ (**ჭკად-** ძირია, **-ილ —** მაწარმოებელი სუფიქსი).

7. **ტუტლაშ ინანუნაფალი** „ძალიან გამხდარი, დაჩიავებული“ (ზედმიწ. „აყიროს ჩასასმელი“). უწოდებენ დაჩიავებულ ადამიანს,

ირონიულად — პატარა ტანის, უსახურ ადამიანს;

8. **ჯიმა ღურელი!** იხმარება შორისდებულის მნიშვნელობით; გამოხატავს დანანებას, გაკვირვებას, გაბრაზებას (მღრ. ზემოთ **დი-დაშ მაცვილარი!**)

და სხვ.

იდიომში მიმღეობა შეიძლება პირველ ადგილზეც (პრეპოზიციურად) იყოს წარმოდგენილი მსაზღვრელის ფუნქციით (მაგ., **დინაფილ შური** „გლახაკი, ღატაკი, უხეირო“). უფრო დაწვრილებით ასეთ შემთხვევათა შესახებ ცალკე გვექნება მსჯელობა.

თინა შიოშვილი, გიორგი მახარაშვილი (ბათუმი)

კლარჯული ანდაზები

ანდაზა მსოფლიოს ყველა ხალხის სიბრძნისმეტყველების, მსოფლმხედველობის, ზნეობრიობის ანარეკლია და, ამავე დროს, ენის ლექსიკური სივრცის მოქნილობისა და განფენილობის განმსაზღვრელი.

საანდაზო მეტყველება ქართველი ხალხის სულიერი ცხოვრების თანამდევია, „ჭირსა შიგან გამაგრების“ ერთ-ერთი მძლავრი ფაქტორია და ყოველთვის, ყველა ეპოქაში ზნეობრივი ტრიბუნის ფუნქცია ენიჭება.

ხალხური ანდაზები, ისევე, როგორც ზეპირსიტყვიერების სხვა ქანრები, ბოლო დრომდე შემორჩა თურქეთის რესპუბლიკაში, ისტორიულ კლარჯეთში, მცხოვრებ ჩვენებურთა ზეპირსიტყვიერებას.

კლარჯულ მეტყველებაში შემონახული ქართული ხალხური ანდაზების უმეტესობას პარალელები ეძებნება საქართველოს სხვადასხვა კუთხეთა, განსაკუთრებით კი აჭარის, ზეპირსიტყვიერებაში.

შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველოლოგიის ინსტიტუტის კომპლექსური სამეცნიერო ექსპედიციის მიერ 2007 და 2013 წლებში ისტორიული კლარჯეთის სოფლებში ჩაწერი-

ლი ანდაზები, ერთი მხრივ, გვაცნობენ ჩვენებურთა სულიერ სამყაროს, მათ მსოფლმეგობრებს, სოციალურ ვითარებას, ზნეობრივ იდეალებსა და მისწრაფებებს, რაც ზოგადქართული აზროვნების იდენტურია და, მეორე მხრივ, მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ თურქულ გარემოში მცხოვრებ კლარჯთა ქართული მეტყველების სიმდიდრისა და ხიბლის შენარჩუნებაში, რაც მათი იდენტობისათვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია.

ნ ა ნ ა ც ე ც ხ ლ ა ძ ე (ბათუმი)

ჩვენებურთა მეტყველების ემოციურ-ექსპრესიული დახასიათება

ჩვენებურთა მეტყველება მეტად ხატოვანი, ემოციური და ექსპრესიულია. იგი მდიდარია სტილისტიკური საშუალებებით, ტროპებით, ხატოვანი სიტყვა-თქმებით. ამნაირად გადმოცემული სათქმელი კი განსაკუთრებით გულში ჩამწვდომია და დიდხანს დასამახსოვრებელი. აქაური ქართველის სიტყვა მართო კი არ აღნიშნავს ფაქტს, არამედ ქმნის ესთეტიკას, რაც თანამედროვე ფილოლოგიური მეცნიერებების აქტუალური საკითხია. აქ დაცულია მეტად მდიდარი ხატოვანი სიტყვა-თქმანი: **ფაშვი დერდი აქ; ზარმელი ყოველთვის მოკოჭვილი აქ; ყია საჭრეთლით ხომ არ აქ ამოჭრილი? ნათქვამმა დააჭიქკა; ყირმიზ მუმებით დაპაიჯნა; გულის კაკლის დაწვა; თუთია გახდა; მზე რომ იყოს, არ შეგანათებს; პირიდან ძე// თაფლი გადმოდის; პირზე ნური ადგას; პირზე ჭეჭენემი ახატია.**

მეტად ექსპრესიულია: **კაჭა-კუჭაია ლაპარაკი; ჭვავის ჭიბონი და თიკნის დავლი; ლაპარაკში კატის // ჭიხრიკის დამტვრევა; (რ)ძის გადმოვლა; კიბილის ტვინების დაყრევინება; ლემსის ყურწში // ბუნარში გაძვრენა; ბუნრიდან კტრის ატანინება; სულის გაძვრენა//ჩენგეს შექანებინება.**

ფრაზოლოგიური სინონიმები მარკირებულია, ისინი ნებისმიერ კონტექსტში ვერ შეენაცვლება ერთმანეთს.

შემონახულია ბევრი იშვიათი ილიომიც: **ბრუდე // გონჯი თუალო; ვერხვიფოთელა?, კუნხ სიტყვები, საქმის კუჭეჭი; ყურგახრეტილი ინსანი, თვალგამნილო ინსანი, დაგრეხილი ინსანი...**

აქაურთა მეტყველებაში თვალში საცემია მახვილსიტყვაობის ნიმუშები, რომლებშიც გამოსჭვივის სატირა და ირონია: **წითელ კვირას, ნამიან დილას; დუნიას თავი თავზე შამუარსო; რაფერ არ მოკრეს ჭკვას ხელი? ლენტზე რომ მიატყამს თავს, მერე ისწავლის ჭკვას; დათესილი აქ და თიბავს ჭკვას.** ან კიდევ: ქობულეთელ მუჰაჯირთა მეტყველებაში დადასტურებული: **პუწუწა? ჩიტს უთქმია, დუნამ და დეიქცეს და ზრუგზე დაწოლილა, ტოტებით ცა?-და დევკავოო.**

აქვე გვხვდება იშვიათი შედარებანი: **თქუშასავეთ ლამაზია; წურბელასავით მეგწეება; შვილების მარტო ხესავეთ გაზრდა; დედამთილის ძველ ფალაზივით მიგდება; ნათქუამის დამპაღ სხლებივით გაჩეჩება; ობობას ქსელივით მოქსოვნილი ჭკუა; დოლოფალითინ სუნაგ კატასავენ აფარება თვალებზე...**

ემოციის გასაძლიერებლად არც თუ იშვიათად გამოიყენება ჰიპერბოლა: **ზღუები რომ მელნათ იქცენ, ხიები რომ კალმათ იქცენ, ჩემს დერდებს ვერ ასწერს; ყიაზე თოვლი მოვდა; ყიაზე ფულის ქონება; ჭვანის გათათრება ახსოვს... დეილაპარიკებდენ, ზორთლადი ადგებოდა; კდარსაც აალაპარიკეფს; მისი გემო ჰალა პირში მაქ....**

ლიტოტესის ნიმუშებია: **ფხალისდენი არ მიყვარს; კვერცხი არ გადაბრუნდება.**

ჩვენებურთა მეტყველებაში გამოკვეთილია ერთი სტილისტიკური ხერხი-**სინონიმური პარალელიზმი**. სინონიმების პარალელურად ხმარება გაგებულია, როგორც აზრის გამაძლიერებელი საშუალება, მაქსიმალური ლიტერატურული ეფექტის მისაღწევი ერთ-ერთი მეთოდი. აქ სინონიმურ პარალელიზმს ლექსიკური სინონიმები კი არ ქმნის, არამედ მისი აუცილებელი კომპონენტია ფრაზეოლოგიზმი და მისი შესატყვისები. მოკლედ, აქ ერთმანეთის გვერდიგვერდ გამოიყენება სიტყვა (ზოგჯერ წინადადებაც) და მისი პერიფრაზული სინონიმი. კომპონენტები ერთმანეთს უკავშიროდ უერთდება. განმმარტებლის ფუნქცია შეიძლება ჰქონდეს ქართულ სიტყვას ან ფრაზეოლოგიზმს, რომელიც კალკური ან ნახევრადკალკური ფრაზეოლოგიზმის გვერდით გამოიყენება. სხვა დანარჩენ შემთხვევაში სინონიმების გვერდიგვერდ მოხმობა ექსპრესიას აძლიერებს. გამოგყოფთ რამდენიმე ქვეჯგუფს:

1. უცხო სიტყვა // ფრაზეოლოგიზმი: ძალიან ჰუქუმდარი იყო, სიტყვა გუუდიოდა.

2. **კალკური ფრაზეოლოგიზმი // ქართული ფრაზეოლოგიზმი:** ინსანსა მისი აიბი პირზე არნა შამოკრა, სირცხვილიდან-ნა გაშიეყვანო; მისი ნათქუამი ძირს არ დავარდება, სიტყუა არ წიეჟცევა;

3. **ნახევრადკალკური ფრაზეოლოგიზმი // ქართული ფრაზეოლოგიზმი:** მე ერთი ძმა მყავდა, ისიც ძალიან ყურგანრეტილი კაცი იყო, ყუელამფრიდან ხებერი ჰქონდა;

4. **ნახევრადკალკური ფრაზეოლოგიზმი // ქართული სიტყვა (წინადადება):**

თვალეხს კი დუუხუჭავ, ემეს იქ, იშმარი მისცაო; კლავები აღარ მიდის, მევღალე.

5. **ნახევრადკალკური ფრაზეოლოგიზმი // თურქული სიტყვა (წინადადება):**

სისხლიდან არ გავრეცხილვართ, ისვენ ხისიმ-ანრაბა ვართ ერთმანებისა.

6. **ფრაზეოლოგიზმი // ეკვივალენტი სიტყვა:** მის სიტყვაზე არ დადგება, ღალატია; გამანხენია ღლიაში, შეიფერა და....მუცელი მართო საქმლისთვის არ-ნა იყოს, საბრიანი-ნა იყო; ჟამი აქ პირზე, ვერ დველაპარიკები; ჩემ ანამაც იცოცხლოს პაწა?, სიკდილის ჯონი პაწა ხანს არ მიეყუდოს; ძალიან ვიდერდე, ემჯამი, გეველეწე დერდისგან; ვდერდობ, გული მეწვის.

არც თუ იშვიათად ფრაზეოლოგიზმით გამოხატული აზრის გადმოსაცემად მთელი წინადადებაა გამოყენებული: ხელი ჯაგლაგი გიმიხდა, კარგ ხელნაქმარ ვეღარ ვიჯები; პირზე ჯეჰენნემი ახატია, შეხედავ, მიხდები, რა ინსანიცაა; მიწის სული უდიან, იმფრათ დაბერებულან;

7. **ფრაზეოლოგიზმი // გადატანითი მნიშვნელობით ნანმარი სიტყვა:** მერიემა? ჩემზე იყო გამობმული, მეტირებოდა; გული დემეწუა, დამწვარი კაცი დემეწვა, გული იმიტირდა;

8. **ფრაზეოლოგიზმი // ფრაზეოლოგიზმი:** ტაროსმა პაწაი თვალი გაახილა, ისადილა; მოკოჭვილი კაცია, ხელ არ მეიჭამს; არ ქნა, არ ჭამა კატამ ნიორი; იმფერი კაი მოლაპარიკე იყო, სიტყვაში არ დეიმტრეოდა, ვერც სიტყვით დააბემდი; ისა სიტყვის კაცი იყო, პირ არ გატეხდა.

ოღენ პარალელიზმის ნიმუშია: სარფის კარი რომ გეიხსნა, ჩემმა გულმაც გეიხსნა.

ანტონიმური პარალელიზმის ნიმუშებია: **ქართულებითვინ ღმერთსა სილამაზე მარტო ბუკით და პირით კი არა, გულით და სულით მუუცემია; ახლა თელეფონით შეყვარება ამოჩთა, უწინ თვალით იყო; შენ თვალი ვერ გიგიძლია, ფაშვი ვერ გიგიძლია, მარტო გულით არ იქნება.**

ჩვენებურთა მეტყველება ექსპრესიულობით, სტილისტიკურ სა-შუალებათა მრავალფეროვნებით არსებითად სცილდება სასაუბრო სტილის ჩარჩოებს. სინონიმური პარალელიზმი აქ ბევრად უფრო მრავალფეროვანია, ვიდრე პოეტურ ენაში.

მერი ცინცაძე, მაია ბარამიძე (ბათუმი)

ფონეტიკური მოვლენები კლარჯულში

კლარჯულში მეტ-ნაკლებად გვხვდება ყველა ფონეტიკური მოვლენა, რომლებიც საერთოდ დამახასიათებელია სხვა სამხრული კილოებისთვისაც. განსაკუთრებით აღსანიშნავია პარალელური ფორმები.

წარმოვადგენთ კლარჯულის ფონეტიკური მოვლენების ზოგად მიმოხილვას ბსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ქართველოლოგიის ინსტიტუტის მუდმივმოქმედი კომპლექსური ექსპედიციის მიერ 2007, 2013 წლებში მოპოვებული მასალების მიხედვით.

ხშირია ხმოვანთა და თანხმოვანთა **ასიმილაციის** სხვადასხვა შემთხვევა (სრული და ნაწილობრივი, პროგრესული და რეგრესული).

ხმოვანთა ასიმილაციის მაგალითებია: **აე>ეე**: *დეხბარჯა*(*დაეხბარჯა*), *წემეკინდლება*(*წამეკინდლება*), *დეგვეწიკებიან*(*დაგვეწიკებიან*); ამ კომპლექსთა მონაცვლეობაა **გათხოვება** ფუძის ზმნის **ე-** პრეფიქსიან ვნებითში: *გევეთხოვე*(*გავეთხოვე*), *არ გეეთხოვო*(*გაეთხოვო*), *გეეთხოვა*(*გაეთხოვა*).

შევნიშნავთ, რომ სამხრულის სხვა კილოებში ფუძისეული **ო** იკარგვის. ჩვეულებრივია ფორმები: *გეეთხვა*, *გეეთხვო*.

აი>ეი: *გეივლიდა*(*გავივლიდა*), *გეიქვა*(*გავიქვა*), *გეიცანი*(*გავიცანი*).

ნი), წელი(წალი), გემისივლება(ვაგამისივლება), გემიხარდა(ვაგამიხარდა)...

აი>იი: წიმივიდა(წამივიდა), გიმივიდა(ვაგამივიდა), დიგვითესია(დაგვითესია).

ეო>ოო: მოზობელი(ამეზობელი), ზომო(აზემო)...

ოე>ეე: მემეხმარე(ამომეხმარე), მეესწრო(ამოესწრო), გამეეწურე(ვაგამეეწურე), წამეგელო(წამოგელო), მეგემშევა(ამოგემშევა)...

ოი>ეი: მემიტანე(ამომიტანე).

თანხმოვანთა ასიმილაციის შემთხვევა ბევრი არაა.

ხღ>ხო: წახტენ(აწახტენ), მოხთა(ამოხდა); **ქწ>გზ:** აგ ზე(აქზე), მაგ ზე(მაქზე); **ცღ>ზდ:** ოზდაექსი(აოცდაექსი); **გც>ქც:** მოქცეს(ამოგცეს), გაქცვითოს(ვაგაცვითოს); **გხ>ქხ:** შექხედებენ(აშეგხედავენ).

დისიმილაცია არ არის ფართოდ გავრცელებული. არალი (აარარი), ღორჯუმელები(აღორჯომელები), ლაპარიკობენ(ალაპარაკობენ).

ფართოდ გავრცელებული ფონეტიკური მოვლენაა **ბგერის დაკარგვა**. იკარგვის თანხმოვანი და ხმოვანიც.

იკარგვის **თავკიდური** ბგერა: წვანე(აწვანე), თავრობა(ამთავრობა), თელი(ამთელი), თველი(ართველი), ძალი(არძალი), კლავი(ამკლავი), დომებია(ანდომებია).

სწ კომპლექსში იკარგვის ფუძისეული **ს:** აწვლიან, დამაწვლა, დაწვლილი... იშვიათია: ასწვლიდა, ვისწვლე...

იკარგვის მიცემითი ბრუნვისა და ნათესაობითი ბრუნვის ნიშნისეული **-ს:** დერდილ დავაყრი; სიზმარ ნახედეენ; კაციდავა? სხალია.

ბევრია ფუძისეული ბგერის დაკარგვის შემთხვევა: მამთილი(ამამთილი), გაზდილა(ვაგზრდილა), წელწადი(წელიწადი), ექსი(აექსი), გამოვდა(ვაგამოვიდა)...

გვხვდება **ბგერის ჩართვის** შემთხვევებიც: თოკვი(ათოკი), ყველამფერი(აყველაფერი), წვლეწვო(აწვლეწვო), გაჩენვა(ვაჩენვა), მაჩუქეს(ამაჩუქეს), მილაპარაკნია(ამილაპარაკნია).

ზოგიერთი ზმნის ფორმაში ზედმეტია საწყისისეული ბგერა: ღმერთმა კარგად გამყოფნოს; შღრ.: ღმერთმა ამყოფოს; ვიცურგოთ.

ხშირია ბგერათა მონაცვლეობის - **სუბსტიტუციის** შემთხვევები: **ჭ//ჭ:** აჯარელია, აჯარული; **ხ//ღ:** ჭოროდი(აჭოროხი); **ვ//მ:** დამამიწყდა(ადამამიწყდა); **ვ//ბ:** დამამიწყდა, მამამიწყდა. იშვიათია **გ** თან-

ხმოენიანი ამოსავალი ფორმა.

სამხრულ მეტყველებაში ჩვეულებრივია ფორმები, რომელთა ამოსავალია **ქორწილი**: დავაქორწილე, დაქორწილდა, დიმიქორწილდა... საინტერესოა, რომ კლარჯულში ამ ფორმათა გვერდით დასტურდება **ნარიანი** ფორმებიც: დავაქორწინე, დაქორწინდენ, დასაქორწინებელი, დაქორწინებულია.

სუბსტიტუციის სხვა მაგალითებია: **ტ//დ**: მოვწყვიდე (<მოვწყვიტე>); **ბ//პ**: დეიპნა (<დაიბნა>); **რ//ქ**: ცქემლები (<ცრემლები>), ინდივიდუალური ჩანს. **ს//შ**: დლუშტვინე (<დაუსტვინე>).

მეტათეზის მაგალითებია: *მეირემი* (<მერიემი>), *ღმერა* (<მღერა>), გვხვდება *ღმერობაც*, *იღმერავდენ* (<იმღერებდენენ>), *ნავხე* (<ვნახე>), *ნავხავთ*.

ბგერის შერწყმა იშვიათია: *ქომო* (<ქვემო>), *ქომარადიდი* (<ქვე, ქვემომარადიდი>).

კლარჯულში, ჩვენი მასალების მიხედვით, იშვიათია კლარჯეთის სოფლების კირნათისა და მარადიდის მეტყველებაში გავრცელებული **ერცხვა**, რომელიც **ერთი სხვა** სიტყვათა შეერთებით - **ი**-ს დაკარგვისა და **თს** შერწყმის შედეგად არის მიღებული. **ერცხვა** ფორმის ნაცვლად გავრცელებულია ამოსავალი **ერთისხვა**.

დასტურდება ზოგიერთი თურქული სიტყვის პარალელური ფორმებიც: *გელინი*//*გენილი* (*gelin*) რძალი; *ფათათესი*//*პათატესი* (*patates*) კარტოფილი; *ჰასტანე*//*ხასტანე* (*hastane*) საავადმყოფო; *ბელქი*//*ბელქინ* (*belki*) იქნებ, შეიძლება; *ჩეშითი*//*ჩეშითი* (*çeşit*) სხვადასხვა, ნაირნაირი.

ზემოთ წარმოდგენილი ფონეტიკურად შეცვლილი ბგერი სიტყვის პარალელურად დასტურდება ამოსავალი ფორმებიც.

მარიამ ცისკარიშვილი (თელავი)

დიგლოსია წოვა-თუშების ქართული მეტყველების ნიმუშების მიხედვით

დიგლოსია ხსნის იმ სიტუაციას, როდესაც მულტილინგვისტური საზოგადოების ცალკეული ენა ან მისი სახესხვაობის ვარიაცია ემსახურება სპეციალიზებულ ფუნქციას და გამოიყენება სათანადო დანიშნულებით. ტერმინი შეიცავს სხვადასხვა ფუნქციას და ლინგვისტური საზოგადოების სხვადასხვა ტიპისთვისაა დამახასიათებელი. დიგლოსია ტიპიურად აღწერს საკმაოდ მყარ სიტუაციას, რომელშიც ჩართულია ორი სხვადასხვა ენის კოდი, ენები, დიალექტები, ან ენა და დიალექტი. თითოეული მათგანი იერარქიულად დაკავშირებულია ერთმანეთთან. ერთი მათგანი მიეკუთვნება მაღალი სტატუსის (H), ხოლო მეორე დაბალი სტატუსის (L) კოდს. მაღალი კოდი გამოიყენება, როგორც დომინანტი და აქტიური, მას აქვს ოფიციალური ენის დანიშნულება. დაბალი კოდის გავრცელების არეალი შეზღუდულია. იგი გამოიყენება არაფორმალური ურთიერთობებისას.

დიგლოსიის შემთხვევა განვიხილეთ წოვა-თუშური ენის მაგალითზე. საკვლევ მასალად ავიღეთ წოვა-თუშების ქართული მეტყველების ნიმუშები. დიგლოსიის განხილვისას წოვა-თუშების ენობრივ სოციუმში მაღალ კოდს მიეკუთვნება ქართული ენა, რომელიც წოვა-თუშების მიერ გამოიყენება, როგორც სახელმწიფო ენა, როგორცაა სკოლა, სახელმწიფო სტრუქტურები. ხოლო წოვა-თუშური მიეკუთვნება დაბალ კოდს, რადგან იგი გამოიყენება საოჯახო ურთიერთობის ენად კონკრეტულად სოციუმის განსახლების ადგილას. წოვა-თუშების ქართული მეტყველების ნიმუშები შეგვიძლია განვიხილოთ, როგორც ერთგვარი ჰეტეროდიგლოსიის შემთხვევა, რომელიც შეიცავს კახური დიალექტისა და წოვა-თუშური ენისთვის დამახასიათებელ ელემენტებს და ასახავს ენისა და დიალექტის ურთიერთობას ენის ანთროპოლოგიის კუთხით. მოვიყვანთ რამდენიმე მაგალითს:

„თელი ოჯახი, ჯალაბობა, ერთი ბატარძალი ჰყოლიყო, შვილიშვილის ცოლი მთაში მიდენილიყო; ლეკთაკაში მე ვყოფილვარ იმ ტაფში, — იქ ჩამოსულან და თურმე დედამთილი უკენ ფეხით მი-

დის, აკავანი აქს, ბალლი მაწუხდა ხურჯინში და იგრე ფეხით მიდის და იმას ენახნა ტყეშიც ცუდი ხალხი. ნიდაგ იმათ დატრიალდა ის.“

„შუა გზამდინ რო ათრია და როცა ველარ მიზდეგს, მუცელში ხანჯალი ჩეეყარა და გადევგდო.“

„ზალიან ნასწავლი ყოფილიყო და ხელმწიფეს ზალიან მეეწონა და თავის ქალი დალიშნა. თქმა არ ვიცი იმ ქალაგისა. იქ მახვედრა მახხდინა. ვქვეყანაზე ხილის ბადება არა გვაქს.“

სანალიზო მასალამ გვაჩვენა რომ წოვა-თუმები ქართული მეტყველებისას აზროვნებენ წოვა-თუმურად, წინადადების წყობა და სტრუქტურა წოვა-თუმური წინადადების აგების პრინციპების ადეკვატურია. წინადადების აგებისას, აზრის გადმოცემისას იყენებენ კახური მეტყველებისთვის დამახასიათებელ დიალექტურ ფორმებს, რაც განპირობებულია კახურის ენობრივი არეალით.

ნ ა ტ ო წ უ ლ ე ი ს კ ი რ ი (ქუთაისი)

ეკოლინგვისტიკა: კვლევის შესაძლო პერსპექტივები და მიდგომები

საუკუნის მეორე ნახევარში აღინიშნება თანამედროვე მეცნიერების „ეკოლოგიზაცია“ და ეკოლოგიური პრობლემეტიკის ფართო გავრცელება პოლიტიკურ სფეროსა და მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებში; ეკოლოგიური პრობლემეტიკა აქტუალურია ლინგვისტიკაშიც. ეკოლოგიის შესახებ ტექსტებს დიდი ადგილი უკავია ტექსტურ საინფორმაციო სივრცეში და აქტიურად მონაწილეობენ ეკოლოგიური ცნობიერების ჩამოყალიბებაში. კულტურულ სივრცეში ჩნდება მისწრაფება გაჩენილი მნიშვნელობის მაქსიმალური ვერბალიზაციისა.

ეკოლინგვისტიკა წარმოადგენს ერთ-ერთ თანამედროვე მეცნიერულ მიმართულებას ენათმეცნიერებაში, რომელიც ლინგვისტიკაში ჩამოყალიბდა სოციალური, ფსიქოლოგიური (მეტყველების ზემოქმედების პრობლემები) და ფილოსოფიური (საზოგადოებისა და შემეც-

ნების საერთო თვისებებისა და კანონზომიერებების გამოვლენა ენაში) მიმართულებების შეერთებით.

როგორც ადამიანისა და საზოგადოების არსებობის ენობრივი სფეროს შემსწავლელი მიმართულება, ეკოლინგვისტიკა ყალიბდება კანონების, პრინციპების და წესების გამოვლენის საფუძველზე.

დღეისათვის ეკოლინგვისტიკაში გამოიყოფა ორი მიმართულება:

„ეკოლოგიური ლინგვისტიკა“, რომელიც გამომდინარეობს ეკოლოგიიდან და მეტაფიზიკურად გადააქვს ენაზე და ენათმეცნიერებაზე ეკოლოგიური ტერმინები (ეკოლოგიის ცნება, გარემოცვა, ეკოსისტემები), კვლევის პრინციპები და მეთოდები (ვ. ტრამპი, ა.ფილი, ი. შტორკი).

„ენობრივი ეკოლოგია“, რომელიც განიხილავს ენაში გამოხატულ ეკოლოგიურ თემებს. ენისა და ტექსტების ანალიზი ხდება მათი „ეკოლოგიურობის“ თვალსაზრისით, გამოიკვლევა ენის როლი გარესამყაროს აქტუალური პრობლემების აღწერაში (მ. დერინგი).

მნიშვნელოვანია ენის ეკოლოგიის სამი ასპექტი:

— ინტრაენობრივი (დაკავშირებულია ენის კულტურასთან, სტილისტიკასთან, რიტორიკასთან და მოიცავს მეტყველების სისწორის, ლოგიკურობის, ექსპრესიულობის და სხვა კომუნიკაციური თვისებების დარღვევების გამოკვლევას).

— ინტერენობრივი (დაკავშირებულია მრავალენოვნებასთან და ენების გაქრობის პრობლემასთან, ე.ი. ლინგვისტური მრავალფეროვნების შემცირებასთან დედამიწაზე).

— ტრანსენობრივი (დაკავშირებულია ერთი ენის, ერთი კულტურის ერთეულების, საშუალებების, რეალიების გამოყენებასთან სხვა ენის კონტექსტსა და საშუალებებში).

ამ მიდგომებით უდავოდ საინტერესო ჩანს ქართულენოვანი გარემოს შესწავლა და კვლევა.

როინ ჭიკაძე (თელავი)

იოტას ფონოლოგიური განდასებისათვის

ცნობილია, რომ ხმოვანთა და თანხმოვანთა ფიზიოლოგიური და სოციალური განსხვავების სათავე მათ საერთო გენეზისურ საწყისშია საძიებელი (გ. ახვლედიანი). ამ მხრივ საინტერესო მასალას იძლევა ქართველურ ენებსა და დიალექტებში დადასტურებული ე.წ. „ნახე-ვარხმოვნები“; ზოგჯერ მათ უმარცვლო ხმოვნებსაც უწოდებენ, თუმცა ისინი არსებითად თანხმოვნებია (ბ. ჯორბენაძე), ვინაიდან დიფთონგიზაციის ნიადაგზე შეცვლილი ხმოვანი თანხმოვანს უტოლდება (თ. უთურგაიძე).

ქართული ენის დიალექტებში იოტიზაციის გენეზისური განდასება პოზიტიურად დიფთონგიზაციის პროცესში **ი** ხმოვნისა და **ჰ**/ს სპირანტთა ნაწილობრივი ან სრული რედუქციისას.

იი ძველ ქართულსა და დიალექტებში ერთი და იმავე ფონემის კომბინატორულ ვარიანტებადაა მიჩნეული. **იჟ** ხმოვნის მომდევნოდ გვხვდება თუშურში, რაჭულში, მესხურში, გურულში, აჭარულში, ინგილოურში...: ძმა?, კლდე?, წყარო?, ყრუ?... (თ. უთურგაიძე; თ. გამყრელიძე; ზ. სარჯველაძე..). ამასთანავე, **ი** როგორც **ჰ, ს, შ, ზ** სპირანტებისა და **ც** აფრიკატის რეფლექსი საკმაოდ ფართოდაა გავრცელებული ქართულში, კახურში, ფშაურში, მთიულურ-გუდამაყრულში, ფერეიდნულში...: მგონია, მწავლობს, ტაძტი, გადდილი, დღესაჲ... (არნ. ჩიქობავა; ა. მარტიროსოვი, გრ. იმნაიშვილი; ბ. ჯორბენაძე...).

ამჯერად ჩვენი ყურადღება მიიქცია იმ ფაქტმა, რომ ორთავე გზით მიღებულია იოტა, რომლის ფონეტიკური ტრანსკრიფციისათვის ტრადიციულად გამოყენებულია გრაფიკული ნიშანი **ი**. მართალია, „ასოსა და სამეტყველო ბგერის ურთიერთკავშირი რამდენადმე პირობითია, ერთი და იგივე ასო შეიძლება გამოხატავდეს სხვადასხვა სამეტყველო ბგერას“ (გ. ახვლედიანი), თუმცა ეს გარემოება სრულიადაც არ ამართლებს იმას, რომ აკუსტიკურად მსგავსი, მაგრამ წარმომობით სხვადასხვა ბგერები ერთი და იმავე გრაფიკული ნიშნით გამოვხატოთ. მიგვაჩნია, რომ იოტიზებული **ი** იდენტური ვერ

იქნება რედუცირებული სპირანტი თანხმოვნებისა. ისინი აკუსტიკურად სხვაობენ არა მხოლოდ გენეზისით, არამედ ხმოვანსავსეობითაც და განეკუთვნებიან თანხმოვანთა ჯგუფს, რომელთაც დაკარგული აქვთ ფონემურობა.

ზემოთქმულის გათვალისწინებით, მართებულად მიგვაჩნია, სხვადასხვა წარმომავლობის იოტიზებული ბგერების გამოსახატავად გამოყენებულ იქნას განსხვავებული ასო-ნიშნები.

ნინელი ჭოხონელიძე (თბილისი)

ზოგი ზარ- ფუძიანი ომონიმური ცალეების წარმომავლობისათვის

ილ. აბულაძის „ძველი ქართული ენის ლექსიკონის თბ., 1973“ მიხედვით **ზარ**-ფუძიანი შემდეგი ომონიმური სიტყვები დასტურდება:

ზარი¹: შიში, ელდა [სპარ. **ზარ** „ტირილი“].

„დაეცა მათ ზედა **ზარი** და შიში ფრიადი“ (O, ნემ. 6, 15).

„კელარი იგი შეიბურა შიშმან და **ზარმან** ფრიადმან“ (მ. ცხ. 424r).

ზარი²: მწყობრი, გუნდი; ხალხი [არაბ.-სპარს. **ზარი** \ \ **ზარე** „გლეხი, მიწათმოქმედი“].

აჰა ესერა **ზარი** დიდი წარმოჰვლიდა, და იტყოდეს წარმავალნი...“ (მ. ცხ. 311გ).

ქეგლის მიხედვით კი **ზარ**- ფუძე შემდეგ ომონიმურ ცალეებს წარმოგვიდგენს: **ზარი¹**: 1. იხ. ძველი ქართულის ზარი¹ მნიშვნ.¹ 2. ძვ. სამეგლოვიარო უსიტყვო გალობა მიცვალეზულის გასვენებისას. მე ვიქნები **ზარის** მთქმელი, მე ვიქნები მესაფლავე (ი. გრიშ.). II მოთქმით ტირილი, დატირება ვისიმე. გლოვა და **ზარი** იყო სათაგვეთში (თ. რაზიკ.).

ზარი²: **ზარი⁵** „რვალის დიდი სარეკელი“ — საბა. ატყდა, ატყდა **ზარის** რეკა, დიდი **ზარიც** ბოხ ხმას აძლევს (რ. ერისთ.). სადგურის **ზარმა** ამცნო ყველას მატარებლის გამოსვლა მასლობელი სადგური-

დან (ს. მგალობ.). II პატარა ზარი (ან სხვა რაიმე სახის სარეკავი მოწყობილობა) რისამე სანიშნებლად. ენკენის თვის პირველში გაისმა სკოლის **ზარის** წკრიალიც (თ. რაზიკ.).

სამეცნიერო ლიტერატურის მიხედვით, ქართულ **ზარ-** ძირს კანონზომიერად შეესატყვისება მეგრული **ზორ-**. მასალა შეაპირისპირა ჰ. ფენრიხმა (ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე).

ზარი³: **ზარი**, ძარი გოდორი, შესანახავი სიმინდისა, ან ქორთა საჯდომი გალია (დ. ჩუბინ.).

გოდორს თავი აკლიაო, ცხრის ურმისა **ზარში** ჰყრიდენ (დ. გურამიშვილი). სიმინდი ბევრი მოსულა, ყველას დაუდგამს **ზარია** (თ. რაზიკაშვილი).

ფეიქრობთ, რომ **ზარი** < **ძარი**; ძარ-ფუძისთვის კი აღდგება ს.-ქართვ. ფუძე *ძარ-ძან- „ვარცლი, გოდორიწულ (მ. ჩუხუა).

ზარი⁴: საუბ. იგივეა, რაც კამათელი [სპ.-თურქ. **ზმრ**]. **ზარის** გაგორება.

გარდა ზემოდსახელებული ომონიმური ცალეებისა, ასევე დამოუკიდებელ ლექსიკურ ერთეულებად შეიძლება მივიჩნიოთ:

ზარი⁵: ზარი გესლი, შხამი, საწამლავი, სამსალა [სპარს. **ზაჰრ**]. გემოდ გუელისა **ზარსა** ჰგავს (ვისრამიანი). **ზაჰრიანი** შხამიანი (მ. ანდრონიკაშვილი). იმას თუ უკუნისამდისა შეაგუბებ და მსახურებ, იგივე **ზაჰრიანი** გუელია, ოდესცა კბენა დაემართების (ვისრამიანი).

ზარი⁷: ოქრო, ოქრომკედი. [სპარს. **ზარრ** — „ოქრო“]. **ზარიანი**: ოქროთი შემკული. ვითა ქელმწიფეთა წესისა, ეგრე **ზარიანად**, მაჰრანით კუბო ოქროითა, თუალითა და მარგალიტითა შეკაზმული... ეგ-ზომნი საქონელი და ოქრო გაუგზავნა ძიძასაცა (ვისრამიანი). **ზარ** (აზ. זარ) ბრჭყვიალა ამობურცული წერტილები ანუ ბზინები ქსოვილზე. ისტიფას შიგ **ზარ** აქ; ზედს. **ზარიან**: **ზარიან** ფარჩად ისეთი ქსოვილი, რომლსაც შიგ **ზარი** აქვს (ინგილოური, ღამბაშიძე). შდრ. **ზარიანი** ოქროსი. ფარჩა **ზარიანი** — დ. ჩუბინ.

ნინო ჭუმბურიძე (თბილისი)

**ზმნისწინთა სიტყვაწარმოებითი დანიშნულებით
გამოყენების შემთხვევები ქართულ მხატვრულ
ლიტერატურასა და დიალექტებში**

ცნობილია, რომ ზმნისწინი მოქმედების, მოძრაობის სემანტიკის გადმოცემაში განსაკუთრებულ როლს თამაშობს. ის მონაწილეობს არა მხოლოდ მიმართულებისა და გეზის, არამედ მოძრაობის მანერის, მოქმედების ინტენსივობის, უნებლიობისა და სხვა ნიუანსების გამოხატვაში.

მწერლები სათქმელის ზედმიწევნით გადმოცემისა და მხატვრული ეფექტის გაძლიერების მიზნით ხშირად მიმართავენ ისეთ უჩვეულო ფორმებს, როგორცაა მაგალითად, მივეტუჩე, ამოვყლაპე, დამიელვარე, მიიტყორცნება, გადაჩქმალული, გადაეყვინთა და სხვა, რომლებშიც კარგად ჩანს ზმნისწინის მეშვეობით როგორ იცვლება, ზუსტდება ან განსხვავებულ ნიუანსს იძენს ზმნის ფუძით გამოხატული შინაარსი.

საინტერესო სურათს გვიჩვენებს ქართული ენის დიალექტებიც. დიალექტურ ტექსტებში დასტურდება არაერთი ფორმა, რომლებშიც სემანტიკური ცვლილებები ამა თუ იმ ზმნისწინის დართვით არის გამოწვეული. ამის ნიმუშებია: გამომისინათეთ, გადმოვდუღდები, ამოარგვალეფს, ამოაგუნდავებს, წავეტოტე, გაუწუწუნა და სხვ.

მოხსენებაში განხილულია ის ზმნური ფორმები, რომლებიც ზმნისწინების დართვით მოქმედების ნაირსახეობებს გამოხატავენ და საინტერესოა ენის სიტყვაწარმოებითი შესაძლებლობების გამოვლენის თვალსაზრისით.

მზია ხახუტაიშვილი (თბილისი)

ზმნიზედები ქობულეთურ კილოკავში (მუჰაჯირთა მეტყველების მიხედვით)

ქობულეთური კილოკავი ზმნიზედების ხმარების თვალსაზრისით საინტერესო სურათს გვიჩვენებს, ამასვე ადასტურებს ქობულეთელ მუჰაჯირთა ქართული მეტყველებაც. კონსერვირებული ენობრივი მასალა მეტად მრავალფეროვანია.

ქობულეთურში დროის ზმნიზედას გამოხატავს მრავალფეროვანი ფორმები: **ამგზობაჲ** (ახლახანს, ამჯერად); **ამწახანებაჲ** (უახლოეს წარსულში); **უცფათაჲ** (უცებ) რუმ შევხედე; **ლიანქრაჲ** (გურ. ოდნავ, ბუნდოვნად) მახსოვს;

ჭარბადაა „ხან“ ფორმით ნაწარმოები დროის ზმნიზედები: **ჯღომინან**; **მოსლიხან**; ასკერში **წასლიხან** დაერგით; **მარგლიხან** რუმ ყივოდენ; **რახან** მოხვალ (კითხვის ზმნიზედის მნიშვნელობით);

გვხვდება ვითარების ზმნისართები: ტყულაჲ, ძვილაჲ, ჩუმათაჲ, რომელთაც ქვემოთურთლისამებრ ნართაული -ი//ჲ დაერთვის.

დასტურდება ძველი ქართული „მერმე“ დროის ზმნიზედა „**მემრე//მემრენ**“ (სუბსტიტუციითა და ნაზალიზაციით): **მემრე** ფაცას მია; **მემრე** ერი ცხენი ბოშათ დარჩა; **მემრე** წერილები მიეცი;

ადგილის ზმნიზედის მნიშვნელობით დასტურდება **საცხა-სადაც**: **საცხა** მიხვალ; **საცხა** ლამაზ გოგებს ვნახავ; ასევე მიმართულების აღმნიშვნელი **ერკენ** (ერთ მხარეს), **მეორეკენ** (მეორე მხარეს): ერი სოფელი **ერკენ**, **მეორე სოფელი მიორეკენ**.

ქობულეთურში გვხვდება კითხვითი ზმნიზედა **რატუმ** ძირის ხმოვნის ცვლილებით, რაც უცხოა აჭარულისათვის; ასევე გვაქვს **რეიზა** რატომ კითხვის გამოხატველი ზმნიზედის მნიშვნელობით.

მუჰაჯირთა მეტყველებაში ზმნიზედის მნიშვნელობით გვხვდება ზედსართავი **კარგი/კაი**: **კაი** (კარგად) ირეცხვოდა, ლამაზი სული ექნებოდა; **კაი** (კარგად) ვიყავით.

ზემო და ქვემო აჭარულთან მიმართებით ქობულეთურ კილოკავში ზმნიზედები რიგ თავისებურებებს გვიჩვენებს. თვალშისაცემია ზემო და ქვემო აჭარულისათვის ნიშანდობლივი -ში და -ზე თანდე-

ბულდართული ადგილის ზმნიზედები (აგზე, იგზე; აქში, იქში). იგი უჩვეულოა სხვა დიალექტებისათვის. აღნიშნული ზმნიზედები მხოლოდ **აქ//აქა// აქანად** ფორმით გვხვდება ქობულეთურში; **აქანად** კაცი მთუკლია; **იქანად** დავჯექით; **აქა** ჭამდა, **აქა** სმიდა; იქა ჩაჭრილა; ხასანა? იქ დარჩენილა; **იქ//იქა//იქანად** ფორმით გვხვდება, რაც გურულთან სიახლოვეთაა შეპირობებული.

ასევე უცხოა ქობულეთურისათვის ზემო აჭარულისთვის ნიშანდობლივი **„შიან“ (შიგ// შიგან)** ზმნიზედა. ეს უკანასკნელი „შით“ ფორმით დასტურდება ქობულეთელ მუჰაჯირთა მეტყველებაში: **შით** ნიგოზს მუამწყრევენ; ფარას ჩადებდენ **შით**.

ქობულეთურ კილოკავში დასტურდება ადგილის ზმნიზედები: **სად, საცხა, საიდან** შდრ. აჭარული: **ჰად, ჰაცხა, ჰაიდან**.

ქობულეთურში დროს გამოხატავს ზმნიზედები: **ეიერს (ავლის დროს); ჩამეიერს (ჩამოვლის დროს); გეიერს (გავლის დროს)** შდრ. აჭარული: **გავლაი, ავლაი, ჩავლაი**.

ც ი რ ა ჯ ა ნ ჯ ლ ა ვ ა (თბილისი)

დო „და“ კავშირი მეგრულ იდიომებში

როგორც ცნობილია, იდიომი ჩვეულებრივ უკავშირო შესიტყვებაა, მაგრამ ქართულში გვხვდება **და** კავშირიანი სიტყვათშეერთება, რომელიც იდიომის ძირითად მოთხოვნას — ერთმანეთთან დაკავშირებული სიტყვების მნიშვნელობათა ჯამი არ უნდა უდრიდეს საერთო მნიშვნელობას, უბასუხებს, ამიტომ ასეთი სიტყვათშეერთებაც იდიომად მიიჩნევა (მაგ., ალილო და ხვალაო, მთა და ბარის გასწორება, მზე და მთვარე ამოსდის...). ასეთივე ვითარებაა მეგრულ-ლაზურში ენის მეგრულ დიალექტში. შევხებით რამდენიმე შემთხვევას.

1. **ცა და დინა** „ორი ძალიან განსხვავებული რამ“, ზედმიწე. „ცა და დედამიწა“. იტყვიან, როდესაც ორ საგანს (ადამიანს, ნივთს) შორის დიდი განსხვავებაა (მაგ., ჯიმაღეფი მუჭოთ **ცა დო დინა** თემ რენა „ძმები ძალიან განსხვავებულები არიან“, ზედმიწე. „ძმები რო-

გორც ცა და მიწა ისე არიან“).

2. ზემოთ განხილული იდიომის მსგავსი მნიშვნელობით გამოიყენება სიტყვათშეერთება **ზღვა დო გვალა** ზედმიწ. „ზღვა დო მთა“ (მაგ., ინეფი **ზღვა დო გვალა** ჯგუა რენა ზედმიწ. „ისინი ზღვა და მთასავით არიან“).

3. **ბუა დო ღვინიშ აკნაწყორა** „ძალიან ლამაზი, მწყაზარი, თეთრ-ყირმიზი“, ზედმიწ. „რძისა და ღვინის ნაზავი“. ჩვეულებრივ იტყვიან ძალიან ლამაზ ქალზე (მაგ., ნაბეტან სქვამ რე — **ბუა დო ღვინიშ აკნაწყორა** „ძალიან ლამაზია — რძისა და ღვინის ნაზავი“).

4. **ჯა დო ქუა** „მაგარი, მყარი, მტკიცე; ჯიუტი, უჯაითი“, ზედმიწ. „ხე და ქვა“ (მაგ., თე სხული **ჯა დო ქუა** რე „ეს მსხალი მაგარი, ქვასავითა“; ჟირხოლო ჯიმაღეფი **ჯა და ქუა** რენა „ორივე ძმა ჯიუტია“, ზედმიწ. „ორივე ძმები ჯიუტები არიან“).

5. **ღვა დო თომაშ ტყაბარუა** „შეცხადება, მოთქმა-ტირილი“, ზედმიწ. „ლოყისა და თმის დაკაწვრა“ (მაგ., ბაბუშე ღურა ქიგეგუნე, თი წუთის **ღვა დო თომაშ ტყაბარუა** ქიდიჟყუ „პაპის სიკვდილი რომ შეიტყო, იმ წუთას მოთქმა-ტირილი დაიწყო“).

6. **ჯოდორ დო კატუცალო** „ძალიან მტრულად, ძალლი-კატასავით“ (მაგ., ასე ჩილ დო ქომონჯი **ჯოდორ დო კატუცალო** რენა ზედმიწ. „ახლა ცოლი და ქმარი ძალლი და კატასავით არიან“).

7. **ხე დო კუჩხი ბორკილი** „შევიწროებული, შეზღუდული“. მიუთითებს ადამიანზე, რომელსაც მოქმედების თავისუფლება რაიმე მიზეზით შეზღუდული აქვს (მაგ., მუ აქიმინე, **ხე დო კუჩხი ბორკილი** აფუ ზედმიწ. „რა უნდა ქნას, ხელი და ფეხი შებორკილი აქვს“).

8. **შურ დო გური** „სულისჩამდგმელი; მეტად ძვირფასი; ალაღად, გულიანად“. ეს იდიომი პოლისემანტიკურობით გამოირჩევა (მაგ., ბოჩია თე საქმეშ **შურ დო გურიე** „ბოჩია ამ საქმის სული და გულია“; ე ბაღანა თიშოთ **შურ დო გურიე** „ეს ბავშვი მისთვის მეტად ძვირფასია“; არძა საქმეს **შურ დო გურიით** მეურე „ყველა საქმეს ალაღად, გულიანად აკეთებს“ — ამ შემთხვევაში სახელი მოქმედებით ბრუნვაში წარმოგვიდგება).

9. **დღაშ დო სერიით** „დღე და ღამე, განუწყვეტლივ“ (მაგ., **დღაშ დო სერიით** სვანჯა ვაულუ „დღე და ღამე მოსვენება არა აქვს“; **დღაშ დო სერიით** მუშენს „დღე და ღამე (განუწყვეტლივ) მუშაობს“).

ორი უკანასკნელი იდიომი იმით არის გამოორჩეული, რომ მათი კომპონენტების ადგილი არ არის მუდმივი — გვხვდება როგორც **შურ დო გური**, ისე **გურ დო შური**, როგორც **დღაშ დო სერი**, ისე **სერ დო დღაში**, რაც იმ თვალსაზრისის სასარგებლოდ მეტყველებს, რომლის თანახმადაც უცვლელი სიტყვათწყობა არ შეიძლება მივიჩნიოთ იდიომის ერთ-ერთ ძირითად დამახასიათებელ თვისებად.

მ ა რ ი ნ ა ჯ ღ ა რ კ ა ვ ა (თბილისი)

ისქენდერ ჭითაშის „ჩქუნი ჭარა“

1929 წ. 15 სექტემბერს ქ.სოხუმში დაიბეჭდა ისქენდერ ჭითაშის მიერ შედგენილი ლაზურის სახელმძღვანელო „ჩქუნი ჭარა“, რომელიც ახალი რედაქტირებით სტამბოლში 2012 წელს გამოსცა ირფან ალექსივამ. წიგნი ვოლფგანგ ფოიერშტაინს მოუპოვებია და შემდგომ გადაუცია ირფანისთვის; სახელმძღვანელოს რუსული ტექსტის თურქულად თარგმნასა და რედაქტირებაში, ტექსტების გამართვასა და გამოცემაში დიდი წვლილი შეიტანეს ნურთენ ქურნაზიმ, ჰასან უზუნჰასანოღლიმ, ლაზური კულტურის ცენტრის ერთერთმა დამაარსებელმა მემედალი ბარიშ ბეშლიმ და ირფან ალექსივას მეუღლემ კადერიმამ, რომელმაც დააფინანსა ეს გამოცემა.

ისქენდერ ჭითაშის „ჩქუნი ჭარა“ საინტერესოა ისტორიოგრაფიული და ლინგვისტური თვალსაზრისით. ეს გახლავთ ლაზური წერაკითხვის სასწავლო სახელმძღვანელო, რომელშიც მოცემულია საბჭოთა პერიოდის დასაწყისის ლაზთა ყოფა-ცხოვრების ამსახველი მცირე მოთხრობები და ლექსები, ძირითადად კოლმეურნეობა „მჭითა ლაზისტანის“ დაარსების, მუშათა და ლეხთა ცხოვრების სურათები.

ლინგვისტური თვალსაზრისით საყურადღებოა ისეთი ლექსიკური ერთეულების შექმნისა და დანერგვის მცდელობა, როგორებიცაა: კოლმანი „კოლმეურნეობა“, კოლმანური „კოლმეურნე“, მაგვერდალობა „მონახვერეობა“, თი-გემჩალობა „თავმჯდომარეობა, მართვა“, სოციალიზმიშ მოკოდუ „სოციალიზმის შენება“, მჭითა ორდუ „წითელი

არმია“, მადლულიე „მუშა“, მახაჩქალი „გლენი“, სოვეთიარი „საბჭოთა“ და სხვა.

ავტორს უცდია ლათინური ალფაბეტის ბაზაზე შეექმნა ლაზური ანბანი; ბოლოს დართულია ლაზურ-თურქულ-რუსული ლექსიკონი.

ისქენდერ ჭითაშის „ჩქუნი ჭარა“ განკუთვნილი იყო სკოლებისთვის, სადაც უნდა ესწავლებინათ ლაზური, როგორც ცალკე ენა. სამწუხაროდ, 30-40-იანი წლების საბჭოთა პოლიტიკის ქარცეცხლს შეეწირა მრავალი ოჯახი, მათ შორის ლაზებისა; ბევრი მათგანი თურქეთში გადავიდა საცხოვრებლად, ბევრი კი გადაასახლეს შუა აზიის რესპუბლიკებში; კოლმეურნეობა „მჭითა ლაზისტანიცჿ დაიშალა და შემდგომში გადაკეთდა კინდლის საბჭოთა მეურნეობად, სადაც ლაზთა ორიოდე ოჯახი შემორჩა.